

Drikkekultur i en urban kontekst i senmiddelalder og tidlig moderne tid

- En analyse av keramikk materialet fra Vinkjelleren i Bergen

Masteroppgave i arkeologi

AHKR, Det Humanistiske Fakultet

Universitetet i Bergen

Våren 2010

Christine Tøssebro

Forord

Det er mange som skal takkes for at dette prosjektet lot seg gjennomføre. Først og fremst vil jeg takke min veileder, professor Ingvild Øye, for utallige gjennomganger av mine utkast, med fyldige og konstruktive tilbakemeldinger. Jeg vil også takke Rory Dunlop ved NIKU i Bergen for uvurderlig hjelp med identifikasjonsarbeidet, og Gitte Hansen ved Middelaldersamlingen for hjelp med tilrettelegging av arbeidet i magasinet på Bryggens Museum. Ian Reed ved NIKU i Trondheim skal også ha takk for hjelp med identifisering av ”vanskelige” keramikkskår. Takk til Heming Hagen på Byantikvaren i Bergen, for god hjelp og imøtekommenhet gjennom hele prosessen. En stor takk til historiker Geir Atle Ersland for hjelp og gode tips om Vinkjelleren i skriftlige kilder. Takk til Øystein Ekroll, for oversendelse av dokumentasjonsmateriale. Sist men ikke minst, takk til mine medstudenter på lesesalen på Bryggen for et godt miljø, både faglig og sosialt, en spesiell takk til Sigrun som gjorde en strålende jobb som opponent ved fremleggingen av mitt teorikapittel. Takk til BSI Badminton, for nødvendig rekreasjon. Takk til Magnus for kommentering av det engelske sammendraget. Og til slutt, takk til Lars, for konstruktiv kommentering og nyttige diskusjoner gjennom hele prosessen, og for fantastisk hjelp i slutfasen.

Christine Tøssebro, mai 2010, Bergen

Innhold

Forord	ii
1. Innledning	1
1.1 Emne og mål	1
1.1 Problemstillinger	6
2. Forskningshistorisk bakgrunn	6
2.1 Arkeologiske undersøkelser av Vinkjelleren i Bergen	6
2.2 Siegburg-steintøy og annen middelalderkeramikk	7
2.3 Studier av drikkekultur fra et arkeologisk perspektiv, med fokus på keramikk som kildemateriale	9
3. Teoretiske perspektiver	12
4. Metodiske tilnærminger	18
4.1 Identifikasjon og klassifikasjon	18
4.2 Kvantifisering og representativitet	20
4.3 Datering	20
4.4 Romlig distribusjon	22
4.5 Representativitet	22
4.6 Andre kilder	23
4.7 Kvantitativ metode	24
5. Identifikasjon og klassifikasjon	25
5.1 Hvilke keramikktyper er funnet i Vinkjelleren?	26
5.1.1 Siegburg	27
5.1.2 Annet steingods	28
5.1.3 Rødgods	29
5.1.4 Grågods	31
5.1.5 Grimston	31
5.1.6 Andenne	32
5.1.7 Werra	33
5.1.8 London	34
5.1.9 Stamford	34
5.1.10 Andre typer	35

5.2 Hvilke undertyper av Siegburg-keramikk er funnet i Vinkjelleren?	35
5.2.1 Begre	36
5.2.2 Skåler	37
5.2.3 Krus	38
5.2.4 Kanner	41
5.2.5 Mugger	42
5.3 Funksjon	45
5.3.1 Beger	45
5.3.2 Skål	46
5.3.3 Krus	46
5.3.4 Kanne	46
5.3.5 Mugge	47
6. Tidsperspektiv og romlig kontekst	49
6.1 Hvordan fordeler funnmaterialet seg på de ulike bruksfasene, og kan dette bidra til å datere disse?	50
6.1.1 Fase 7	52
6.1.2 Fase 6	53
6.1.3 Fase 5	54
6.1.4 Fase 4	54
6.1.5 Fase 3	55
6.1.6 Fase 2	56
6.1.7 Fase 1	57
6.2 Skriftlige kilder og brannlagskronologi	57
6.3 Datering av fasene	59
6.4 Størrelsesmessig utvikling	60
6.5 Funksjon i et tidsperspektiv	61
6.5.1 Periode 2	62
6.5.2 Periode 3	63
6.5.3 Periode 4	64
6.6 Romlig distribusjon	66
7. Resultatene i et sosialt perspektiv	69
7.1 Hvilken funksjon hadde Vinkjelleren som institusjon i bysamfunnet?	69
7.1.1 Vin og makt	71
7.2 Hvordan kan materialet belyse drikkekultur i middelalderbyen?	72

7.2.1 Hva har blitt drukket, og hvilke drikkeskikker kan spores i materialet fra Vinkjelleren?.....	72
7.2.2 Symbol, status og distinksjon	78
7.2.3 Siviliserings- og individualiseringsprosesser.....	82
8. Avslutning	84
Summary	89
Litteratur.....	90
Tabelliste	96
Figurliste.....	96
Kapittel 1.....	96
Kapittel 5.....	96
Kapittel 6.....	98
Kapittel 7.....	99
Appendiks.....	I
1. Samtidskunst referert til i oppgaven	II
1.1 The Marriage of Cana, ca. 1200, England:	II
1.2 Christ at Supper, Conrad von Soest, 1403:	II
1.3 Christ at Supper with Simon the Pharisee, Dieric Bouts, 1464:	III
1.4 Holy Family at Meal, Jan Mostaert, ca. 1495-1500:.....	III
1.5 The Marriage of Cana, Gerard David, ca. 1500:.....	IV
1.6 Family Portrait, Maerten van Heemskerck, 1540:	IV
1.7 Kermis, Pieter Bruegel, 1566:.....	V
1.8 Wedding Feast, Pieter Bruegel, 1566:	V
2. AHL (Archiv Hansestadt Lübeck), Bergenfahrer (Findbuch 9), 294:.....	VI
3. Katalog over keramikkfunn fra rom 1 i Vinkjelleren	VII

1. Innledning

1.1 Emne og mål

Temaet for denne oppgaven er drikkekultur i en urban kontekst, med utgangspunkt i en særegen institusjon, den såkalte *Vinkjelleren* i Bergen. Ved å studere funnmaterialet fra en del av dette komplekset, nærmere avgrenset til det såkalte *rom 1*, som har blitt tolket som selve utskjenkingsrommet, vil jeg undersøke hvordan dette kan belyse drikkekultur i Bergen i overgangen mellom senmiddelalder og tidlig moderne tid fra et arkeologisk perspektiv. Med drikkekultur mener jeg her konsum av ulike typer alkoholholdige drikker, og de skikker som har vært knyttet til denne praksisen. Vinkjelleren fungerte som skjenkestue og lager for oppbevaring av vin, og var lokalisert i kjelleren på byens rådhus. Her hadde byens rådmenn kongelig monopol på utskjenking av vin. På den måten var Vinkjelleren en del av det komplekset som utgjorde byens økonomiske maktsentrum. Bygningen ble sannsynligvis oppført på slutten av 1200-tallet, og var sentralt plassert i kjernen av middelalderens bylandskap, på den såkalte Breidaallmenningen som gikk mellom Nikolaikirken og middelalderens torg, nederst på det som i dag er Nikolaikirkeallmenningen. Det som er igjen av Vinkjellerruinen ligger i dag under Rosenkrantz parkeringshus i Rosenkrantzgaten, som vist i figur 1.1.

At Vinkjelleren befant seg midt i det som var middelalderbyens maktsentrum, kan sees i sammenheng med den urbaniseringsprosess og de maktpolitiske prosesser som pågikk i denne perioden i et større nordeuropeisk perspektiv. Vinkjelleren er interessant av mange grunner, først og fremst fordi den representerer en mer offentlig kontekst for konsum av alkohol, noe som var et nytt element i middelalderen, og kan sees i sammenheng med en større tidsmessige utviklingen av drikkekulturen som helhet, med en dreining fra en mer lokal, hjemlig og rituell sfære for konsum av alkohol til en mer offentlig og markedsbasert sfære med stor grad av importerte varer utover i middelalderen, hvor Vinkjelleren da er et godt eksempel på det siste, i tillegg har den vært et naturlig møtepunkt for de mange bybeboerne av ulik opprinnelse, og sist men ikke minst fordi den var en del av et viktig maktsentrum. På begynnelsen av 1400-tallet ble imidlertid Vinkjelleren leid ut til de tyske hanseatene, som fra siste del av 1300-tallet kom til å dominere Brygge-området med etableringen av Det tyske Kontor. Rådhusfunksjonen ble i 1560 flyttet til det som i dag er kjent som "Gamle Rådhus", men Vinkjelleren var i bruk helt til bygningen ble revet på midten av 1600-tallet.

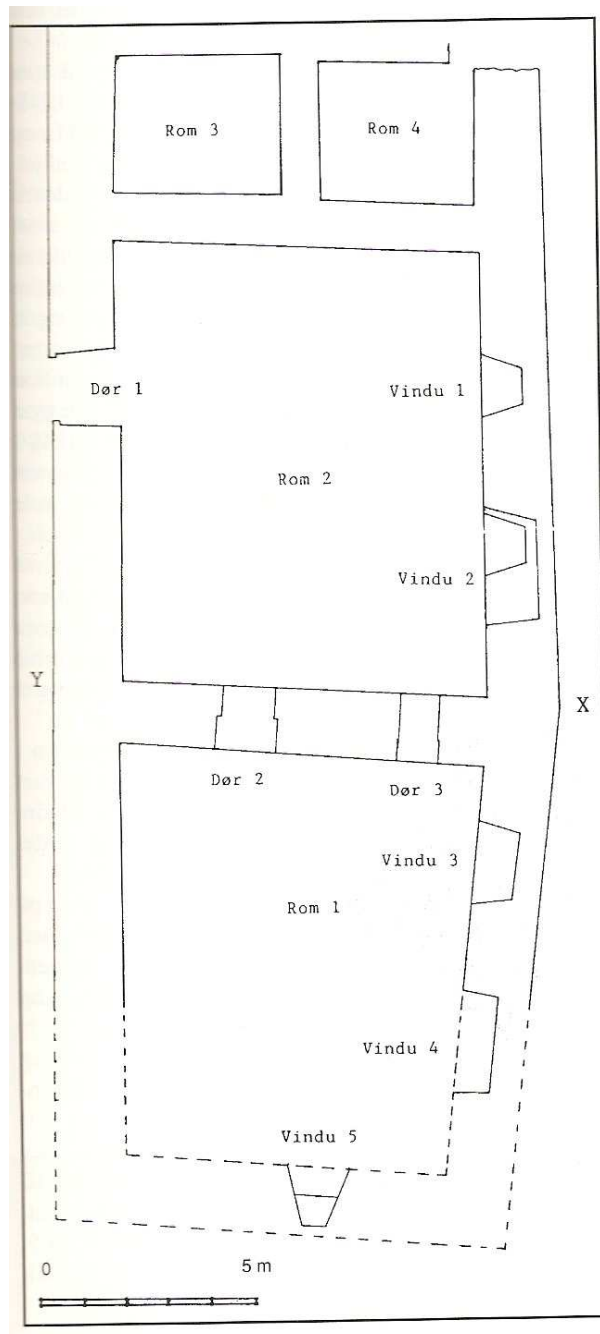

Figur 1.1 Vinkjellerens plassering i bybildet. Foto: Byantikvaren i Bergen

Tidsavgrænsingen for denne oppgaven er ca 1300-1650. Dette omfatter den totale brukstiden for bygningen. Dette er en interessant periode i byens historie, med et internasjonalt miljø knyttet til et omfattende handelsnettverk, og etter hvert sterkt preget av en tysk dominans i Brygge-området.

Vinkjelleren har vært undersøkt arkeologisk i flere omganger, først av kulturhistorikeren Christian Koren-Wiberg i 1908, og senere i perioden 1978-79 av arkeolog Jan Lindh og 1981-83 av arkeolog Øystein Ekroll. Funnmaterialet har imidlertid ikke vært undersøkt, og det er dette jeg vil ta fatt på i denne oppgaven, ved å undersøke

keramikk materialet fra rom 1, med siktemålet å belyse drikkekultur i senmiddelalder og tidlig nytid fra et materielt perspektiv. Det er ganske unikt å ha muligheten til å studere et materiale fra en såpass lukket kontekst som et avgrenset rom i et bygningskompleks representerer, hvor en med stor grad av sikkerhet kan anta at materialet har vært benyttet der hvor det er deponert. Bygningens funksjon og maktposisjon i bysamfunnet er kjent gjennom skriftlige kilder, men en arkeologisk undersøkelse av funnmaterialet gjør det mulig å belyse bruken av en del av dette komplekset fra et materielt perspektiv.

Figur 1.2 Oversikt over Vinkjellerruinens grunnplan. Nord er mot venstre. Den stiplede linjen markerer det fjernede området av rom 1 (Ekroll 1990: 31).

Det totale funnmaterialet for denne undersøkelsen av rom 1 i Vinkjelleren består av til sammen 2819 tilvekstnummer. Dette materialet er i sin helhet for stort til å studere i dybden i en masteroppgave, og det har derfor vært nødvendig å gjøre et utvalg. Det er først og fremst drikkekar jeg ønsker å se nærmere på som utgangspunkt for min studie, og jeg har da valgt å fokusere på keramikkmaterialet, som utgjør den største funngruppen fra utgravningene på denne lokaliteten. Keramikk er også den arkeologiske kildegruppen som i størst grad er forbundet med studiet av tema knyttet til drikkekultur, da keramikk er et materiale som er nært forbundet med mat og drikke, og også på grunn av de gode bevaringsegenskapene som gjør at keramikkmaterialet i arkeologisk sammenheng ofte er svært godt representert. Keramikk ble ikke produsert i Norge i middelalderen, og var derfor et importprodukt gjennom hele denne perioden. Keramikkmaterialet består av totalt 2117 funn, men steingods av typen Siegburg utgjør hele 1793 av disse, og jeg har derfor valgt å foreta en mer dyptgående analyse av denne keramikktypen, mens den øvrige keramikken vil bli mer kursorisk gjennomgått og klassifisert. Siegburg-keramikk er på den måten bedre representert enn de andre gruppene, med 85 % av det totale antallet. En annen fordel er at produksjons- og omløpstiden sammenfaller med hele perioden som Vinkjelleren var i bruk. Dette er også en keramikktype som i særlig grad er forbundet med drikkekultur, da den i hovedsak består av bordkar, representert ved ulike typer mugger og begre for servering og konsum av alkoholholdige drikker. I tillegg har denne keramikktypen ikke tidligere vært studert i Bergen. Denne keramikktypen er som navnet tilsier produsert i byen med samme navn, som ligger ved elven Sieg, en sideelv til Rhinen, ca. 12 km øst for Bonn. Det ble produsert keramikk i Siegburg fra midten av 1100-tallet og fram til byen ble ødelagt av svenske tropper under 30-årskrigen på begynnelsen av 1600-tallet. Det fult utviklede Siegburg-steintøyet opptrer imidlertid først rundt 1300. Det fantes syv dokumenterte verksteder her, hvor alle lå utenfor bymurene. Disse er godt dokumentert arkeologisk gjennom sine respektive avfallshauger. Gjennom 1400-tallet representerer Siegburg den kvantitativt største importerte keramikgruppen ved utgravninger over hele det nordlige, østlige og sentrale Europa (Gaimster 1997: 163-166). Siegburg-keramikk er representert i Bergen allerede fra ca 1200, med største utbredelse fra midten av 1300-tallet til 1700-tallet (Lüdtke 1989: 31).

Målet for undersøkelsen er å belyse drikkekultur i en interessant periode i byens historie preget av store endringer, og det krever en inngående analyse av selve

gjenstandsmaterialet. Undersøkelsen består i første fase av å identifisere de ulike keramikktypene som er tilstede, så å se på typevariasjon innenfor Siegburg-keramikk. I tillegg vil også det øvrige funnmaterialet bli presentert, men på en mer overfladisk måte. Jeg vil bruke materialanalysen til å forsøke å si noe om drikkekultur i byen, og hvordan denne eventuelt har endret seg gjennom senmiddelalderen og tidlig moderne tid. Det er først og fremst keramikkenes funksjon som vil være i hovedfokus, og jeg er særlig interessert i å se nærmere på forholdet mellom drikkekar og serveringskar, og forholdet mellom fragment knyttet til henholdsvis vin og øl. Jeg vil også bruke keramikkmaterialet til å forsøke å si noe om dateringen av de ulike bruksfasene i bygningen. Dette har to hensikter; for det første er det en nødvendig forutsetning for å kunne sette materialet inn i et tidsperspektiv og si noe om en eventuell utvikling relatert til drikkekultur, og for det andre fordi en slik datering har en verdi i seg selv da noe slikt ikke har vært gjort tidligere. Til slutt vil jeg forsøke å sette resultatet av analysen inn i en større sosial kontekst, og forsøke å se den i sammenheng med større samfunnsmessige prosesser, som individualisering, og den såkalte *siviliseringsprosessen*, som den tyske sosiologen Norbert Elias hevder har funnet sted i Vest-Europa på denne tiden, som innebar en endring i normene for hva som var sosialt akseptert adferd, og et større fokus på individet fremfor fellesskapet (Elias 1991; Elias 1994). Jeg ønsker å undersøke hvordan dette eventuelt har gitt seg utslag i endringer i drikkekultur som lar seg spore i det arkeologiske materialet.

Drikking er en sosial aktivitet, som potensielt kan spille en viktig strukturende rolle i sosiale relasjoner knyttet til identitet, status og makt, og drikkemønstre kan dermed være svært informativ om samfunn og kultur generelt, og dette gjelder også forhold i et sammensatt bysamfunn. Det er i den sammenheng interessant å se nærmere på hvordan import av nye former for alkohol, eventuelt med de tilhørende drikkeskikker, har blitt tatt opp og inkorporert i den lokale kulturen, og hvordan dette har satt materielle spor på en lokalitet som var spesielt utformet til dette formålet, men likevel i en annen type kontekst enn den type konsum som har foregått i sosiale sammenkomster i en mer privat sfære knyttet til husholdet. I følge den britiske arkeologen Andrew Sherratt er mat og drikke de mest essensielle formene for materiell kultur (Sherratt 2007). Det er også den eneste kulturformen som absolutt alle mennesker er nødt til å forholde seg til. Det er derfor et interessant og viktig tema å studere for å forsøke å forstå fortidens samfunn, og i min sammenheng for å forstå et urbant samfunn i endring.

1.1 Problemstillinger

Den overordnede problemstillingen for denne undersøkelsen er: Hvordan kan keramikkmaterialet fra Vinkjelleren belyse drikkekultur i en urban kontekst i senmiddelalder og tidlig moderne tid? For å belyse dette spørsmålet blir de underordnede problemstillingene som følger: Hvilke keramikktyper er representert i Vinkjelleren? Hvilke bruksområder og hvilken grad av typevariasjon knyttet til funksjon foreligger innenfor Siegburg-keramikens undergrupper? Kan dette materialet bidra til å datere bygningens ulike bruksfaser? Hvordan fordeler funnmaterialet seg i tid og rom? Hva har blitt drukket, og hvilke drikkeskikker kan spores i det arkeologiske materialet? Kan materialet fortelle noe om bruk av symboler, sosial status og distinksjon? Er det mulig å spore den individualiserings- og siviliseringsprosessen som blant annet Elias hevder startet i middelalderen, med påfølgende endring i menneskenes oppfatning av egen identitet?

2. Forskningshistorisk bakgrunn

Denne oppgaven tar opp flere tema på ulike nivå, som i seg selv har en relativt omfattende forskningshistorie. Det har derfor vært nødvendig å være restriktiv, og jeg presenterer derfor kun forskning som jeg mener har spesiell relevans for mitt eget prosjekt, og som jeg selv har benyttet, enten det gjelder konkrete resultater, metodiske tilnærminger eller teoretiske perspektiver. Jeg har valgt å dele forskningshistorien inn tematisk i tre hovedtema: Vinkjelleren i Bergen, Siegburg-steintøy og annen middelalderkeramikk og drikkekultur, med særlig vekt på studier basert på keramikkmateriale.

2.1 Arkeologiske undersøkelser av Vinkjelleren i Bergen

Vinkjelleren er som nevnt innledningsvis en del av Rådhusruinen i Bergen. Denne bygningen har i middelalderen fungert som rådhus, rettslokale, fengsel, vinlager og skjenkestue. I 1908 startet Koren-Wiberg sine arkeologiske undersøkelser av den delen av ruintomten som ikke var dekket av stående bygninger. Det var imidlertid bare den sørlige delen som ble gravd ut på dette tidspunktet. Av funnmaterialet nevnes blant annet keramikk, glass og glaserte teglfliser. Han identifiserte den utgravde bygningen med den historisk kjente Vinkjelleren. Han tolket det vestlige rommet, rom 1, som selve utskjenkningsrommet på grunn av kaminen, teglflisgolvet og funn av vinglass og mynter. Det østlige rommet, rom 2, tolket han som vinlager på grunn av funn av en tappekran og krysslagte stokker som han tolker som underlag for vinfatene (Koren-Wiberg 1908; Koren-Wiberg 1921; Ekroll 1990).

I 1970 ble det lagt fram planer om bygging av et parkeringshus på tomten. I den forbindelse var det nødvendig med omfattende utgravninger før byggearbeidet kunne starte. De første utgravningene ble ledet av Lindh i 1978-79. Disse første utgravningene var konsentrert om området sør for Vinkjelleren, siden det var avtalt at selve ruinen skulle bevares og inkorporeres i nybygget. Av selve Vinkjelleren ble bare rom 2 gravd ut i denne omgang (Lindh 1980). I perioden 1981-1983 ble resten av bygningen fullstendig gravd ut, under ledelse av Ekroll (Ekroll 1990: 30). Denne gangen ble hele ruinen og en del av det omkringliggende området utgravd. Denne utgravningen skjedde parallelt med, og etter at byggearbeidet var ferdig. Bygningen består av fire rom, hvor rom 1 altså er tolket som selve utskjenkingsrommet, rom 2 er tolket som vinlageret, og rom 3 og 4 er tolket som fengselsrom (Ekroll 1990). Det foreligger imidlertid ikke noen samlet rapport fra denne utgravningen av Vinkjelleren, og mitt arbeid er derfor i stor grad basert på notater fra dagbøker og annen upublisert dokumentasjon fra utgravningene. En bygningsarkeologisk undersøkelse ble senere foretatt av Ekroll i hans magisteravhandling fra 1986. Denne omfatter en bygningsarkeologisk undersøkelse av ruinen og kulturlagene i den (Ekroll 1986). En nedkortet versjon er publisert i Riksantikvarens Skrifter nr. 6 i 1990 under tittelen *Byens Herlighed* (Ekroll 1990). Rådhus med vinkjeller var en vanlig institusjon i middelalderen i det nordtyske området, og det er ifølge Ekroll disse som er inspirasjonen for den bygningen vi har ruinen av her i Bergen (Ekroll 1990: 65). Gjenstandsmaterialet inngikk ikke som en del av denne undersøkelsen da det er for stort i omfang; ca 6-7000 funn bare fra Vinkjelleren (Ekroll 1990: 8). Dette materialet har blitt plassert i magasinet i Middelaldersamlingen til Bergen Museum, lokalisert i Bryggens Museum, og har ikke blitt nærmere studert i ettertid. Det vil være Ekrolls arbeid som er det empiriske grunnlaget for min egen analyse, hvor jeg tar utgangspunkt i databasen over funn fra disse utgravningene, men hvor jeg har måttet foreta en fysisk gjennomgang av hele dette materialet.

2.2 Siegburg-steintøy og annen middelalderkeramikk

Studiet av middelalderkeramikk er et omfattende, og i stor grad spesialisert, forskningsfelt. Generelt har middelalderkeramikk hovedsaklig blitt klassifisert på bakgrunn av produksjonssted, og de ulike typene har ofte fått sitt navn med utgangspunkt i dette. Dette gjelder også Siegburg-keramikk. Produksjonsstedet, Aulgasse, utenfor byen Siegburg, er godt dokumentert arkeologisk, gjennom utgravninger på 1960-tallet ledet av den tyske arkeologen Bernhard Beckmann, med påfølgende publikasjoner (f.eks. Beckmann 1968; Beckmann 1974). Her er de ulike undertypene definert, basert på keramikkenes formtrekk og antatte

funksjon. Jeg har i stor grad benyttet disse forhåndsdefinerte typene i min egen klassifikasjon av funnmaterialet fra Vinkjelleren.

Ellers er det først og fremst den engelske arkeologen David Gaimster som har foretatt relevante studier av Siegburg-keramikk (Gaimster 1997). Han har sett på distribusjon av Siegburg- og annet tysk steingods i Nord-Europa gjennom import og eksport. I tillegg har han som nevnt sett på keramikk som et funksjonelt og sosialt medium, noe som er et relativt nytt perspektiv innenfor keramikkforskning. Jeg kommer derfor i stor grad til å bruke hans studier og hans tilnærminger, da disse er interessante og relevante for mitt prosjekt. Det har imidlertid også blitt foretatt en del studier av tysk steintøy generelt, blant annet av den tyske arkeologen Hans-Georg Stephan, som har sett på utviklingen av steingodsproduksjon i Tyskland i middelalderen (Stephan 1983; Stephan 1988).

Den danske arkeologen Jette Linaa har i sin doktoravhandling fra 2000, *Keramikk, kultur og kontakter*, foretatt en studie av kjøkken- og bordtøy av keramikk i bruk på Jylland i perioden 1350-1650, med sikte på å avklare spørsmål rundt keramikkenes spredning i tid og rom, men med hovedfokus på keramikkenes bruk og betydning. Hun ser blant annet på forholdet mellom hjemlig produsert keramikk og importkeramikk, og ser den importerte keramikken på 1400- og 1500-tallet som et vitnesbyrd om en hanseatisk dominert varehandel og kulturpåvirkning blant handelsborgerskapet. Hun mener å se at den importerte keramikken har hatt særegne eksotiske kvaliteter eller spesielle bruksegenskaper, som for eksempel steintøyet som har hatt bruksegenskaper som ikke var mulig å oppnå i det lokalproduserte materialet. Hun ser likevel ikke tegn til en stor grad av import av hverdagskeramikk i materialet, og hun hevder at keramikken i seg selv sannsynligvis har hatt en forholdsvis lav økonomisk materialverdi, selv om dette ikke betyr at den er uten kulturell verdi, og at dette er noe av årsaken til at keramikk ikke nevnes i særlig grad i skriftlige kilder, som hovedsakelig nevner kar av metall, noe som står i sterk kontrast til det arkeologiske materialets eget vitnesbyrd. Hun registrerer at 1400-tallet har vært relativt akeramisk, sannsynligvis med stor grad av bruk av bordtøy av tre, mens 1500-tallet er funnmessig rikere, med stor grad av dekorert bordtøy fra det nordtyske området, og som blir etterliknet i den hjemlig produserte keramikken, noe hun tolker som et tegn på en tendens mot en stadig større kløft mellom fattig og rik. Linaas undersøkelse konkluderer med at funnsteder med samme sosioøkonomiske status har stor grad av likhet i materialsammensetningen, at materialets karakter avhenger av geografisk beliggenhet og tilførselsforhold og at også høystatusmiljøer fremviser en betydelig andel av representativ keramikk (Linaa 2006). Selv om det ikke ble produsert keramikk i

Norge i middelalderen slik som det ble i Sør-Skandinavia er det interessant å trekke paralleller til Linaas studie hva gjelder importkeramikken status og betydning.

Den britiske arkeologen Sarah Jennings har foretatt en studie av lokal og importert keramikk i Norwich i England i middelalder og etterreformatisk tid i sin publikasjon "Eighteen centuries of pottery from Norwich" fra 1981 (Jennings 1981) og arkeologene John G. Hurst, David S. Neal og H. J. E. van Beuningen har gitt en oversikt over keramikk som ble produsert og distribuert i nordvest-Europa i perioden 1350-1650 i Rotterdam Papers VI fra 1986 (Hurst et al. 1986). Den norske arkeologen Ian Reed har studert keramikkmaterialet fra Folkebibliotekstomten i Trondheim, med fokus på handel og bruk (Reed 1990). Samlet vil disse publikasjonene være av stor betydning for mitt eget identifikasjons- og klassifikasjonsarbeid, og også for å trekke sammenligninger.

Som nevnt innledningsvis har det ikke vært foretatt undersøkelser av Siegburg-keramikk fra Bergen. Sigurd Griegs publikasjon *Middelalderske byfund fra Bergen og Oslo* i 1933, som et pionerverk som fortsatt er i bruk innenfor norsk middelalderarkeologi har imidlertid et eget avsnitt om Siegburg-keramikk fra Bergen, men det er imidlertid kun de hele, uskadede eksemplarene, av kunsthistorisk verdi, som er nevnt (Grieg 1933: 178-179), men uten nærmere analyse.

2.3 Studier av drikkekultur fra et arkeologisk perspektiv, med fokus på keramikk som kildemateriale

Drikkekultur er et relativt nytt forskningsfelt i arkeologisk sammenheng. Det er først og fremst innenfor den post-prosessuelle forskningstradisjonen at dette har blitt et aktuelt tema. Keramikkmaterialet er kanskje den arkeologiske kildegruppen som først og fremst er knyttet til det å belyse drikkekultur i forhistorisk tid og middelalder. Det er også ofte den største funngruppen på en lokalitet. Det betyr imidlertid ikke at keramikk nødvendigvis var det vanligste materiale for produksjon av drikkekar og beholdere for oppbevaring og servering, men heller at det representerer det materialet som har blitt best bevart.

Studiene til den britiske arkeologen David Gaimster er svært interessante i forhold til mitt eget arbeid. Han har studert den sosiale bruken av ulike typer tysk keramikk i Europa i middelalderen og tidlig nytid. Gaimster har i sine studier også gjort bruk av bildemateriale som kildegrunnlag i tolkningen av det arkeologiske materialet. Samtidige og senere avbildninger er en svært interessant kildegruppe i denne sammenheng, og er etter min mening en svært fruktbar og informativ tilnærming som kan gi nyttig informasjon om både

keramikkens funksjon og brukskontekst. Keramikk er godt representert i europeisk kunst fra 1400- og 1500-tallet som viser motiv fra sosiale samlinger, noe som kan gi et innblikk i den sosiale rolle keramikken spilte blant ulike grupper av konsumenter. Et eksempel på dette er Pieter Bruegels maleri *Kermis* fra 1566 (se appendiks 1.7) som viser *Raeren-* og *Siegburg-*keramikk i bruk til konsum av øl, som sannsynligvis ble drukket av begre med videre åpning, mer stabile baser og større kapasitet enn begre beregnet for vindriking (Gaimster 1997: 115-118). Religiøse malerier viser også keramikkens økende rolle i forbindelse med drikkeritualer. Conrad von Soests bilde *Last Supper* fra 1403 (se appendiks 1.2) viser keramikktypen som ofte forekommer i arkeologiske kontekster, som for eksempel en såkalt *Jakobakanne* av Siegburg-keramikk, brukt i forbindelse med vindriking (Gaimster 1997: 117-118). På denne måten kan bildene fungere som bindeledd mellom objekt og kontekst. Gaimster mener den nederlandske kunsten fra 1400–1600-tallet bekrefter den trenden som kommer fram i det arkeologiske materialet, nemlig at keramikk fikk en høyere status i husholdningen, fra å ha en ren nytteverdi til også å ha en sosial og symbolsk verdi. Dette kommer blant annet til syne i den økende graden av overflatedekor og etter hvert også løkk av tinn og sølv fra 1500-tallet. Han mener at utviklingen av keramikkens sosiale og symbolske rolle fant sted blant den voksende handels- og håndverksklassen i byene i Nord-Europa, med deres økte levestandard og makt. Med dette fulgte en økende grad av formalisering og ritualisering av spise- og drikkevaner, med individuelle sitteplasser og servise som signaliserte sosial status (Gaimster 1997: 126-127). Han mener også at distribusjonen av den tyske keramikken viser at hanseatenes innflytelse var langt mer dyptgående enn det de skriftlige kildene antyder, og at keramikken indikerer framveksten av en hanseatisk kultur og livsstil fra 1300–1500-tallet (Gaimster 1997: 65). Bildet er imidlertid sannsynligvis noe mer nyansert og sammensatt enn det Gaimster her skisserer, noe jeg vil se nærmere på i min egen studie.

Når det gjelder keramikk fra Bergen er studiene til den tyske arkeologen Hartwig Lüdtke av interesse for mine egne analyser, først og fremst som et sammenligningsgrunnlag for å se på en eventuell tidsmessig utvikling. Lüdtke har studert *Pingsdorf*-keramikk fra Brygge-utgravningene. Denne keramikktypen ble produsert i byen Pingsdorf, mellom Köln og Bonn i Tyskland, og hadde sin største utbredelse på 11/1200-tallet. Pingsdorf kom i to hovedtyper: mugge og beger. Et interessant fenomen i Pingsdorf-materialet fra Bryggen er imidlertid at antall mugger er fire ganger høyere enn antall beger. For å søke forklaringen på denne sammensetningen har også Lüdtke søkt svar i samtidige bilder, for å se nærmere på middelalderens drikke tradisjoner. En drikkescene fra en engelsk avbildning av *The Marriage*

of *Cana* fra 1200-tallet (se appendiks 1.1) viser seks mugger på gulvet i front av bildet, mens det kun er ett drikkebeleg i omløp rundt bordet (Lüdtke 1989: 55-58). Forholdet mellom mugger og belegg kan dermed indikere en drikkekultur i tidlig middelalder og høymiddelalderens første del, hvor den kollektive tankegangen stod sterkt, noe som blant annet kom til uttrykk i at man delte et drikkebeleg som gikk på rundgang rundt bordet. Lüdtke mener på bakgrunn av det arkeologiske materialet og de samtidige billed- og skriftkildene at det er belegg for å si at det ikke bare var den utenlandske vinen og keramikken som ble importert, men også de tilhørende drikkevaner (Lüdtke 1989: 58). Det er interessant å undersøke nærmere hvordan denne fordelingen kommer til uttrykk i mitt eget materiale. Det er imidlertid viktig å være bevisst på at Lüdtke sin undersøkelse er foretatt i en husholdningskontekst, som skiller seg fra den særegne konteksten som Vinkjelleren representerer. Det finnes imidlertid ikke noe Pingsdorf-keramikk i mitt materiale, men dette er naturlig da denne keramikks produksjonstid er såpass mye tidligere enn da denne bygningen antas å være oppført. Det er likevel en interessant studie for sammenlikning, da begge keramikktypene er forbundet med drikkekultur, og er foretatt innenfor noenlunde samme geografiske og kulturelle område.

De franske arkeologene Daniel Dufournier og Didier Deroeux har studert det franske keramikkmaterialet fra Bryggen i Bergen. Opphavsbestemmelsen ble utført ved hjelp av kjemiske analyser av materialet, og viste at den franske keramikken hovedsaklig kom fra to områder, Seine-dalen og Sørvest-Frankrike, begge områder som er assosiert med vinproduksjon og vinhandel (Deroeux et al. 1994: 165-172). I tillegg er disse franske keramikktypene tolket som beholdere og drikkeutstyr for vin, og det er derfor nærliggende å koble dette materialet til innførselen av fransk vin. Den vanligste formen er fint dekorerte mugger, og disse er funnet langs hele Nordsjø-kysten; i England, Skottland, Wales, Irland, Skandinavia, Flandern og Nederland. Nord-Europa var da også det viktigste markedet for fransk vin. Den fint dekorerte franske keramikks distribusjon har vært tolket til å reflektere en ny sosioøkonomisk situasjon hvor vin ikke lenger var forbeholdt eliten, men også en voksende bybefolkning med en høyere levestandard. På den annen side var finere keramikprodukter langt billigere enn produkter av for eksempel metall og glass, og dermed mer tilgjengelig for et bredere samfunnslag. Deroeux og Dufournier hevder at den dekorative kvaliteten er knyttet til et krav om at den estetiske kvaliteten skulle stå i forhold til kvaliteten på innholdet, i dette tilfellet vin, og dermed kan ha fungere som et slags identifiserende varemerke hvor spesielle typer keramikkbekere var knyttet til spesielle typer vin (Deroeux

et al. 1994: 175, 178-179). Det er interessant å se på denne relasjonen mellom eksport av vin og tilhørende keramikkprodukter fra samme geografiske område i min egen analyse, da keramikk fra Rhin-området dominerer, og vi vet at dette også var et viktig område for eksport av vin.

Glass er et annet arkeologisk kildemateriale som er interessant i denne sammenheng, og som også finnes i betydelige kvanta i Vinkjellerens materiale. Glass hadde en høyere sosial status enn keramikk, og er særlig knyttet til vin. Men materialets skjørhet gjør at det er bevart i et langt mindre omfang enn for eksempel keramikk. Heller ikke glass ble produsert i Norge i middelalderen, og i liket med keramikkmaterialet er dermed alt materialet importert. Kristine Høie har i sin hovedfagsoppgave fra 2006 foretatt en studie av drikkeglass fra Brygge-utgravningen i Bergen. Hun undersøker hvilke typer glass som fantes og spredningen av dem i tid og rom. Ut fra dette diskuterer hun hvordan glassene kan vise til endringer i drikkekulturen i byen. Hun undersøker også i hvilken grad glassene reflekterer sosial bruk og status, og ulike drikkeskikker. Høie ønsker å vise hvordan drikkeglass har blitt brukt for å markere status, og hvordan de har gitt uttrykk for mentalitet og drikkekultur (Høie 2006: 4-5). Undersøkelsen konkluderer med at folk på Bryggen har fulgt europeiske moter og skikker, og at man har tatt opp de nye skikkene svært raskt, samtidig som man har beholdt de tradisjonelle. Hun mener å kunne vise at det har vært særlig stor innflytelse fra Tyskland og England, noe som samsvarer med de trendene en kan se i keramikkmaterialet som har blitt undersøkt fra Bryggen (f.eks. Lüdtke 1989). Drikkeglassene var en del av den nordeuropeiske drikkekulturen, hvor Bryggemiljøet var fullt på høyde med drikkekulturen ellers i Europa på grunn av sitt omfattende europeiske kontaktnettverk gjennom hele middelalderen (Høie 2006: 100-101). Jeg kommer ikke til å gjøre noen nærmere materialanalyse av glassmaterialet fra Vinkjelleren i denne oppgaven, ettersom det ville sprengte de tidsmessige grensene for en masteroppgave, men det er interessant å registrere fravær/tilstedeværelse, distribusjon i tid og rom og å se dette i en sosial kontekst i relasjon til keramikkmaterialet.

3. Teoretiske perspektiver

For å belyse problemstillingene jeg har stilt på et overordnet nivå, er det nødvendig å se materialet i en videre forståelsesramme, med et teoretisk rammeverk som kan belyse forholdet mellom materiell kultur og menneskelig handling, med særlig henblikk på mitt tema – materiell kultur som uttrykk for endringer i drikkekultur.

Studiet av drikkekultur fra et arkeologisk perspektiv, har de siste tiårene medført en mer systematisk søken etter å utvikle en teoretisk forståelse også av drikking som sosial praksis, og utvikling av metoder for å spore alkoholproduksjon og konsum i det arkeologiske materialet. Teoriene til Dietler vil spille en viktig rolle i mitt arbeid, da han har forsøkt å utvikle et teoretisk og metodisk rammeverk omkring studiet av drikkekultur fra et arkeologisk perspektiv. Jeg vil derfor utdype noen av perspektivene hans, som jeg mener kan være nyttig som rammeverk for min egen analyse.

Det er en utbredt oppfatning at drikking bidrar til å markere sosiale kategorier, grenser og identitet. Det å drikke sammen skaper en felles identitet som samtidig skaper et skille mot de som befinner seg på utsiden (Dietler 2006). Dietlers artikkel "Driven by Drink: The Role of Drinking in the Political Economy and the Case of Early Iron Age France" fra 1990 har vært en viktig inspirasjonskilde for forståelsesrammen i mitt eget arbeid. Her har han sett på alkoholens økonomiske, politiske og sosiale rolle. Målsetningen til Dietler er å tilby en metode for å overføre antropologiske perspektiver omkring import av nye former for alkohol og eventuelt tilhørende drikkeskikker gjennom handel og kulturkontakt til det arkeologiske materiale på en hensiktsmessig og fruktbar måte, og hvilke maktstrukturerende konsekvenser monopolisering av dette kan ha i et samfunn, og hvordan dette kan fungere som en katalysator for sosiale endringsprosesser (Dietler 1990). Når det gjelder endringer i drikkeskikker som følge av kulturkontakt skiller han da, basert på antropologiske studier, mellom samfunn hvor man allerede hadde kjennskap til alkohol, men av en annen type enn den som ble innført, og samfunn hvor man ikke hadde kjennskap til alkohol i det hele tatt. Han skiller også mellom det å ta opp nye former for drikke, men hvor den opprinnelige, lokale drikkepraksisen blir beholdt, og det å importere "hele pakken". Til slutt skiller han mellom samfunn hvor den nye drikk og/eller drikkepraksis blir innført som et tillegg til den lokale, og samfunn hvor den nye erstatter den opprinnelige. I samfunn uten en lokal kjennskap til alkohol og hvor en ny drikkepraksis har blitt innført, er resultatet ofte mer sosialt destruktivt enn der hvor denne kunnskapen allerede var tilstede. Når det gjelder adoptering av nye former for drikke kan dette potensielt føre til svekking av etablerte maktstrukturer, og en eskalering av statuskonkurransen. Fremmede drikkeskikker vil først og fremst bli innført for sitt symbolske potensial, og fungere som symbolsk distinksjon mellom grupper, kategorier og klasser, eller de kan fungere som symbolsk kobling mellom slike. Kunnskapen rundt den opprinnelige betydningen og funksjonen har en tendens til å minske jo større sosial og geografisk avstand det er mellom *sender* og *mottaker*. Når en ny form for drikk blir innført som et tillegg til den

lokale, fungere denne ofte som en symbolsk differensiering mellom ulike sosiale grupper. I et hierarkisk samfunn, med institusjonaliserte politiske roller og en sentralisert makt, kan import av vin ifølge Dietler fylle en viktig rolle som et symbolsk differensierende element for eliten, gjennom restriksjoner og monopol på tilførsel. Et slikt perspektiv er interessant å trekke paralleller til med tanke på middelalderens samfunn i Norge, med sin lokale øltradisjon, og økende grad av importert vin fra kontinentet gjennom vidstrakte handelsnettverk, hvor import av vin startet som en luksusvare for eliten, men ble mer vanlig i de bredere samfunnslag etter hvert som tilgangen på varen økte. Ikke minst i middelalderen dreide det seg om et samfunn med en sentralisert politisk maktelite, hvor import av alkohol, og monopol på dette, kan ha fylt viktige maktstrukturerende roller.

Når jeg skal sette det arkeologiske materialet fra Vinkjelleren inn i en videre sosial kontekst, vil blant annet teoriene til den franske sosiologen Pierre Bourdieu være relevante. Jeg vil derfor utdype noe av dette som forståelsesbakgrunn for undersøkelsen. Bourdieus perspektiver er i stor grad basert på begrepet *habitus*, som er en betegnelse for tillærte tanke- og adferdsmønstre, og er et resultat av kulturell læring, og tilegnelse av sosiale strukturer gjennom erfaring, en slags *praktisk logikk*. Habitus er ifølge Bourdieu imidlertid determinert av individets erfaring av den eksterne verden, som er unik for hvert enkelt individ kun fordi hvert menneske gjennom et livsløp vil erfare ulike sosiale forhold, som han mener nesten utelukkende er styrt av dets klasses tilhørighet (Bourdieu 1977). Han ser habitus som bindeleddet mellom strukturer og menneskers handle- og tenkemåter (Bourdieu 1995). Jeg kommer først og fremst til å benytte de teoretiske perspektivene til Bourdieu som kommer til uttrykk i *La Distinction - Critique sociale du jugement* fra 1979, i engelsk oversettelse fra 1995. Denne har som hovedemne hvordan smak er forskjellig innenfor ulike samfunnslag. Kampen mellom klassene utkjempes også på livsstilens og forbrukets område, gjennom at den herskende klasse har en distingvert livsstil, hvor det å skille seg fra de øvrige samfunnslag utgjør en sentral del av deres standsære. Bourdieu analyserer relasjoner mellom individers posisjon i det sosiale rom, og ser habitus som et middel for å avgrense seg fra andre grupper. Estetiske valg er både knyttet til plassering i det sosiale rom, på samme måte som de bidrar til å opprettholde sosiale skiller. Bourdieu setter fokus på sammenhengen mellom smak, sosial tilhørighet og makt. Smaken dreier seg først og fremst om å beherske symbolske og kulturelle koder, og dermed om opprettholdelsen av politiske og økonomiske interesser. Bourdieu understreker også opparbeiding av kulturell kapital som en strategi for å bevege seg oppover i det sosiale rom (Bourdieu 1995).

En måte å opparbeide seg slik kulturell kapital kan være å beherske kunnskapen og kodene rundt drikkeskikker. Alkohol har trolig spilt en viktig distingverende rolle i tilknytning til sosial status, og legemliggjøringen av sosial identitet gjennom utviklingen av preferanser både for ulike typer alkohol og ulike drikkemåter. Konstruksjon av identitet gjennom drikkepraksis kan skje på ulike måter, for eksempel gjennom romlig distinksjon, ved at drikking foregår på ulike steder i det fysiske rom bestemt ut ifra sosial stratifisering, eller andre strukturerte differensieringer av grupper og individer som drikker sammen. Dette er et svært relevant moment i forhold til min studie, når jeg skal se på keramikken i et sosialt perspektiv med fokus på den materielle kulturens symbolske betydning knyttet til status, for eksempel i forholdet mellom dekorert og udekorert keramikk og mellom keramikk og glass.

En annen inspirasjonskilde jeg vil benytte i det teoretiske rammeverket for denne undersøkelsen er Elias sine perspektiver fra hans avhandling fra 1939, *Über den Prozess der Zivilisation*, utgitt på engelsk i 1994. Denne omhandler det han kaller *siviliseringsprosessen* av det europeiske mennesket fra middelalder til moderne tid, som omfatter nye og strengere normer knyttet til manerer, aggresjons- og affektkontroll og kroppsbeherskelse. Normene for hva som var god og riktig adferd ble først definert av de øvre sosiale lag, særlig knyttet til hoffet, som et uttrykk for hva som skilte disse fra resten av samfunnet, for så å spre seg videre til resten av samfunnet som et forbilde eller standard til etterfølging (Elias 1994: 54-55). Etter hvert som normene og skikkene spredte seg til de bredere samfunnslag, måtte stadig nye utvikles i de øvre. Nødvendigheten av denne prosessen oppstod ifølge Elias som resultat av at stadig større menneskegrupper var tvunget til å fungere sammen og samhandle med hverandre. Elias ser dette i relasjon til større samfunnsmessige endringsprosessene som innebar større grad av differensiering og gjensidig avhengighet, økende grad av sentralisering, og monopolisering av fysisk vold og økonomisk kontroll i forbindelse med statsdannelser (Elias 1994: 450-451).

Historikeren Sverre Bagge har imidlertid sett nærmere på relevansen av Elias sine studier for det norske middelaldersamfunnet, og rettet noe kritikk mot Elias for hans syn på middelalderens mentalitet. Bagge hevder at selv om Elias nok langt på vei har rett når det gjelder de faktiske beskrivelsene av middelalderens mennesker, finner han tolkningene hans mer problematiske, fordi han mener Elias ser fortiden med nåtidens øyne, og konstaterer fravær av vår tids normer. Han mener Elias ikke tar hensyn til middelalderens kultur, og hvordan middelalderens normer ikke var fraværende, men annerledes enn våre, og at middelaldermenneskets tilsynelatende spontane oppførsel må sees i lys av dette (Bagge 1990:

49-50, 65). Dette er viktige poeng som bør tas hensyn til, og kanskje kan en si at den prosessen Elias omtaler innebar en *endring av* heller enn en *fremvekst av* normer knyttet til adferd. Jeg vil bruke Elias sine teorier i mine egne analyser, for å forsøke å spore denne eventuelle siviliseringsprosessens materialitet. Perspektivet som Elias skisserer kan være relevant i forhold til den urbaniseringsprosessen som fant sted i middelalderens Norge, og den relativt nye statsdannelsen. Middelalderbyene var et sosialt rom hvor bånd som tidligere var knyttet til familien og det kollektive i større grad opphørte å fungere som de viktigste strukturerende element, og hvor ulike grupper av mennesker var tvunget til å leve tett sammen på en ny måte.

Studiene til Elias er basert på, og gir ifølge han selv et utfyllende tilskudd til, forståelsen av den *individualiseringsprosessen* som mange forskere hevder fant sted i moderne tid i form av at den gir et mer detaljert bilde av utviklingen relatert til endringer i personlighetsstrukturer (Elias 1994: 479). Individualisering betegner en strukturell, sosiologisk transformering av sosiale institusjoner og forholdet mellom individ og samfunn (Beck & Beck-Gernsheim 2002: 202). Elias setter denne prosessen inn i et historisk perspektiv i *Changes in the we-I-balance* fra 1987, hvor han mener å kunne spore en individualiseringsprosess som startet i overgangen mellom middelalderen og renessansen, som medførte en dreining fra den kollektive tankegangen i tidlig middelalder og tidligere perioder mot et større fokus på individet når vi nærmer oss nyere tid. Han ser dette i sammenheng med etablering av institusjoner som øker distansen mellom individet og makteliten, som for eksempel staten. Han hevder at distansering mellom maktelite og individ går hånd i hånd med individualisering, og at gjennombruddet for en mer kompleks form for samfunnsorganisering medførte et endret individualiseringsmønster (Elias 1991). I Norge starter denne overgangen i middelalderen, og det er derfor interessant å se om det finnes spor etter en slik individualiseringsprosess nettopp i denne perioden. Disse perspektivene vil jeg trekke inn i analysen av keramikkmaterialet fra Vinkjelleren. Denne prosessen har utvilsomt, som Elias selv og andre studier har vist, hatt relevans for mat- og drikkekultur (Elias 1994). Disse perspektivene gir et interessant grunnlag for sammenligning med Lüdtke sine studier som jeg var inne på i kapittel 2, for å se om det er mulig å spore en utvikling over tid, mot større grad av bruk av individuelle drikkebegre. Denne individualiseringsprosessen kommer til å være et viktig diskusjonstema i min egen analyse.

Individualiseringsprosessen som Elias omtaler er nært knyttet til debatten om forholdet mellom individ og samfunn. Dette forholdet har vært mye debattert, ofte som to

opposisjonelle kategorier. Elias påpeker at mennesker er både individ og samfunn, og at en ikke kan se disse som opposisjonelle kategorier (Elias 1994: 452, 469). Han betegner det istedenfor som et *samfunn av individer*, og på den måten som to komponenter som er gjensidig avhengig av hverandre (Elias 1991). Han hevder imidlertid at det har skjedd en endring i balansen mellom *jeg* og *vi* mot en større grad av fokus på den første kategorien på bekostning av den andre (Elias 1991). Elias har likevel det man må kunne kalle et objektivistisk perspektiv, i betydningen at han legger vekt på overordnede strukturer og utilsiktede konsekvenser av handling. Dette står i motsetning til et subjektivistisk perspektiv, som legger hovedvekt på aktørenes bevissthet og intensjonalitet i forklaringen av samfunnsprosesser. Det har blitt rettet kritikk mot de objektivistiske perspektivene i form av at de ikke tar hensyn til menneskenes rolle i samfunnet, og i arkeologisk sammenheng, menneskene *bak* gjenstandene (f.eks. Hodder & Hudson 2003). Bourdieu har også blitt kritisert for ikke å ta tilstrekkelig hensyn til individets evne til å ta bevisste og selvstendige valg, og for noe forenklete og universaliserte syn på den førmoderne fortiden, hvor individer hadde mindre makt enn i en moderne setting (f.eks. Smith 2001; Dornan 2002). Jeg finner de aktørorienterte perspektivene som har et ensidig fokus på enkeltmenneskers intensjonelle handlinger og bevissthet rundt konsekvensene av disse noe problematisk. Selv om individer handler ut fra en hensikt, er jeg enig med dem som fremhever at individer ikke alltid er bevisst de større konsekvenser av alle sine handlinger, og uansett synes det vanskelig å spore dette arkeologisk. Sett i en middelalderkontekst kan man kanskje si at folk drakk ikke vin i Vinkjelleren først og fremst med det formål å opprettholde hanseatenes dominerende maktposisjon i det bergenske samfunnet. En mellomting hvor det fokuseres på individer og gruppers handlinger, og konsekvensene av disse, som kan være både intensjonelle eller utilsiktet, og hvor individ og samfunn står i en gjensidig relasjon til hverandre, er kanskje en mer fruktbar tilnærming, og det er på denne måten jeg vil bruke et aktørorientert perspektiv i denne oppgaven. Her mener jeg at for eksempel Giddens' *struktureringsteori* er balanserende i det at han, som Elias, ser individ og samfunn som en gjensidig avhengig relasjon. Han mener mennesker kun handler ut fra en delvis kunnskap om det sosiale og kulturelle system de opererer innenfor, og at handlinger dermed også har en betydelig grad av utilsiktede konsekvenser, og at hvert individs handlinger er basert på det han kaller en "praktisk bevissthet" (Giddens 1986). Det betyr imidlertid ikke nødvendigvis at menneskene i middelalderen hadde mindre makt til å utføre reflekterte og intensjonelle handlinger, eller at de hadde en mindre grad av forståelse for det samfunnet de opererte innenfor. Jeg kommer til å prøve å fokusere både på et strukturperspektiv, hvor jeg vil se på utviklingen innen

drikkekultur i relasjon til større samfunnsmessige prosesser som for eksempel individualisering, og et aktørorientert perspektiv, hvor jeg vil se på hvordan ulike aktører har virket inn på denne utviklingen, eksempelvis kongemakten, byrådet, hanseatene og bybefolkningen forøvrig.

Jeg vil altså i det teoretiske rammeverket for denne oppgaven benytte både sosiologiske teorier og arkeologiske perspektiver på forholdet mellom materiell kultur på den ene siden og samfunn og menneskelig handling på den andre. I den konkrete analysen av funnmaterialet vil jeg forsøke å spore forholdet mellom øl og vin knyttet til import, en eventuell utvikling over tid og hvilke samfunnsmessige konsekvenser dette kan ha hatt. Jeg vil på dette området i stor grad følge Dietlers perspektiver. Når jeg skal vurdere materialets symbolske funksjon i et romlig perspektiv vil teoriene til Bourdieu være nyttige. I tillegg vil sporing av en eventuell individualiseringsprosess være sentral, og der vil Elias sine teorier være i hovedfokus. Samlet tror jeg dette kan gi et fruktbart rammeverk for den videre analysen av materialet fra Vinkjelleren.

4. Metodiske tilnærminger

Jeg skal i denne oppgaven benytte både kvalitative og kvantitative metoder. De arkeologiske metodene som jeg kommer til å benytte i denne oppgaven er hovedsakelig identifikasjon, klassifikasjon og ulike dateringsmetoder, først og fremst stratigrafi, i tillegg vil jeg som tidligere nevnt også trekke inn skriftlige kilder og bildemateriale. Den videre analysen av funnmaterialet vil være basert på en statistisk behandling, hvor resultatene blir fremvist i tabeller og diagrammer, primært for å vise utviklingstrekk og representasjon av materialet. Jeg vil i det følgende gjøre rede for på hvilken måte jeg vil benytte disse metodene i mitt arbeid for å belyse problemstillingene knyttet til drikkekultur i middelalderbyen.

4.1 Identifikasjon og klassifikasjon

Siden materialet i min egen analyse ikke har vært studert tidligere var det nødvendig å innlede arbeidet med en grunnleggende identifikasjon og klassifikasjon av all keramikken fra rom 1, hvor målet har vært å plassere mest mulig av keramikken i grupper basert på forhåndsdefinerte og etablerte keramikktypene. Disse keramikktypene er basert på, og har fått sine respektive navn ut fra, enten produksjonssted, som for eksempel Siegburg, eller gjennom

godsets karakteristika, som for eksempel rødgods eller grågods. De ulike typene lar seg identifisere gjennom godsets hardhet, farge, dekor og/eller form. Det har vært nødvendig å tilegne seg kunnskap om de ulike keramikktypenes karakteristikk for å kunne gjennomføre dette arbeidet. Her har hjelp fra arkeolog Rory Dunlop ved NIKU i Bergen vært av uvurderlig betydning. Jeg har også i stor grad benyttet publikasjonene *Eighteen centuries of pottery from Norwich. East Anglian Archaeology Report no. 13* (Jennings 1981) og *Rotterdam Papers VI* (Hurst, Neal & van Beuningen 1986).

Den videre identifikasjonen og klassifikasjonen er fokusert på keramikk av typen Siegburg. Dette er en type steingods som er forholdsvis lett å identifisere, med sin karakteristiske lyse farge på godset. Funksjonelt kan man si at det innenfor Siegburg-keramikken finnes to hovedtyper; mugger og kanner for servering og dekantering og mindre krus, beger og skåler for drikking. Klassifikasjonen og identifikasjonen har gått ut på å forsøke å plassere skårene i undergrupper basert på funksjon og form. De ulike undergruppene er forholdsvis uniform og standardisert og dermed i stor grad innarbeidet i den europeiske middelalderarkeologiens fagområde som forhåndsdefinerte typer. Mitt arbeid har dermed vært å identifisere disse ulike typene i materialet fra Vinkjelleren. Dette er i stor grad basert på den oversikten som Beckmann har gitt i sin artikkel "The Main Types of the First Four Production Periods of Siegburg Pottery" (Beckmann 1974) som er basert på utgravninger av verkstedene i Aulgasse utenfor byen Siegburg. Identifikasjonen er hovedsakelig basert på karakteristiske trekk ved utforming av rand og hals, andre karakteristiske særtrekk som for eksempel skulderlist og buklist, og ellers basert på form dersom det er snakk om større skår hvor dette lar seg identifisere. Dette vil jeg komme nærmere inn på i kapittel 5. Min egen identifikasjon og klassifikasjon har jeg i stor grad basert på de ulike typene som er definert, beskrevet og avbildet i Beckmann sin artikkel som nevnt over, i tillegg til *Rotterdam Papers IV*, som er en systematisert katalog over keramikkkunn fra The van Beuningen-de Vriese Collection i Nederland (Hurst, Neal & van Beuningen 1986), *Siegburger Steinzeug*, som er en katalog over utstillingsmaterialet fra Rheinischen Freilichtmuseum i Kommern (Hähnel 1987) og *German Stoneware 1200-1900* (Gaimster 1997).

Etterlikninger, reproduksjoner og forfalskninger kan være et problem i forhold til identifisering av typer knyttet til bestemte produksjonssted, men ifølge Gaimster er det først på 1800-tallet at det begynte å bli produsert forfalskninger av Siegburg-keramikk blant annet for å tilfredsstille etterspørselen fra antikvariske samlere, i tillegg til at keramikk i historiske stilarter for husholdningsbruk i stor grad ble mote i denne perioden gjennom den såkalte

historisismen (Gaimster 1997: 335). Dersom dette er riktig skulle ikke denne problematikken være spesielt relevant i Vinkjellerens kontekst, som tidsmessig avgrenser seg til perioden før 1650.

4.2 Kvantifisering og representativitet

Det finnes ulike metoder for å beregne størrelsen på et materiale. Den enkleste er å måle den i antall tilvekstnummer eller antall fragmenter. Å basere en mengdeberegning kun på antall tilvekstnummer kan være misvisende da et tilvekstnummer kan inneholde alt fra ett til flere hundre enkeltfunn eller fragmenter. I mitt tilfelle består imidlertid de aller fleste tilvekstnummer av kun ett fragment, og kun unntaksvis er det flere på samme nummer, men da fordi disse fragmentene tilhører samme krukke. Jeg kommer derfor ikke til å vektlegge antall fragmenter i mine egne beregninger, men bruke antall tilvekstnummer som standardmål. Men denne metoden alene er ikke alltid tilstrekkelig for å gi en god indikasjon om et materiales kvantitative størrelse, da det ikke gir noen informasjon om størrelsen på de enkelte fragmentene, eller hvor mange hele objekter det har representert. En annen metode er vekt. Dette gir en god indikasjon på et fragment eller en samlet funnmengdes størrelse. Jeg har derfor veid alle fragmentene som jeg har gått gjennom i min egen analyse. For å beregne antall hele kar representert har alle randskår blitt målt på en randmåler som viser diameter og prosentvis del av den totale omkretsen av et helt kar. Det lar seg da gjøre å angi et minimumsantall av hele kar, såkalt *EVE* (Estimated Vessel Equivalent). Det reelle tallet vil naturligvis etter all sannsynlighet være høyere enn det anslaget man vil få i en slik analyse. Ifølge de britiske arkeologene Clive Orton, Paul Tyers og Alan Vince er vekt og *EVE* i kombinasjon i utgangspunktet de beste metodene for kvantifisering av et arkeologisk keramikkmateriale (Orton, Tyers & Vince 1993: 171). I tillegg vil jeg beregne *fragmenteringsgraden* i materialet ved å dele *EVE* på antall fragment. Jeg kommer hovedsaklig til å benytte antall tilvekstnummer og vekt i mine egne mengdeberegninger i denne oppgaven, men også *EVE*, men da først og fremst for å se på materialets fragmenteringsgrad.

4.3 Datering

Etter at materialet er blitt identifisert og klassifisert er det neste skritt å plassere materialet i et tidsmessig perspektiv. Dette kan gjøres på ulike måter. Når det gjelder en importert vare, som keramikk, dateres materialet gjerne ut fra produksjonsstedets dateringer og daterbare funnkontekster, ved å sammenlikne med kronologiske sekvenser fra opphavsstedet. Dette blir

også utgangspunktet for meg. Keramikk er generelt et materiale som gir et godt grunnlag for datering, siden keramikk varierer over tid avhengig blant annet av hvor og hvordan den ble produsert og hvordan den ble brukt. Dette gjenspeiler seg i form, teknologi, dekor og selve råmaterialets sammensetning.

Den relative datering av bruksfasene i Vinkjelleren er basert på stratigrafisk kontekst, slik den ble dokumentert under utgravning. Stratigrafi som metode bygger på det enkle prinsippet at avsetningslagene plassering i utgangspunktet har en kronologisk rekkefølge hvor lagene under er eldre enn lagene over. Stratigrafi kan dermed si noe om lagenes relative alder. Middelalderbyene er kanskje de mest kompliserte eksemplene på stratigrafi vi har i norsk arkeologi, med sine tykke avsetninger av bosetnings-, avfalls-, brann- og utfyllingslag. Datering av kulturlagene i en bykontekst har tradisjonelt vært basert på at de ulike lagene har blitt relatert til brannlag og bruksfaser. I Bergen har det i stor grad vært vanlig å tolke stratigrafien ut ifra de ulike brannlagene som er identifisert. Det er satt opp en kronologi basert på brannlag som er identifisert og datert, ut fra skriftlige kilder og datering av artefakter i brannlagene (f.eks. Hansen 1998; Helle 1998). Det er generelt stor grad av samsvar mellom de skriftlige og de arkeologiske kildene når det gjelder dateringen av brannene (f.eks. Dunlop 1998). En del av disse brannene har naturligvis også rammet lokaliteten som er fokus for denne oppgaven. Under utgravningene av lokaliteten Rosenkrantz 4, ble det påvist spor etter fire brannlag. Det er imidlertid en viss uenighet omkring hvilke branner dette er, noe som kompliserer dateringsforholdene noe. Det er i all hovedsak tre teorier, hvor to er basert på en relasjon til skriftlige kilder og til den øvrige brannlagskronologien på Bryggen (Lindh 1980; Ekroll 1984), og den siste er basert på C-14-prøver som ble tatt ut og analysert av brannlagene i Rosenkrantzgt 4 (Krzywinski & Gulliksen 1984). Arkeolog Gitte Hansen har imidlertid foreslått en fjerde dateringsramme som er basert på en revurdering de tre foregående (Hansen [2003]). Dette gjelder imidlertid stratigrafien i området utenfor selve Vinkjelleren, og en kan selvfølgelig ikke uten videre relatere stratigrafien utenfor bygningen til stratigrafien inni bygningen. Inne i rom 1 i Vinkjelleren er det imidlertid bare spor etter to branner. Den relative stratigrafien inne i rom 1 i Vinkjelleren er inndelt i 7 bruksfaser, som er adskilt gjennom delvis bevarte gulvlag (Ekroll 1990). Disse er imidlertid ikke nærmere datert. Et mål er at analysen av keramikkmaterialet kan bidra til en nærmere datering av de ulike bruksfasene.

Det knytter seg imidlertid en del utfordringer til stratigrafi som metode. Hovedproblemet er at kulturlagene ikke alltid er intakt, på grunn av omroting av naturlige

eller kulturmessige årsaker. I Bergen er det særlig de mange brannene, med påfølgende opprydning og utfylling som er årsaken til denne omrotingen av de stratigrafiske lagene. Men denne problemstillingen blir noe mindre relevant i en såpass lukket kontekst som en steinbygning av denne typen representerer, og med forekomst av forskjellige gulvsjikt, hvor det sannsynligvis først og fremst er opprydning etter eventuelle branner i forbindelse med gjenoppbygging, generell restaurering og avfallshåndtering som byr på de største utfordringene.

Jeg vil som nevnt bruke funnmaterialet for å forsøke å gi en mer presis datering av de ulike bruksfasene i bygningen. Det er da særlig keramikk materialet som er aktuelt som dateringsgrunnlag, da de ulike keramikktypene i stor grad er standardiserte og identifiserbar, og siden vi gjennom arkeologisk dokumentasjon av produksjonsstedet har kjennskap til de ulike typenes produksjonstid. Her er det selvfølgelig viktig å ta hensyn til at det sannsynligvis også har vært en etterslepene sirkulasjonstid etter at en type ikke lenger har blitt produsert, og dette er kanskje særlig relevant i Bergen med tanke på at alt keramikk materialet her har blitt importert. I praksis innebærer dette at et lag eller en fase blir datert på grunnlag av det yngste funnet i det aktuelle laget, altså dersom det i et lag er tilstedeværelse av en keramikktipe som ble produsert fra 1450, så kan ikke dette laget være eldre enn 1450, selv om det selvfølgelig kan være yngre. Vi får altså en såkalt *terminus post quem* (TPQ) datering. Det motsatte, en såkalt *terminus ante quem* (TAQ) datering, er vanskelig å oppnå kun ved hjelp av funndatering, da en gjenstands etterslepene sirkulasjonstid i teorien kan være ubegrenset. Derimot kan et datert stratigrafisk lag utgjøre et slikt dateringsredskap for laget under, som da nødvendigvis må være eldre enn laget over forutsatt at den stratigrafiske konteksten er intakt. I tillegg kommer jeg til å benytte skriftlige kilder der dette er tilgjengelig, for å belyse bruksfasenes absolutte datering.

4.4 Romlig distribusjon

Den romlige distribusjonen byr i mitt tilfelle på en del utfordringer, siden det dreier seg om et relativt lite område, og det faktum at utgravningsrutene hadde en størrelse på 8 x 8 m, som er ganske stort i forhold til det som er vanlig praksis i dag. Det er imidlertid å forholde seg til er funnmaterialets distribusjon fordelt på de to rutene som dekker rom 1.

4.5 Representativitet

Keramikk er et materiale som har særdeles gode bevaringsegenskaper som arkeologisk kildemateriale. Dette fører til at keramikk ofte utgjør den kvantitativt største funngruppen på

en lokalitet. Det er imidlertid sjelden at hele kar er bevart, dette gjelder også i Vinkjelleren. Det er nødvendig å påpeke at dette er et svært fragmentert materiale, i den forstand at de fleste skårene er relativt små. Det er naturlig å anta at dette har sammenheng med avfallshåndtering, noe som forsterkes av det faktum at vi befinner oss inne i en bygning. Avfall har sannsynligvis blitt deponert utenfor selve bygningen, eller eventuelt blitt fraktet enda lengre bort, slik at mesteparten av de større fragmentene har blitt borte. Vi vet også at avfallshåndteringen ble mer omfattende og systematisert i løpet av senmiddelalderen (Økland 1998). På grunn av størrelsen på skårene er det naturligvis en stor andel av skårene som ikke lar seg identifisere, men på grunn av det store totalantallet av analysemateriale mener jeg likevel at representativiteten er tilstrekkelig til å trekke konklusjoner. I tillegg kommer som nevnt problemet med opprydning og utjevning, for eksempel i forbindelse med restaurering og gjenoppbygging etter en brann, og eventuelt utfylling med fyllmasser utenfra i forbindelse med restaurering som omfatter legging av nytt gulv, som kan føre til at eldre funnmateriale kan forekomme i yngre lag lenger oppe i stratigrafien. Det er også på sin plass å påpeke at utgravningen foregikk under tidvis svært ugunstige arbeidsforhold, med pågående bygningsarbeid, noe som dessverre har medført at den stratigrafiske dokumenteringen ikke alltid er så tilfredsstillende som man kunne ønske sett fra et arkeologisk perspektiv. En del av tilvekstnumrene har ikke opplysninger om stratigrafisk kontekst, og disse har jeg av praktiske årsaker måtte utelate fra denne analysen. Jeg står da igjen med totalt 2819 tilvekstnummer fra rom 1, som er grunnlaget for analysen, hvorav 2117 er keramikk.

Når det gjelder keramikkmaterialets representativitet i forhold til det øvrige funnmaterialet, som grunnlag for å belyse forhold som gjelder Vinkjelleren og drikkekultur generelt, vurderer jeg det slik at både keramikk generelt, og Siegburg spesielt, er et forholdsvis representativt materiale, særlig på grunn av den kvantitative størrelsen. I tillegg er Siegburg-keramikks produksjons- og omløpstid som nevnt sammenfallende med Vinkjellerens brukstid. På grunn av materialets sammensetning ville det heller ikke vært mulig å foreta en slik analyse basert på noen annen keramikktype representert i Vinkjelleren enn nettopp Siegburg.

4.6 Andre kilder

Når en studerer en historisk periode, og på den måten befinner seg i det den svenske arkeologen Andres Andrén omtaler som et spenningsfelt *mellom ting og tekst* (Andrén 1997), ser jeg det som helt nødvendig også å ta i bruk de skriftlige kilder og avbildninger som er tilgjengelig, fordi disse kan være med på å belyse materialets kontekst. Keramikk er svært lite

nevnt i skriftlige kilder, men de skriftlige kildene kan imidlertid gi viktige bidrag til dateringen og til forståelsen av Vinkjellerens bruk og funksjon, og også om spørsmål knyttet til drikkekultur. Det finnes noen samtidskilder fra før 1702 som inneholder opplysninger om Vinkjelleren. Dette dreier seg hovedsaklig om diplom, lovverk og dagbøker. Dette er publisert i *Diplomatarium Norwegicum*, *Norges gamle Love* og enkeltpublikasjoner som for eksempel *Absalon Pederssøn Beyers dagbok* og Edvard Edwardsens *Bergensbeskrivelse* fra 1694. I tillegg har en arkivet til Det hanseatiske Kontor, som etter oppløsningen i 1754 ble sendt til Lübeck. Dette er spesielt viktig fordi Bergens eget byarkiv gikk tapt i brannen i 1702. Opplysninger fra dette arkivet har vist seg helt avgjørende for å fastslå brukstiden til Vinkjelleren, som tidligere har vært ukjent. I tillegg kommer jeg til å benytte bildemateriale, som et bindeledd mellom den arkeologiske gjenstanden og dens kontekst, først og fremst for å få et innblikk i funksjon og brukskontekst for ulike typer keramikkar. Det finnes ingen relevante samtidige bildefremstillinger fra Bergen eller det øvrige norske området, men siden det dreier seg om en internasjonal vare, finner jeg det relevant å bruke samtidige nordeuropeiske fremstillinger. Bruk av bildemateriale på denne måten krever likevel en bevissthet rundt at keramikks bruk og funksjon kan være ulik i avbildningens produksjonssted og på keramikks importsteder, i dette tilfellet Bergen.

4.7 Kvantitativ metode

I en analyse av et arkeologisk gjenstandsmateriale kommer en nærmest uunngåelig i kontakt med en eller annen form for kvantitativ metode, og jeg vil derfor raskt gjøre rede for de verktøyene som jeg selv kommer til å anvende i den sammenheng. Den kvantitative undersøkelsen vil være basert på det grunnlaget som er lagt i den kvalitative delen av analysen gjennom identifikasjon og klassifikasjon. Jeg bruker databaseprogrammet Access som verktøy i klassifikasjonsarbeidet, for å lagre og ordne data systematisk. Jeg har laget en database, med kolonner for informasjon om keramikktipe, undergrupper av Siegburg-keramikk, skårets vekt, eventuelt randmål og prosentvis andel av rand, og eventuell annen relevant informasjon (se appendiks). Access er en såkalt relasjonell database. Dette innebærer at det er et system som er basert på tabeller, hvor alle data, og relasjonene mellom disse lagres og presenteres i tabellform. Analysene av klassifikasjonsarbeidet bygger i stor grad i å se på forholdet mellom ulike grupper og typer, presentert gjennom deskriptiv statistikk, riktignok i en meget enkel form. For å ordne og presentere materialet vil jeg bruke diagrammer, nærmere bestemt histogram og søylediagram, for å vise størrelser i relasjon til hverandre. Dette gir en bedre oversikt, som er lettere tilgjengelig både for leseren og meg selv, enn fremstilling i for

eksempel tabellform. Både database og diagram er nyttige hjelpemidler for meg i analysen av materialet, men det er likevel viktig å være bevisst på at det å ta i bruk denne typen verktøy kan bidra til å utydeliggjøre materialets opprinnelige kontekst, og dermed kan være med på å fjerne materialet ytterligere fra den virkelighet som de opprinnelig var en del av, og som til syvende og sist er det en ønsker å si noe om, og forsøke å forstå, gjennom analysen.

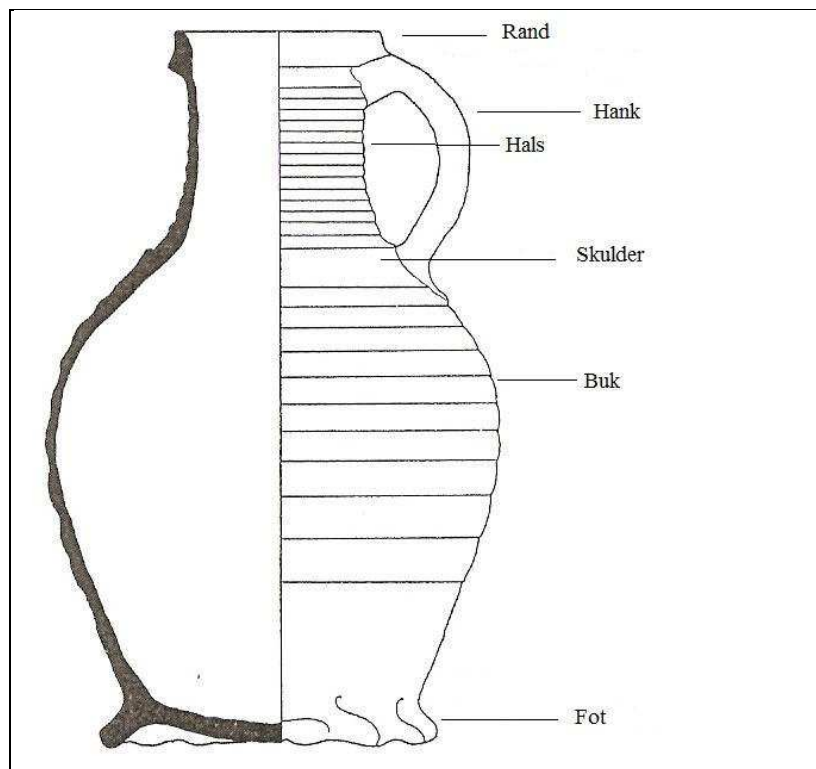
På grunnlag av disse metodiske tilnærmingene vil jeg nå nærme meg selve funnmaterialet.

5. Identifikasjon og klassifikasjon

Målet med dette kapitlet er å identifisere og klassifisere keramikkmaterialet med sikte på å bestemme hvilke keramikktyper og undergrupper som finnes i Vinkjelleren, og hvordan materialet fordeler seg på de ulike gruppene. Den overordnede målsetningen er å forsøke å identifisere en funksjonsdeling i materialet, av materiale som er knyttet til henholdsvis vin og øl, og hva som har blitt brukt til å drikke av og hva som har blitt brukt til servering. Rom 1 i Vinkjelleren (Bygning 33), på lokaliteten Rosenkrantzgate 4 (BRM 076), dekkes av utgravningsrutene F26, F27, G26 og G27. Utgravningsmetodikken, hva gjelder inndeling av feltet, har fulgt prinsippene fra Brygge-utgravningene, med ruter på 8 x 8 m.

Keramikkmaterialet omfatter totalt 2117 tilvekstnummer, og en totalvekt på 13728 gram. De aller fleste av tilvekstnumrene består av kun ett fragment. Noen få tilvekstnummer omfatter mer enn ett fragment, men tilhører da samme krukke. I de tilfellene hvor et tilvekstnummer har inneholdt flere fragment som ikke hører sammen, har jeg gitt disse undernummer. Jeg kommer derfor i den følgende analysen til å oppgi alle forekomster i antall tilvekstnummer. Materialet er i sin helhet svært fragmentert, dette ser en for eksempel av at hvert fragment i gjennomsnitt veier 6 gram. Identifikasjonen og klassifikasjonene er basert på en makroskopisk analyse, det vil si at den er undersøkt ut fra karakteristikk i gods, form og dekor som lar seg observere med det blotte øye. Første ledd i klassifikasjonen består i å identifisere og gruppere all keramikken i typer, med utgangspunkt i produksjonssted, som for eksempel Siegburg, Grimston og Werra, eller godsets karakteristika, som for eksempel grågods og rødgoods. Videre skal jeg undersøke Siegburg-keramikken, og klassifisere denne i grupper og undertyper ut fra form og funksjon. Materialet er som nevnt svært fragmentert, noe som kommer tydelig frem ved å beregne EVE (jf. kapittel 4). En slik beregning viser at antall hele kar representert i materialet er 33, og ved å dele dette på antall randskår, som er

179, ser en at hver hele rand i gjennomsnitt er knust i 5 deler. På grunn av fragmenteringsgraden er det derfor en betydelig andel av fragmentene som ikke lar seg nærmere identifisere. Klassifikasjonens prinsipper baserer seg først og fremst på form- og funksjonmessige karakteristika, representert ved begre, skåler, krus, kanner og mugger, og deretter på undertyper som for eksempel trakthalsbeger og bikonisk krus. Jeg vil også undersøke de ulike typenes størrelsesmessige variasjon. Jeg vil avslutte kapittelet med en diskusjon av de ulike typenes funksjon. Figur 5.1 viser en oversikt over terminologien jeg vil benytte i den følgende analysen.

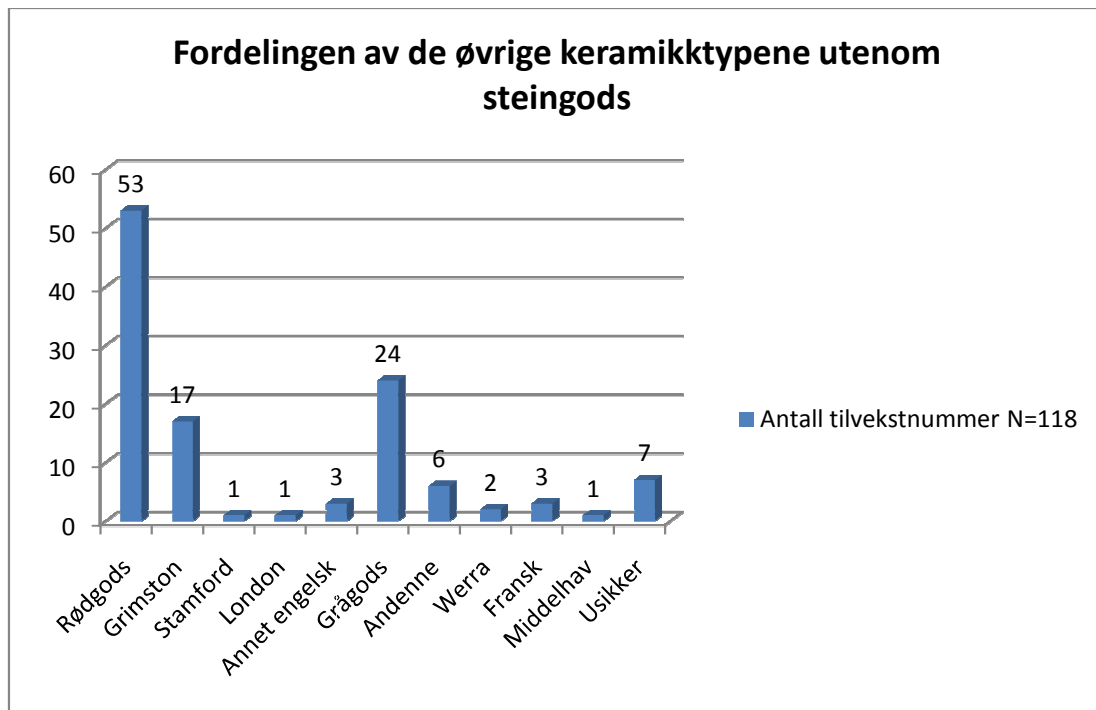

Figur 5.1 Oversikt over terminologien jeg vil benytte i analysen. Grunntegningen er hentet fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974), med mine egne betegnelser lagt til på høyre side.

5.1 Hvilke keramikktyper er funnet i Vinkjelleren?

All keramikken fra rom 1 er gjennomgått og gruppert etter typer, basert på produksjonssted og på godsets karakteristika. Det meste av keramikkmaterialet er steingods, dette er i motsetning til leirgods brent på svært høy varme, 1200-1400 grader, noe som gjør at godset er svært hardt og kompakt, og egner seg derfor svært godt som beholdere for ulike typer drikke. Sieburgkeramikk er den største gruppen i rom 1, med 1793 av i alt 2117 tilvekstnummer. Inkludert Sieburg utgjør det totale antallet steingods 1999 tilvekstnummer. De øvrige keramikktypene

utgjør til sammen kun 6 %. Figur 5.2 viser hvordan det øvrige keramikkmaterialet, utenom steingods, fordeler seg på de ulike typene.

Figur 5.2 Fordelingen av det øvrige keramikkmaterialet, utenom steingods, på de ulike typene i rom1 i Vinkjelleren.

Som det fremgår av figur 5.2 er Rødgods, Grågods og Grimston de vanligste keramikktypene som er identifisert i materialet fra Vinkjelleren utenom steingodset. Jeg vil nå komme med en kort oversikt, hvor jeg beskriver de ulike keramikktypene fra Vinkjelleren.

5.1.1 Siegburg

Siegburg-keramikk utgjør den desidert største gruppen med 85 % av keramikkmaterialet fra rom 1. Siegburg-keramikk er relativt lett gjenkjennelig. Det er steingods som er brent på høy varme, 12-1400 grader, og er dermed svært kompakt og har stor grad av sintrethet. Godset er lys grå/hvit på farge på grunn av en spesiell type råleire som har lavt jerninnhold. Keramikken har tydelige riller etter dreining og oransje askeglasur forekommer ofte på deler av karene. Mesteparten er udekorert, men dekor, i form av rosetter, relieffer, filigransteknikk og saltglasur, forekommer fra 1500-tallet og utover. Formmessig består Siegburg-keramikken av mugger og kanner for servering, og ulike typer drikkekar, som begre, krus, seidler og skåler. Det ble produsert keramikk i Siegburg helt fra 1100-tallet, men det fullt utviklede steingodset, som er det vi finner i materialet fra Vinkjelleren, ble produsert i perioden ca. 1300-1600 (Beckmann 1974).

Figur 5.3 Siegburg-keramikk fra Bryggen i Bergen. Bare skålen i forkant av bildet er funnet i selve Vinkjelleren, de øvrige fungerer her som illustrasjon på typer som er representert i rom 1 i Vinkjelleren (B 6389 m, MA 441, 76/22965, 76/25590).

5.1.2 Annet steingods

En rekke andre typer steingods som ble produsert i det tyske og belgiske området i dette tidsrommet, er også representert i Vinkjelleren. Felles for disse er den store graden av kompaktet i godset, mens de kan ha ulik farge og glasur. Eksempler på andre produksjonssteder for steingods er Raeren, Langerwehe, Köln og Frechen (Reed 1990:35-37). Andre typer steingods enn Siegburg har imidlertid i mitt arbeid for enkelhets skyld blitt klassifisert under fellesbetegnelsen *steingods*.

Figur 5.4 Ulike typer steingods fra rom 1 i Vinkjelleren, inkludert to miniatyrkrukker (BRM 76/22710, BRM 76/21762, BRM 76/22990/256, BRM 76/22990/266, BRM 76/25185).

5.1.3 Rødgods

Dette er, som navnet tilsier, rødt leirgods, som ble produsert i Tyskland, Nederland og Sør-Skandinavia i perioden 1200-1600-tallet. Rødgodset kan være glasert på innsiden og/eller utsiden eller det kan være uglasert. Glasuren varierer fra lys gul til mørk grønn. Materialet består hovedsakelig av ulike typer beholdere for servering av mat, men kanner kan også forekomme. Mye av materialet fra Vinkjelleren er pletter av ulik størrelse med tre bein og håndtak, som er glasert på innsiden, og har riller på utsiden, såkalte *stjertepotter*. Disse ble trolig produsert i Nord-Tyskland og Sør-Skandinavia fra 1500-tallet, og omtales derfor ofte som etterreformatorisk rødgods (Reed 1990:39-42). Som figur 5.6 viser har stjertepottene ofte markante sotmerker på motsatt side av håndtaket, noe som indikerer at de sannsynligvis har vært brukt til å varme opp mat.

Figur 5.5 Fragment av etterreformatorisk rødgods med glasur på innsiden, funnet i rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/24027).

Figur 5.6 Stjertepotter av blyglassert rødgods av etterreformatorisk fra Bryggen i Bergen. Disse eksemplene er imidlertid ikke funnet i selve Vinkjelleren, og fungerer her som illustrasjon av materialet som er representert i rom 1 i Vinkjelleren (11920b, MA 448a, 38777).

Figur 5.7 Fragment av annet rødgods, sannsynligvis produsert i Sør-Skandinavia, fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/21758).

5.1.4 Grågods

Grågods er laget av samme leire som rødgods, men er grått på farge på grunn av at det er redusert under brenning, det vil si ikke tilsatt nok oksygen. De formmessige variantene er de samme som for rødgods. Grågods ble produsert i Nederland på 1100-1300-tallet (Reed 1990: 39).

Figur 5.8 Fragment av grågods fra rom 1 i Vinkjelleren (venstre), og eksempel på rekonstruksjon av grågods-potte (høyre) fra Bryggen i Bergen, for illustrasjon av hele kar. De brune feltene er lagt til under rekonstruksjon (BRM 76/25720 og 0/30187).

5.1.5 Grimston

Denne keramikken ble som navnet tilsier produsert i Grimston, 8 km øst for Kings Lynn, i Norfolk i England. Dette er leirgods, som er redusert under brenning og er derfor ofte mørk

grått på farge, men kan også være rødlig. Materialet består hovedsakelig av større kanner, som er slanke tidlig i perioden og mer rundbuket senere i perioden. Grimston-keramikken er blyglasert, og glasuren er hovedsakelig grønnlig på farge, men kan variere noe som følge av fargevariasjon på selve godset. Glasuren på de tidlige kannene, fram til 1300-tallet, dekker vanligvis bare de øvre to tredelene av kannen, mens senere er glasuren vanligvis heldekkende. Den ble produsert fra slutten av 1100-tallet og frem til 1600-tallet, men hovedproduksjonstiden for de karakteristiske dekorerte kannene er midten av 1200-tallet til midten av 1300-tallet (Reed 1990:31). Grimston utgjør den fjerde største gruppen i materialet fra Vinkjelleren, men på grunn av den store graden av fragmentering er det ikke mulig å bestemme om materialet tilhører den tidlige typen eller den seinere typen.

Figur 5.9 Fragment av Grimston-keramikk, funnet i rom 1 i Vinkjelleren (venstre), og rekonstruksjon av Grimston-kanne (høyre), for illustrasjon. De brune feltene er lagt til ved rekonstruksjon (BRM 76/22581, BRM 76/22583 og 0/3380).

5.1.6 Andenne

Andenne-keramikk er leirgods som er produsert i Meuse-dalen i Nederland. Godset er vanligvis hvitt på farge, og har en gul, gulbrun eller grønnaktig glasur, ofte med jernflekker, og overflaten er ofte krakelert. Det er hovedsakelig større kanner som var eksportvare. Det ble produsert keramikk i dette området allerede fra 1000-tallet til midten av 1400-tallet (Reed 1990: 38).

Figur 5.10 Fragment av Andenne-keramikk fra rom 1 i Vinkjelleren (venstre), og rekonstruert kanne (høyre), som illustrasjon. De brune feltene er lagt til under rekonstruksjon (BRM 76/24711, BRM 76/25294, BRM 76/25496 og 10867).

5.1.7 Werra

Werra-keramikk er rødt leirgods som ble produsert i området omkring elven Werra i det sentrale Tyskland. Hovedsakelig består materialet av større, flate fat. Godset er glasert, med karakteristiske dekorlinjer nedenfor randen, og et motiv i midten. Midtmotivet kan ofte være plante-, dyre- eller menneskemotiv. Produksjonstiden til denne keramikktypen begrenser seg til perioden ca. 1570-1630 (Linaa 2006: 71). Noen har produksjonsdatoen påskrevet.

Figur 5.11 Fragment av Werra-keramikk med fuglemotiv, og datering (16)19, funnet i rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/22711).

5.1.8 London

London-ware er leirgods som ble produsert i London-området i perioden 1100- til midten av 1300-tallet. Godset er sandholdig, kan være enten oksidert eller redusert, og er glasert med en klar, kobberholdig glasur i flekker som blir gul-oransje med grønne flekker på oksidert gods og grønn på redusert gods. Materialet består både av kanner og kokepotter (Reed 1990: 29).

Figur 5.12 Fragment av London Glazed fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/22430).

5.1.9 Stamford

Stamford-ware er leirgods som ble produsert i Stamford i Lincolnshire i England i perioden 800-1200-tallet, men det såkalte *Developed Stamford ware*, som er det som er representert i materialet fra rom 1 i Vinkjelleren, først ble produsert fra midten av 1100-tallet. Glasuren er glassaktig og kan variere fra gulaktig til klar grønn. Materialet består hovedsakelig av ulike typer kanner (Reed 1990: 28-29).

Figur 5.13 Fragment av Developed Stamford fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/2484).

5.1.10 Andre typer

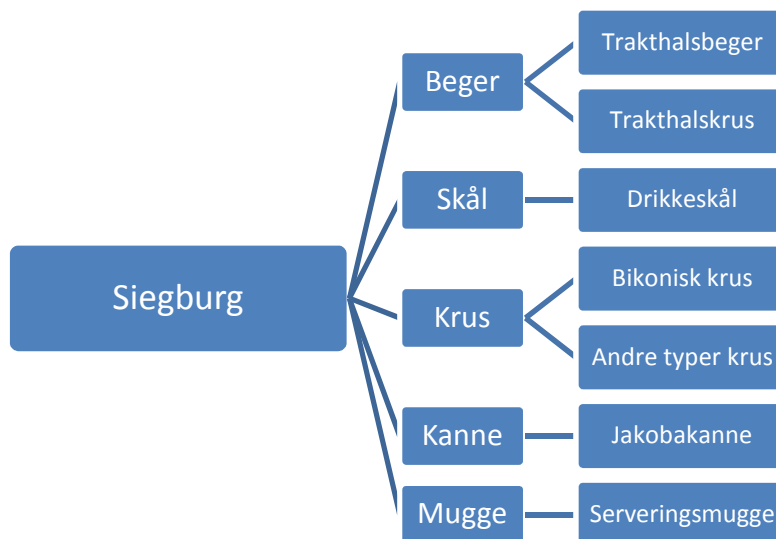
Andre typer som er representert i Vinkjelleren i mindre omfang, er middelhavskeramikk og andre typer engelsk og fransk keramikk, uten at disse har latt seg nærmere identifisere.

Figur 5.14 Fragment av middelhavskeramikk fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/23375).

5.2 Hvilke undertyper av Siegburg-keramikk er funnet i Vinkjelleren?

All keramikk av typen Siegburg er identifisert og klassifisert i grupper basert på form og funksjon, i beger, skål, krus, kanne og mugge. De ulike gruppene kan igjen deles inn i undertyper basert på formmessige karakteristika, som f.eks. trakthalsbeget og bikonisk krus.

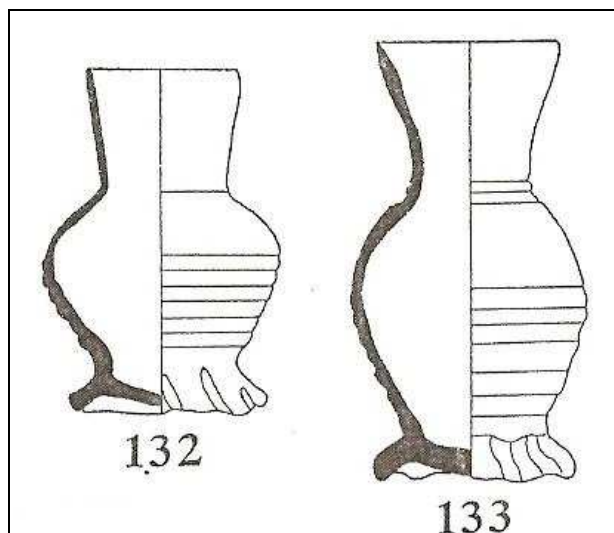
Figur 5.15 Skjematisk oversikt over klassifikasjonen av keramikkmaterialet av typen Siegburg fra rom 1 i Vinkjelleren.

Figur 5.15 viser en skjematisk oversikt over klassifikasjonen. Under følger en presentasjon av de ulike undertypene som har latt seg identifisere i materialet fra rom 1 i Vinkjelleren.

5.2.1 Begre

Et beger er en liten beholder uten hank. Det som har latt seg identifisere i materialet fra Vinkjelleren er små begre, uten hank, med traktformet hals, rund buk og tommeltrykket fot. Noen kan også ha en mer eggformet buk. Begrene har riller på buken, høyde på ca. 10-15 cm og basediameter ca. 5-6 cm. På grunn av formen på halsen benevnes denne typen drikkebeger for *trakthalsbeger*. I alt 49 tilvekstnummer er identifisert til denne gruppen. Av disse er 36 randskår, hvorav 25 er av en slik størrelse at randdiameter lot seg måle. Randdiameter på materialet som er representert i rom 1 varierer fra 4 til 9 cm, men flest på 6-7 cm.

Trakthalsbegre kan være udekorert eller dekorert med rosetter, medaljonger, relieff eller filligransteknikk. Produksjonstiden er ca. 1450-1600. De tre sistnevnte typene med dekor er imidlertid produsert i siste halvdel av 1500-tallet og utover. I den aktuelle konteksten for denne oppgaven er det imidlertid bare den udekorerte typen som er representert. Denne typen begre finnes også med hank, da kalt *trakthalskrus*. Det ble imidlertid identifisert bare ett slikt trakthalskrus med hank i materialet fra Vinkjelleren. Dette kunne formmessig blitt klassifisert under krus på grunn av hanken, men på grunn av dens formmessige karakteristika, som utenom hanken er helt identisk med trakthalsbegrene, velger jeg å plassere disse i samme gruppe, og jeg kommer derfor heretter til å betegne dem som *begre*, eller nærmere bestemt trakthalsbegre. Siden det dreier seg om et svært fragmentert materiale, er det grunn til å poengtere at det er rimelig å anta at også flere av de fragmentene som har blitt klassifisert som trakthalsbeger kan ha hatt hank uten at dette har latt seg påvise i det fragmenterte materialet, og dermed egentlig har vært såkalte trakthalskrus. Typen tilhører Beckmanns gruppe VIII, Beakers, type 132-133 (Beckmann 1974: 218), fig. 88.261, 88.264, 88.265, 88.266 og 88.267 hos Hurst et. al (Hurst, Neal & van Beuningen 1986: 178-181) og fig. 4, 6, 7, 8, 9, 10 og 11 hos Gaimster (Gaimster 1997: 170-175).

Figur 5.16 Tegning av trakhalsbeger fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974).

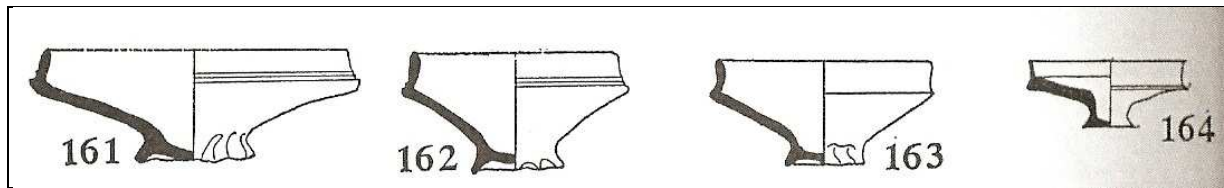

Figur 5.17 Fragment av trakhalsbeger (venstre) fra rom 1 i Vinkjelleren, og helt trakhalsbeger (høyre) fra Christian Koren-Wiberg sine undersøkelser fra det samme området, uten at nærmere funnlokalitet er angitt (BRM 76/24016, B 6389m).

5.2.2 Skåler

Dette er lave skåler med en høyde på ca. 3,5 cm. Skålene har svakt konkave vegger, og sokkellignende fot. I alt 64 funnummer er identifisert og klassifisert til denne gruppen. Av disse var 38 randskår. Den vanligste randstørrelsen er 12 cm i diameter, men også fragment med en diameter på 8 cm forekommer i materialet. Disse skålene ble produsert ca. 1350-1500 (Gaimster 1997). Typen tilhører Beckmanns gruppe VIII, Beakers, type 161-164 (Beckmann

1974: 220), fig. 88.257 i Hurst et. al (Hurst, Neal & van Beuningen 1986: 178) og fig. 2 hos Gaimster (Gaimster 1997: 168).

Figur 5.18 Tegning av skåler av Siegburg-keramikk fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974).

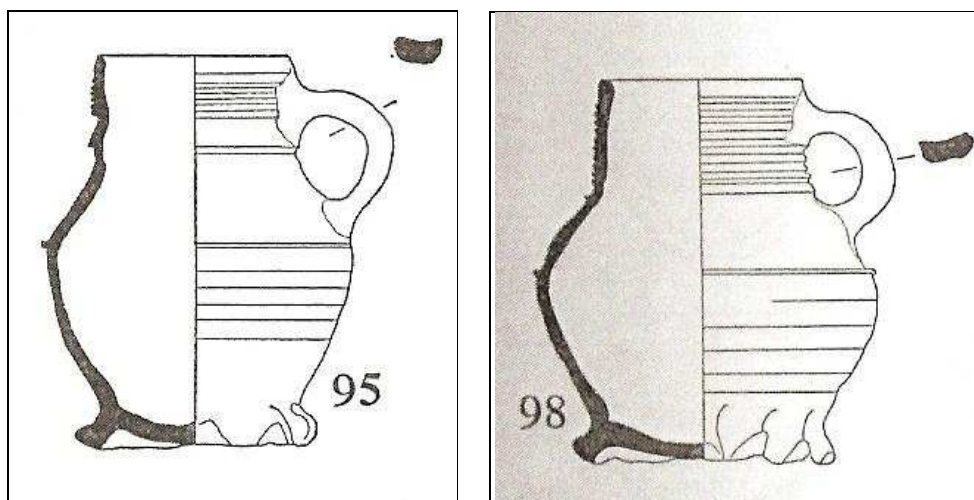

Figur 5.19 Fragmenter av skål fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/25429 og BRM 76/25590).

5.2.3 *Krus*

Krus er beholdere med hank, med en høyde på ca. 10 cm, relativt vid rand og rund eller bikonisk buk som er videre enn randen og tommeltrykket fot. En formmessig undertype av krus lot seg identifisere i materialet fra Vinkjelleren, bikonisk krus. De resterende, som på grunn av den store graden av fragmentering ikke har latt seg identifisere til en spesifikk type, har jeg plassert i en fellesgruppe, kalt krus.

Bikonisk krus: Dette er et lite, udekorert krus med vid munning, hank og bikonisk formet buk. Den har en markert list midt på buken, og kan ha riller på den nedre delen. I tillegg er det riller på halsen. Foten er tommeltrykket. I alt har 33 funnummer latt seg identifisere til denne gruppen. Det finnes imidlertid ingen randskår som har latt seg identifisere av denne typen i materialet fra Vinkjelleren, og det er derfor ikke grunnlag for å angi størrelsen på randen, men basert på analyser av materialet fra produksjonsstedet er ca. 6 cm vanlig randmål på disse krusene. Denne typen ble produsert ca. 1350-1450. Typen tilhører Beckmanns gruppe V, Jugs, og tilsvarer type 95 og 98 (Beckmann 1974: 215) og fig. 88.260 hos Hurst et al. (Hurst, Neal & van Beuningen 1986: 178-179).

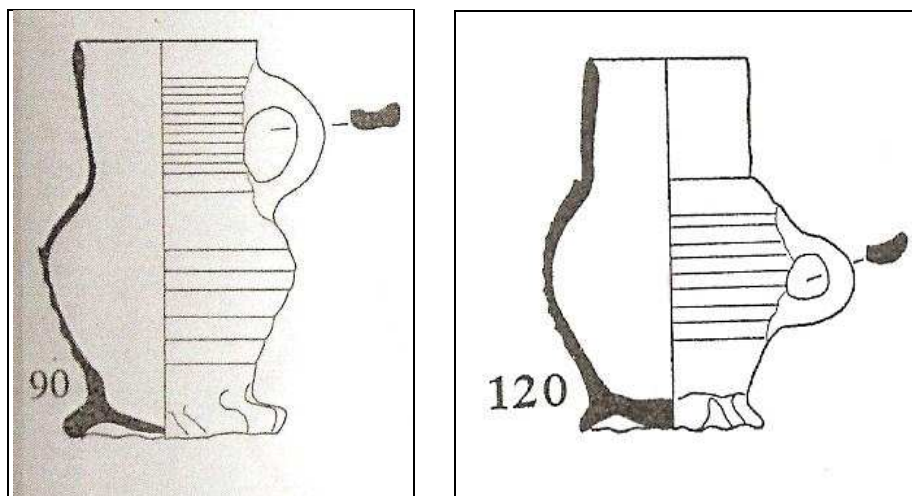

Figur 5.20 Tegninger av bikonisk krus av Siegburg-keramikk fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974).

Figur 5.21 Fragment av bikonisk krus fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/25532 og BRM 76/24858).

Andre typer krus: Dette er en samlegruppe for andre typer drikkekrus med vid munning, hank og rund buk og tommeltrykket fot. Totalt 18 tilvekstnummer er klassifisert til denne gruppen. Av disse er det bare 3 randskår, disse har en randdiameter på 6-7 cm. Dette er en samlegruppe som jeg har laget fordi det er hensiktsmessig i forhold til min egen analyse, da det foreligger skår som ikke lar seg spesifisere til en mer konkret undertype som for eksempel bikonisk krus. Gruppen tilsvarer type 90-121 i Beckmanns gruppe V, Jugs, VI, Lipped jugs og VII, Cups (Beckmann 1974: 215-217) og f.eks. fig. 88.259 i Hurst et al. (Hurst, Neal & van Beuningen 1986: 178-179).

Figur 5.22 Tegning av eksempler på krus av Siegburgkeramikk fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974).

Figur 5.23 Eksempel på andre typer drikkekrus av Siegburg-keramikk (venstre) og fragment av krus (høyre) fra rom 1 i Vinkjelleren. Kruket har en randdiameter på 7 cm. Denne er imidlertid funnet utenfor selve Vinkjelleren, og fungerer her kun som illustrasjon (BRM 76/22965, BRM 76/25562).

5.2.4 Kanner

En kanne er en høy beholder som er slank rundt buken, har hank, og relativt smal munning. Den eneste typen som har latt seg identifisere i materialet fra Vinkjelleren er den såkalte *Jakobakannen*. Dette er også den vanligste av de identifiserte undertypene i materialet. Det er en høy, smal kanne med hank, med smal munning og en høyde på ca. 20 cm. Jakobakanner er den vanligste typen som har latt seg identifisere i materialet fra Vinkjelleren, med hele 111 tilvekstnummer. Av disse er 77 randskår. Randstørrelsen varierer fra 4-6 cm, med en overvekt på 5 cm. Randen kan være helt slett eller den kan ha en markert randkant. Halsen er rillet og den nedre delen har en svakt konkav form. Den har en markert list langs skulderen, og buken er eggformet med riller. Foten er rund, med tommeltrykket kant. Betegnelsen Jakobakanne ble innført på 1700-tallet av antikvar Cornelis van Alkemade for å identifisere en spesiell type Siegburg-kanne, og har sitt navn fra et funn fra Teylingen Castle i Nederland, hvor grevinne Jakoba av Bayern skal ha sittet fengslet fra 1433-1436. Denne betegnelsen har blitt så innarbeidet i terminologien at jeg vil bruke den om denne spesifikke typen i det videre arbeidet. Denne typen ble produsert på 1300- og 1400-tallet. Den klassiske formen tilsvare Beckmanns type 77 i gruppe V, Jugs (Beckmann 1974: 214), fig. 88.263 hos Hurst et al. (Hurst, Neal & van Beuningen 1986: 178-180) og fig. 3 hos Gaimster (Gaimster 1997: 169).

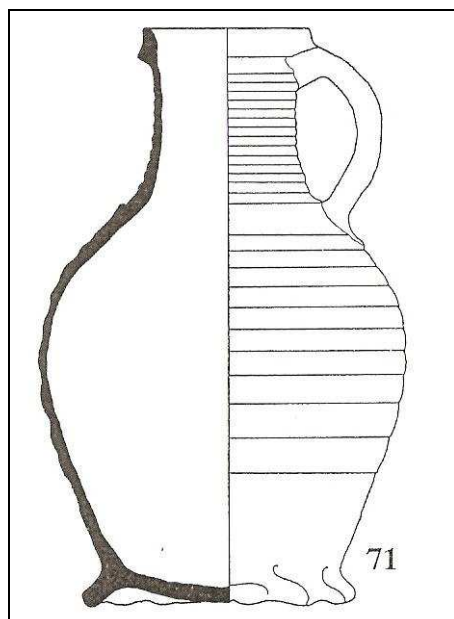
Figur 5.24 Tegning av Jakobakanne av Siegburgkeramikk (venstre) fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974), og Jakobakanne fra Bryggen, som illustrasjon (MA 441).

Figur 5.25 Fragment av Jakobakanne fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/25436).

5.2.5 Mugger

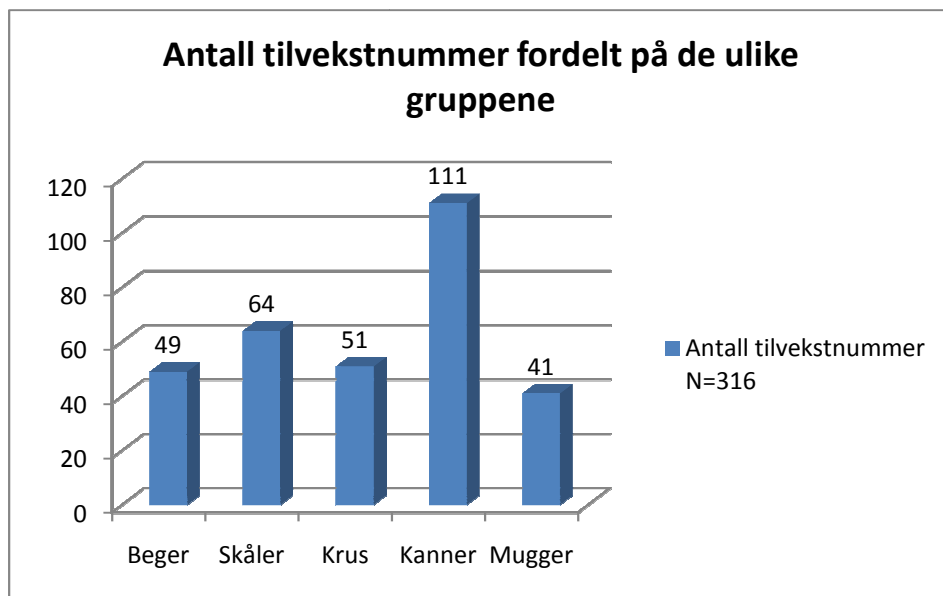
Mugge kan formmessig defineres som en høy beholder med hank, ofte med vid munning og rund buk. På grunn av fragmenteringsgraden er det ikke mulig å si noe om høyden på de muggene som er representert i Vinkjelleren. Det er derfor nødvendig å påpeke at det å identifisere disse muggene byr på store utfordringer. Kriteriene for å klassifisere et skår til denne gruppen har vært randdiameter på 10 cm eller mer, basediameter på 10 cm eller mer og/eller veggtykkelse på 6 mm eller mer. Ellers er det bare de skårene som er av en slik størrelse at en tydelig kan se formen og størrelsen på karet, som med sikkerhet kan sies å tilhøre denne gruppen. Det er, som tidligere nevnt, svært vanskelig å skille store og små mugger basert på randstørrelse, da også store mugger kan ha en randdiameter helt ned til 5 cm. Det er derfor mulig at en del av de skårene som er klassifisert som små mugger kan høre til i denne gruppen. Det må også påpekes at også mindre drikkekar kan variere i tykkelse. Det er derfor ikke mulig å si med sikkerhet at et tykkvegget skår må ha tilhørt en slik mugge, men stort sett har de mindre karene tynnere vegger på ca. 2-3 mm. Det finnes også eksempler på større mugger med tynne vegger, og det kan derfor være mindre fragmenter som har tilhørt denne gruppen, uten at det har latt seg identifisere. Totalt har 41 tilvekstnummer blitt klassifisert til denne gruppen. Bare fem av disse er randskår, og disse har en randdiameter på 10-12 cm. Disse tilhører Beckmanns gruppe V, Jugs, og tilsvarer type 56-75 (Beckmann 1974: 211-213). Figur 5.27 viser eksempler på skår som har blitt klassifisert til gruppen mugger.

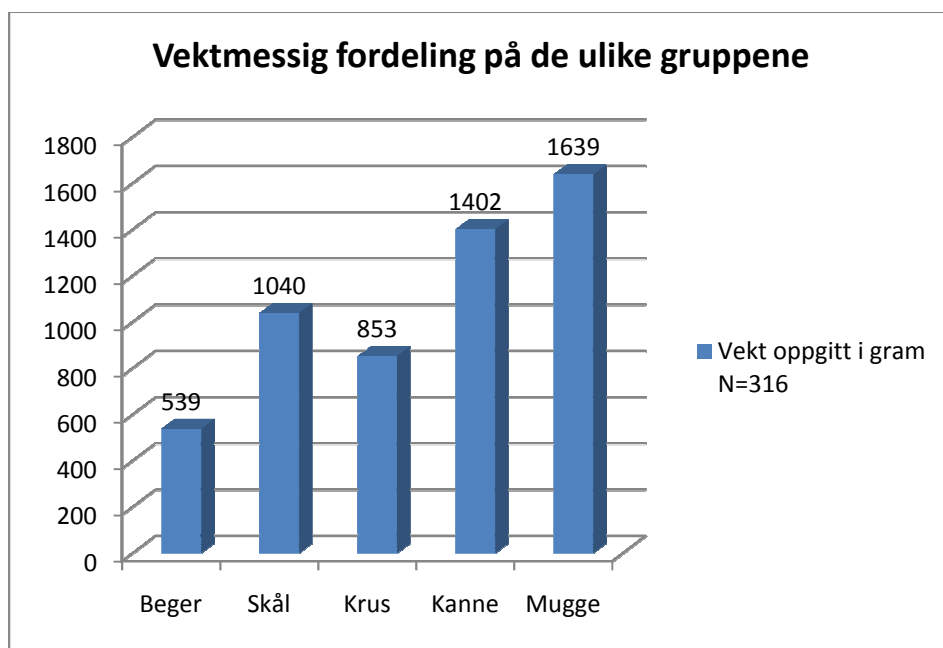
Figur 5.26 Eksempel på tegning av mugge av Siegburkeramik fra Beckmann sin typeoversikt (Beckmann 1974).

Figur 5.27 Fragment av mugger (venstre) (BRM 76/24173, BRM 76/24447, BRM 76/22805). Eksempler på varianter av mugger (høyre) fra Bryggen i Bergen. Disse hele muggene er imidlertid ikke funnet i selve Vinkjelleren, og fungerer her som illustrasjon (0/95263, B 6583).

Figur 5.28 Funnmaterialets fordeling på de ulike gruppene av Siegburkeramikk, fra rom 1 i Vinkjelleren.

Figur 5.29 Vektmessig fordelingen av materialet fra rom 1 i Vinkjelleren på de ulike gruppene av Siegburkeramikk.

Til sammen var det 316 tilvekstnummer som kunne grupperes og typebestemmes med relativt stor grad av sikkerhet. Figur 5.28 viser fordelingen på de ulike gruppene, hvor vi ser at kanner utgjør den kvantitativt største gruppen basert på antall tilvekstnummer. Figur 5.29, som er basert på vekt, viser derimot at mugger utgjør den største gruppen. Dette trenger ikke nødvendigvis bety at det reelle antall mugger er større enn antall kanner, men sannsynligvis

henger det nok til en viss grad sammen med at disse skårene er relativt store og tykkvegget, sammenliknet med de øvrige.

5.3 Funksjon

Når det gjelder de ulike typenes funksjon er dette mer åpent for diskusjon. Når en knytter en spesifikk funksjon til en bestemt gruppe, tillegger en denne gruppen mening, og tolkningene vil være basert på denne. Det er flere problemer knyttet til dette, for eksempel kan et kar ha hatt mer enn en funksjon, både parallelt og gjennom gjenbruk. I tillegg kan kar være brukt på en annen måte enn deres tiltenkte funksjon. Disse forholdene er det viktig å være bevisst på når en vurderer de ulike karenes antatte funksjon.

Steingodsets fysiske karakteristika, som er hardt og ikke-porøst, gjør det vanntett, men uegnet til varmebehandling, og indikerer at bruksområdet først og fremst var som bordkar og til oppbevaring av flytende væsker av ulikt slag. Når det gjelder materialet i denne undersøkelsen er det første spørsmålet å ta stilling til en funksjonell deling mellom kar som ble brukt til å drikke av og kar som ble brukt til servering. Det neste spørsmålet gjelder hvilken type drikk som kan knyttes til de ulike typene. Når jeg skal vurdere de ulike typenes funksjon, vil jeg ta utgangspunkt i typenes fysiske karakteristika, som form og størrelse, i tillegg vil jeg bruke avbildninger der hvor dette er tilgjengelig. Keramikk er godt representert i europeisk kunst fra 1400- og 1500-tallet som viser interiørmotiver og motiv fra sosiale samlinger som omfatter spising og drikking, noe som kan gi et innblikk i funksjon, bruk og den sosiale rolle keramikken spilte i ulike grupper av konsumenter. Selv om motivene i den tidligste perioden hovedsaklig er hentet fra den europeiske overklassen, gir bildene likevel et inntrykk av bruksområder og den relative statusen til ulike materialer i disse samfunnene. Det var imidlertid en tendens blant nederlandske kunstnere fra 1500-tallet mot en mer realistisk tradisjon med et større fokus på hverdagsliv og lavere sosiale grupper. Et eksempel på dette er den nederlandske maleren Pieter Bruegel, som særlig er kjent for å avbilde bønder i ulike sosiale sammenkomster i bildene sine.

5.3.1 Beger

Når det gjelder beger er det naturlig å anta at disse har vært benyttet til å drikke av, først og fremst på grunn av størrelsen og dermed også kapasiteten. Hva gjelder innholdet i de såkalte trakthalsbegrene, har det vært vanlig å sette disse i sammenheng med vindriking. Gaimster hevder at formen og volumet til disse begrene indikerer at de har vært brukt til nettopp dette, som drikkebeget for vin (Gaimster 1997: 117-118). Det finnes avbildninger som viser

trakthalsbeger i bruk som bordkar, eksempelvis i maleriet *Christ at Supper with Simon the Pharisee* av Dietric Bouts fra 1464 (se appendiks 1.3) (Gaimster 1997: 118). Men det fremgår ikke direkte av bildet om det dreier seg om et drikkebeget eller en beholder for servering av drikke. Jeg mener likevel at det er naturlig å anta at disse ble brukt til å drikke av, først og fremst på grunn av størrelsen, med en kapasitet på ca. 3 dl. Det er da mest naturlig å anta at det hovedsakelig er vin som har blitt drukket av disse, da øl sannsynligvis har blitt drukket av større krus eller mugger med videre munning og større volum.

5.3.2 Skål

Skålene er kanskje noe vanskeligere å bestemme funksjonen på. Det har vært hevdet at de kan ha vært brukt motsatt vei, som lokk. Dette anser jeg imidlertid som lite sannsynlig, da undersiden (eventuelt oversiden, dersom en anser funksjonen å være lokk) er svært lite forseggjort, noe som ville stå i sterk kontrast til det ellers så fint produserte Siegburg-godset. I tillegg finnes det avbildninger som viser denne typen i bruk som skål, f.eks. *The Holy Family at a Meal* av Jan Mostaert fra ca. 1495-1500 (se appendiks 1.4) (Gaimster 1997: colour plate 2). Jeg vil derfor heretter betegne kar av denne formen som *skål*. Det er da naturlig å anta at dette er drikkeskåler, men det er vanskelig å avgjøre hva slags drikk det gjelder, dersom den er ment for en bestemt funksjon. Ut fra størrelsen er det likevel naturlig å anta at det er mer sannsynlig at den har vært brukt til vindrikk enn øldrikk.

5.3.3 Krus

Krusene, med sin vide munning og relativt stor kapasitet, er det naturlig å anta at har vært benyttet til konsum av øl, som ifølge Gaimster sannsynligvis ble drukket av begre med videre åpning, mer stabile baser og større kapasitet enn begre beregnet for vin (Gaimster 1997: 118). Pieter Bruegels maleri, *Kermis*, fra 1566 (se appendiks 1.7) (Snyder 1985: 488), avbilder større krus av Raeren- og Siegburg-keramikk i bruk til drikking. Dette er kanskje enda mer tydelig i maleriet *Wedding Feast* (se appendiks 1.8) av samme maler fra samme år (Snyder 1985: colour plate 81), som viser at krusene faktisk blir løftet til munnen, slik at det ikke finnes tvil om deres funksjon som drikkekrus. I tillegg ser en i front av bildet at det blir helt en drikk fra større beholdere over i de mindre drikkekrusene, og basert på fargen er det naturlig å anta at det er øl som blir servert.

5.3.4 Kanne

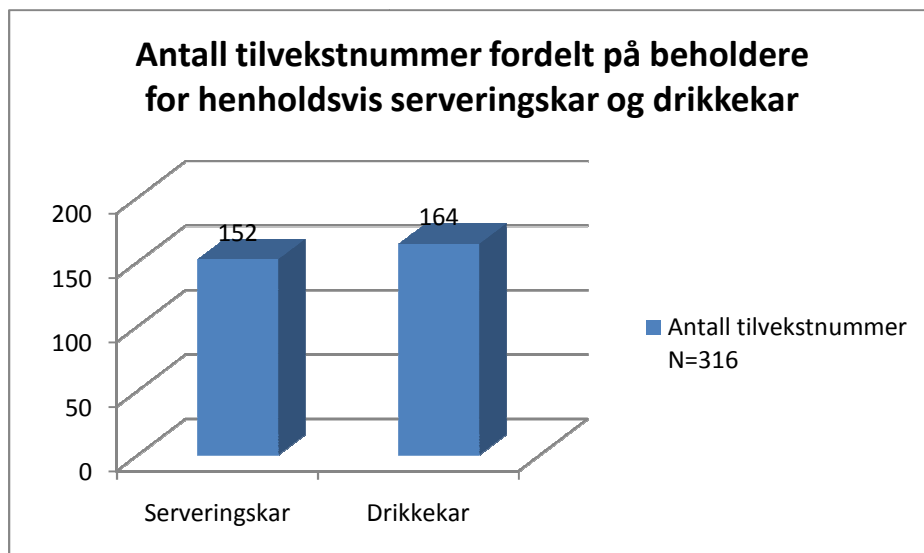
Når det gjelder kannene, og mer spesifikt de såkalte Jakobakannene, er deres funksjon mer problematisk. Gaimster hevder at den relativt smale munningen på Jakobakannene indikerer

at de var *primarily designed for wine drinking*, i motsetning til krusene/muggene med videre åpning som var mer egnet for øldriking (Gaimster 1997: 118, 170). Jeg tolker det da slik at han mener at disse kannene faktisk ble brukt til å drikke av, og ikke bare som serveringskanner for vin. Dette anser jeg for en noe problematisk tolkning, da disse kannenes størrelse umiddelbart virker for stor for en slik funksjon. Det finnes heller ikke, så vidt jeg kjenner til, avbildninger som viser at disse kannene faktisk ble drukket av. En Jakobakanne er avbildet i bruk på bordet i bildet *Last Supper* av Conrad von Soest fra 1403 (se appendiks 1.2) (Gaimster 1997: 118), men uten at dette indikerer at det faktisk ble drukket av den. Derimot viser bildet flere mindre begre til dette formålet. Jeg mener derfor at det er mest sannsynlig at disse kannene har vært brukt som serveringskar og ikke drikkekar. På grunn av kannens form, og særlig den smale munningen, er det mest sannsynlig at kannens innhold har vært vin.

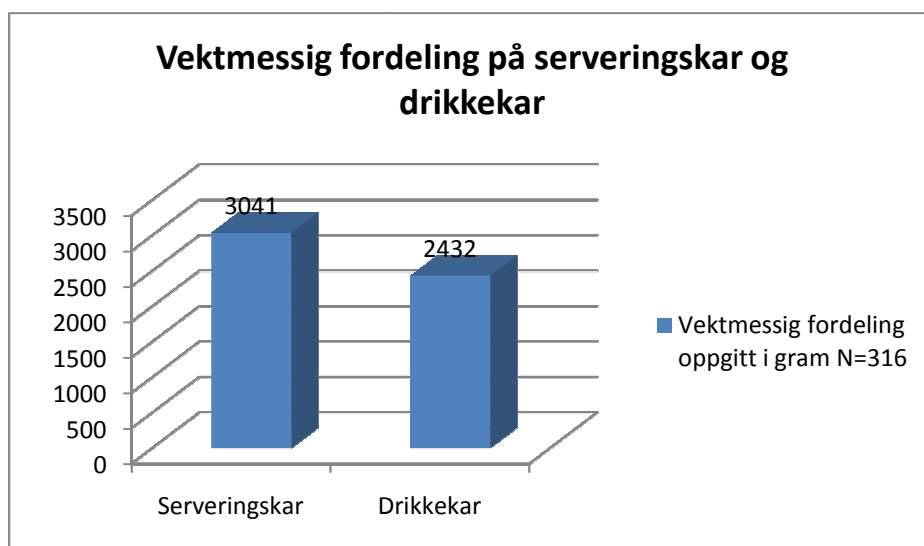
5.3.5 Mugge

De større muggene er det derimot etter all sannsynlighet naturlig å anta har vært brukt for servering, dekantering og oppbevaring av ulike typer drikke. Hvis en skal tolke ut fra bildet *Wedding Feast*, som nevnt over, er noen av muggene som her er fremstilt brukt til å drikke av så store at jeg må ta forbehold om at noen av de karene jeg har klassifisert som serveringsmugger faktisk har vært drikkemugger beregnet for øl. Her ser en også at de muggene som er brukt til oppbevaring og dekantering av ulike typer drikke til mindre mugg er av en slik størrelse som ikke finnes, eller ikke har latt seg identifisere, i det fragmenterte i materialet fra Vinkjelleren. Dette fremgår også av bildet *The Marriage of Cana* av Gerard David fra ca. 1500 (se appendiks 1.5) (Gaimster 1997: 127), med store mugg på gulvet i front av bildet. Jeg velger likevel å plassere denne gruppen under funksjonen *serveringskar*, da de størrelsesmessig er såpass mye større enn de øvrige karene som sannsynligvis har vært brukt til å drikke av. Når det gjelder muggenes innhold anser jeg dette som svært vanskelig å bestemme, da de sannsynligvis kan ha vært brukt til servering av både øl og vin. Når jeg skal forsøke å dele inn materialet i kar knyttet til henholdsvis øl og vin, plasserer jeg derfor denne gruppen i kategorien *usikker*.

Jeg vil på bakgrunn av denne analysen forsøke å besvare spørsmålene som ble stilt innledningsvis, om hvordan materialet fordeler seg på henholdsvis kar knyttet til servering og drikking, og vin og øl. Ut fra foregående klassifikasjon og forsøk på funksjonsbestemmelse knyttet til serveringskar og drikkekar viser figur 5.30 den totale funksjonelle fordelingen på beholdere for servering og beholdere for drikking i materialet fra Vinkjelleren.

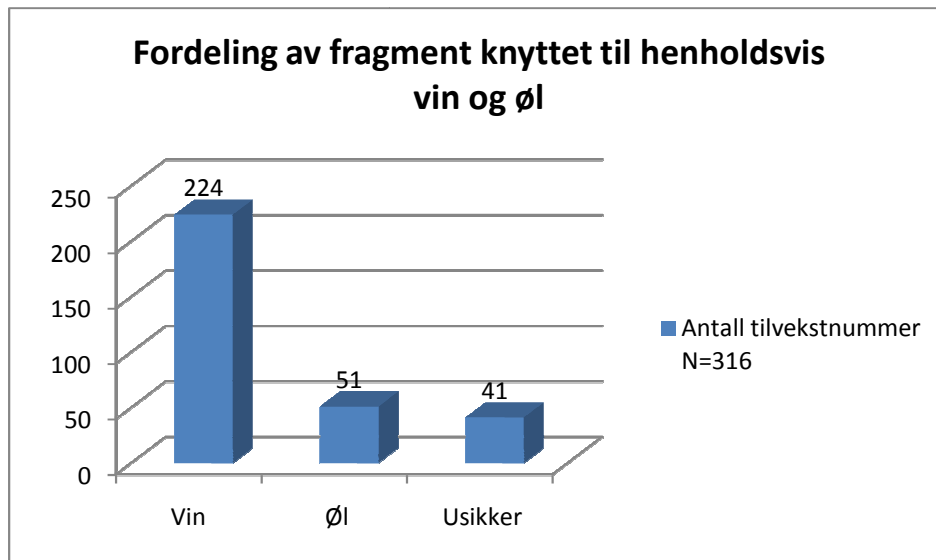

Figur 5.30 Fordeling for fragment av serveringskar og drikkekar.

Figur 5.31 Vektmessige fordelingen på serveringskar og drikkekar.

Figur 5.30 viser at 52 % av det identifiserbare materialet tilhører ulike typer drikkekar, og 48 % tilhører serveringskar. Figur 5.31 viser at fordelingen ser noe annerledes ut når materialet blir oppgitt i vekt. Dette trenger ikke nødvendigvis å bety at det reelle antallet serveringskar er større enn angitt i figur 5.30, fordi en større mugge naturlig nok veier mer enn et lite drikkebeholder.

Figur 5.32 Diagrammet viser fordelingen av fragment av kar knyttet til henholdsvis vin og øl.

Hvis en ser på fragmentenes tilknytning til henholdsvis vin og øl, viser figur 5.32 at antall fragment knyttet til vindriking er nesten fem ganger så høyt som fragment av kar knyttet til øldriking. Hvis en ser bort i fra kategorien *usikker* består 81,5 % av materialet av fragment knyttet til vin, mens 18,5 % er fragment knyttet til øl. Betydningen av denne fordelingen kommer jeg til å diskutere nærmere i kapittel 7. Men først skal jeg undersøke hvordan materialet fordeler seg i et tidsmessig og romlig perspektiv.

6. Tidsperspektiv og romlig kontekst

Jeg vil i dette kapitlet forsøke å plassere materialet i en tidsmessig og romlig kontekst for å belyse problemstillingene rundt en eventuell endring i drikkekulturen i undersøkelsesperioden. Jeg vil prøve å etablere en relativ kronologi basert på den stratigrafiske dokumentasjonen fra utgravningene i 1981-83. Øystein Ekroll har i sin avhandling fra 1990 definert syv bruksfaser i rom 1, basert på de bevarte restene av syv gulvlag, hvor fase 1 er den yngste og fase 7 den eldste. Det finnes totalt 99 lag ut fra Ekrolls dokumentasjon (Ekroll 1990). Basert på notater fra utgravningen har jeg relatert de ulike lagene til de syv bruksfasene i en kronologisk-stratigrafisk sekvens. Basert på fordelingen av funnmaterialet i de ulike fasene og den skriftlige dokumentasjon som foreligger, vil jeg forsøke å legge frem et forslag til en datering av de ulike bruksfasene.

Målet er også å plassere materialet i en romlig kontekst ut fra hvordan materialet fordeler seg i de to rutene, G26 og G27, som dekker den bevarte delen av rom 1. I 1909 ble

vestre del av rom 1, som i utgangspunktet hadde en indre lengde på 9,5 m, fjernet. Før byggingen av parkeringshuset startet stod det bare igjen 6,5 m. Etter at de første tre gulvfasene var utgravd i 1982 ble ytterligere 1,5 m fjernet grunnet byggearbeidet, slik at bare 5 m, altså litt over halvparten, var bevart og kunne totalgraves (Ekroll 1990: 47).

6.1 Hvordan fordeler funnmaterialet seg på de ulike bruksfasene, og kan dette bidra til å datere disse?

Ekroll skiller som nevnt mellom syv bruksfaser, adskilt av delvis bevarte gulvlag, og i to tilfeller adskilt av rester etter brannlag (Ekroll 1990). En fase består av et gulvlag, og lagene under ned til neste gulvlag, med unntak av den eldste fasen, som kun består av et gulvlag og restene etter et brannlag over gulvet. I alle fasene, unntatt fase 7, har rom 1 vært inndelt i to eller flere mindre rom, mens fase 7 har karakter av et stort hall-lignende rom. I denne fasen bestod bygningen i sin helhet bare av dette ene rommet, mens de øvrige tre rommene ifølge Ekroll sannsynligvis ble påbygd etter denne tidligste fasen. Dette begrunner han med at grunnmuren viser en tydelig knekk i overgangen mellom rom 1 og 2, i tillegg viser også murverksanalysen at rom 1 opprinnelig ble bygget som en frittstående bygning på grunn av ulikheter i byggeteknikk (Ekroll 1990: 32-33). Jeg vil se på hvordan funnmaterialet fordeler seg på de ulike fasene.

Type / Fase	Produksjonstid	7	6	5	4	3	2	1	Total:
Andenne	1000-1450		6						6
Grågods	1100-1400		13	4		6	1		24
Stamford	1150-1250		1						1
London	1150-1350				1				1
Rødgods	1200-1500		12		1	3	2	2	20
Grimston	1200-1600		6	2		6	1	2	17
Siegburg	1300-1600		912	314	35	458	74		1793
Annet steingods	1300-1600		92	35	4	50	9	16	206
Etterreformatorisk rødgods	1500-1700		3	3	7	5	13	2	33
Werra	1570-1630						1	1	2
Annen engelsk			2			1			3
Fransk				3					3
Middelhav							1		1
Usikker			4	2				1	7
Total:			1019	359	46	520	99	22	2117
Siegburg %			89	87	76	88	75	0	85

Tabell 6.1 De ulike keramikktypene og deres produksjonstid, fordelt på de ulike bruksfasene i Vinkjellerens rom 1, og prosentandelen av typen Siegburg i nederste rad.

Tabell 6.1 viser fordelingen av keramikk materialet, og prosentandelen av Siegburg-keramikk i hver av fasene. Materialet er relativt spredt over de ulike fasene, og det har tilsynelatende vært en lang etterslepene sirkulasjonstid, med forekomster av keramikk som har gått forholdsvis tidlig ut av produksjon også i senere faser. Noe av grunnen til dette er sannsynligvis at bordtøy har hatt en lengre levetid enn for eksempel kokepotter. Et forsøk på å datere fasene vil bygge på prinsippet om eldste og yngste funn i en fase (jf. kap. 4.3). De ulike keramikktypene har imidlertid relativt vide dateringsrammer. Det vil derfor særlig være de keramikktypene som har en sein produksjonstid som vil være avgjørende for dateringen. For eksempel viser tabellen at Werra først kommer inn i de to yngste fasene, mens Andenne og Stamford, som er av de tidligste typene, kun er representert i fase 6. I tillegg kan fordelingen av de ulike undertypene av Siegburg-keramikk gi indikasjoner om datering. All Siegburg-keramikken som er identifisert i materialet fra Vinkjelleren, tilhører det Beckmann betegner som produksjonsperiode 4, som startet fra ca. 1300 (Beckmann 1974: 189).

Undertype av Siegburg	Produksjonstid	7	6	5	4	3	2	1	Total
Jakobakanne	1300-1500	0	65	11	2	32	1	0	111
Krus	1300-1600	0	7	1	1	8	1	0	18
Mugge	1300-1600	0	11	16	1	8	5	0	41
Bikonisk krus	1350-1450	0	22	2	0	9	0	0	33
Skål	1350-1500	0	41	14	1	6	2	0	64
Trakthalsbeger	1450-1600	0	16	11	3	14	5	0	49
Total		0	162	55	8	77	14	0	316

Tabell 6.2 De ulike undertypene av Siegburg, og deres produksjonstid, fordelt på de ulike fasene i rom 1 i Vinkjelleren.

Tabell 6.2 viser hvordan de ulike undertypene av Siegburg-keramikk fordeler seg på de ulike fasene, og en ser at de ulike undertypene er svært spredt. De fleste typene er representert i alle fasene og det er derfor vanskelig å se noe tydelig mønster. Unntaket er bikoniske krus, som ikke lenger er representert i de to yngste fasene, som stemmer godt overens med at denne typen går relativt tidlig ut av produksjon. Jeg vil nå gå gjennom de syv fasene, og presentere funnmaterialet, med sikte på å angi mulige dateringsrammer og undersøke om det skjedde en utvikling over tid. Jeg vil først forsøke å datere de ulike fasene på et arkeologisk grunnlag, og deretter trekke inn skriftlige kilder som kan ha relevans for dateringen.

6.1.1 Fase 7

Dette er den eldste fasen i bygningen ut fra den stratigrafiske dokumentasjonen. Restene etter et tregulv (gulv 5) dekker hele rommet, og midt i rommet står restene av en stolpe på 40-42 cm i diameter. Gulvet er brent i en kraftig brann, som har forkullet overflaten, bortsett fra i det sørøstlige hjørnet. Midtstolpen, som går gjennom gulvet, og hviler på en kvernstein med en diameter på 100 cm, er også helt avbrent. Brannlaget var imidlertid nesten helt fjernet, slik at bare spor etter dette kunne dokumenteres. Det er ifølge Ekroll ingen spor etter indre skillevegger i denne bruksfasen. Det er tykke lag av mørtel, leire og stein over det utbrente gulvlaget, noe som Ekroll tolker som spor etter stor bygningsaktivitet og et lengre opphold mellom bruksfasene, og at det var etter denne brannen at rom 2-4 ble bygget (Ekroll 1990: 52). Fasen består av gulv 5 og lag 87, som er restene av brannlaget over (Ekroll 1984). De brannene som er kjent gjennom brannlagskronologi fra Bryggen og skriftlige kilder, som har rammet området etter 1276, og som derfor kan være aktuelle, er brannene i 1332, 1393, 1413 og 1476. Det finnes imidlertid ikke noe arkeologisk funnmateriale tilknyttet fase 7. En datering av denne fasen vil derfor være avhengig av andre kildekategorier, og datering av fasen over. Basert på funnmaterialet fra de nederste lagene i fase 6, fasen over brannlaget, som inneholder en del fragmenter av drikkeskåler (Ekroll 1984), som først ble produsert fra midten av 1300-tallet (jf. Tabell 6.2), kan man anta at denne fasen ikke startet før tidligst rundt 1350, og i så fall kan brannen i 1332 utelukkes.

Basert på murverksanalyse hevder Ekroll at det er sannsynlig at rom 1 har blitt oppført i andre halvdel av 1200-tallet, mens de øvrige delene av bygningen ikke har blitt oppført før etter 1350 (Ekroll 1990: 46). Her ville det ha vært ønskelig å se nærmere på stratigrafien og funnmateriale fra resten av bygningen, særlig da rom 2, for sammenligning, og for å gi indikasjoner på når den eldste fasen avsluttes og utbyggingen av de resterende rommene starter. Dette har ikke vært mulig innen rammene for dette prosjektet. Men dersom dette eventuelt blir studert nærmere på et senere tidspunkt, vil det sannsynligvis kunne gi viktige indikasjoner og holdepunkter for denne dateringen. Jeg vil imidlertid komme tilbake til dateringen av denne fasen etter å ha vurdert dateringen av de øvrige fasene på arkeologisk grunnlag og vurdert dette i forhold til skriftlige kilder. Foreløpig kan jeg bare konkludere med at fasen må ha omfattet tiden fra bygningen ble oppført en gang i løpet av tidsrommet 1276-1315 og frem til første mulige brann i 1393, som utgjør den tidligst mulige avslutningen for denne fasen.

6.1.2 Fase 6

Det er ikke bevart fast gulvdekke fra denne fasen, bare utplanerte jord- og sandlag. Den nordligste tredjedelen av rommet har et plant leirlag (lag 80), mens resten har lag av ballastsand (lag 76). Ifølge Ekroll har laget trolig vært underlag for steinheller som er tatt opp og gjenbrukt (Ekroll 1990: 52). Samlet består fasen av lagene 19, 33, 61-63, 69-78, 80, 82-86 og 88-92, i tillegg til lag 4 og 5 i det såkalte felt D, som tilsvarer henholdsvis lag 80 og 86 (Ekroll 1984).

Dette er altså en stor og sannsynligvis langvarig bruksfase, med mange stratigrafiske lag. Funnmaterialet er også ganske variert, og det er denne fasen som er representert med den største konsentrasjonen av funn, med i alt 1160 tilvekstnummer. Av disse er 1051 keramikkfragmenter, hvorav 912 av typen Siegburg. Det var imidlertid bare 162 av disse som har latt seg typebestemme. Tabell 6.2 viser at alle undertypene er representert i denne fasen, inkludert trakhalsbeger, som ikke ble produsert før 1450. Den vanligste typen er imidlertid Jakobakannen, noe som stemmer godt tidsmessig, siden dette er den tidligste av typene, produsert fra ca. 1300 til ca. 1500. Andre keramikktyper som er representert, er rødgoods, både av middelaldertyper og av etterreformatorisk type, Grimston, grågoods, Andenne, Stamford og andre typer steingods. I tillegg finnes der 19 fragment av tegl, hvorav 11 er fragment av glaserte gulvfliser og åtte er fragment av murstein. Det er også seks fragment av kakkell med mørkegrønn glasur og ett stykke mørtel. Det øvrige materialet er av glass, metall, stein og tre. Blant annet er det en del metallnagler, treplugger og fragment av skiferheller som kan ha vært benyttet som takheller. I tillegg er det funnet en øse av tre og en tønnestav. Av glassmaterialet er det blant annet fragment av såkalte Pinnsvinglass.

Fase 6 er dermed en svært kompleks fase, representert med mange lag. Dette har sannsynligvis sammenheng med at fasen under ble avsluttet av en kraftig brann, og at fasen dermed bærer preg av opprydning og gjenoppbygging. Ut fra keramikkmaterialet å dømme kan denne fasen strekke seg helt tilbake til da bygningen ble oppført på slutten av 1200-tallet eller begynnelsen av 1300-tallet, på grunnlag av at typer som Andenne, grågoods, Stamford og Grimston, som går helt tilbake til 1200-tallet og tidligere. Det mest interessante i den sammenheng er et skår av Stamford-keramikk, som gikk ut av produksjon allerede på midten av 1200-tallet. Det er imidlertid usikkert å basere seg på eldste mulige datering, da keramikken kan ha en vesentlig lengre bruks- enn produksjonsperiode. For å avklare spørsmål rundt fasens begynnelse blir det derfor nødvendig å trekke inn skriftlige kilder. Den mest

interessante keramikken i denne fasen, i forhold til spørsmål om datering, er derfor de som har den yngste dateringen, og det er tre fragment av etterreformatorisk rødgods. Dette betyr med andre ord at fasen ikke kan være avsluttet før tidligst begynnelsen av 1500-tallet. Dateringen av denne fasen basert på en ren arkeologisk vurdering blir derfor 1393 - ca. 1500.

6.1.3 Fase 5

I nordre halvdel ble det funnet rester av et tregulv (gulv 4 og gulv 7), mens det i søndre del lå et jord- eller sandlag (lag 60) med et tynt sotlag på toppen (lag 58). Det må ifølge Ekroll ha stått en skillevegg langs midten av rommet (Ekroll 1990: 51-52). Fasen består da av gulv 4, gulv 7 og lagene 15, 18, 30-32, 58-60, 66, 68, 79 og 81 (Ekroll 1984). Funnmessig er denne fasen relativt liten i omfang i forhold til den foregående, med 454 tilvekstnummer. Av disse er 363 keramikfragmenter, hvorav 314 av Siegburg-typen. Av disse var det kun 55 som med en viss grad av sikkerhet har latt seg typebestemme. Tabell 6.2 viser at alle undertypene av Siegburg er representert også i denne fasen, men her er det imidlertid mugge som er den største gruppen, selv om mugge, Jakobakanne, skål og trakthalsbeger er relativt jevnt fordelt. Andre keramikktyper som er representert, er Grimston, grågods, etterreformatorisk rødgods, og andre typer steingods. I tillegg finnes det 36 teglfragmenter, hvorav 32 er fragment av glaserte gulvfliser og tre fragment av murstein. Det øvrige funnmaterialet er av glass, metall, stein og tre, og omfatter blant annet 1 nagle, 13 treplugger, 1 bunn til et stavbeger og 19 glassfragment av blant annet Pinnsvinglass, flasker, boller og beger. Noen nærmere datering er det ikke mulig å gi ut fra det arkeologiske funnmaterialet, annet enn at vi på bakgrunn av materialet i fase 6 kan si at fase 5 ikke kan ha startet før tidligst ca. 1500.

6.1.4 Fase 4

Todelingen av rom 1 fortsetter også i denne fasen. I søndre halvdel av rommet ligger et fint, lyst lag av ballastsand, og rester etter et steingulv er bevart i den østre delen (gulv 9), og i nordre del rester av et brannlag og et lag av sand, humus og kalk (lag 43, 44 og 49). Denne fasen må ifølge Ekroll ha vært avsluttet av en brann. Langs nordsiden av rommet ligger en 70 cm brei rest av et kraftig brannlag med rester av forkullede planker. Langs midtlinjen av rommet ligger en rund stokk med en diameter på 15 cm som er kraftig brent på nordsiden, men uskadd på sørsiden. I søndre halvdel av rommet ligger det langs østveggen rester etter et hellegulv oppå sandlaget. Steinene er dekket av et tynt sotlag, men det er ikke rester etter et brannlag her (Ekroll 1990: 50). Denne fasen består da av gulv 9 og lagene 17, 21, 22, 34, 28, 29, 43, 44, 49, 52, 64 og 65 i tillegg til lag 3 innenfor det som er definert som felt D (Ekroll 1984). Funnmaterialet fra denne fasen består av 83 tilvekstnummer, hvorav 48 er keramikk,

35 av typen Siegburg. Av disse var det kun åtte som lot seg typebestemme. Tabell 6.2 viser at det er traktalsbeger som er den største gruppen av Siegburg-keramikk i denne fasen, selv om den totale funnmengden er svært begrenset. Det er interessant å merke seg at bikonisk krus er den eneste typen som ikke er representert i denne fasen. Øvrige keramikktyper er rødgods, både av middelaldertypen og av etterreformatorisk type, London og andre typer steingods. I tillegg er det seks fragment av glaserte gulvfliser av tegl. Det øvrige materialet er av glass, stein og bein, i tillegg til en krabbeklo. Det er 25 glassfragment av blant annet Pinnsvinglass, flasker, begre og et fragment av noe som kan være et vindusglass, i tillegg er det en skiferplate med hull som kan være et fragment av en takhelle. Det er forøvrig verdt å merke seg at det ikke er bevart noe funnmateriale av tre i denne fasen, noe jeg antar kan ha sammenheng med at fasen er avsluttet av brann. Det mest interessante funnet relatert til datering av fasen er et fragment av rødgods av nordtysk eller sørskandinavisk opprinnelse, som ikke ble produsert før på 1600-tallet (Linaa 2006: 96). Dette gjør at fasen ikke kan være avsluttet før tidligst ca. 1600. Et annet nøkkelement i dateringen av denne fasen er brannlaget som avslutter den. På grunn av funnmaterialet i de foregående fasene må dette være en brann som har rammet etter 1600, og av de historisk kjente brannene er det da særlig brannene i 1623 og 1640 som er aktuell. I følge Gitte Hansen har sannsynligvis en brann rammet dette området en gang på slutten av 1500-tallet eller begynnelsen av 1600-tallet (Hansen 2003), og det er naturlig å anta at det kan være denne brannen en ser spor etter i fase 4. Det må imidlertid påpekes at det på grunn av de sparsomme restene av brannlaget, som bare ser ut til å dekke halve rom 1, at det kan være snakk om en mindre, lokal brann som ikke er nevnt i skriftlige kilder. På bakgrunn av det arkeologiske materialet kan det konkluderes med at fasen ikke kan være avsluttet før tidligst omkring 1600.

6.1.5 Fase 3

Denne fasen er relativt omfangsrik, med mange lag, og mye funnmateriale. Rommet er delt langs midten også i denne fasen. Gulvrestene (gulv 3, gulv 6B og gulv 8) er ifølge Ekroll imidlertid dårlig bevart og derfor vanskelig å tolke, særlig i den nordre halvdel av rommet, som har dårlig bevarte rester etter et tregulv (gulv 3). Søndre halvdel har bevarte rester etter tre typer gulvdekke; små naturheller/kuppelstein (gulv 8), store, flate naturheller og glaserte teglfliser (gulv 6B). Sistnevnte er kun lagt langs sørveggen, i et belte på 140-150 cm i bredden, og er lagt i sjakkemønster i fargene gult og grønt. Mellom teglflisene og midten av rommet ligger det store naturheller mot vest og små naturheller mot øst (Ekroll 1990: 49-50). Dette kan ha noe med rominndeling å gjøre, slik at rom 1 i denne fasen kan ha vært inndelt i

tre eller fire mindre rom. Fasen består av gulv 3/6B/8 og lagene under. Dette omfatter lag 12, 13(1982), 14, 16, 42, 45-48, 50, 51, 53-57 og 67 (Ekroll 1984). Det totale funnantallet fra denne fasen omfatter 633 tilvekstnummer. Av disse er 529 keramikk, hvorav 458 av disse er av typen Siegburg. Av disse var det 77 som lot seg typebestemme. Tabell 6.2 viser at det i denne fasen igjen er den såkalte Jakobakannen som utgjør den største gruppen av Siegburg-keramikk, selv om alle typene er representert. Andre keramikktyper som er representert, er grågods, rødgods, både av middelaldertyper og av etterreformatorisk type, Grimston og annet steingods. I tillegg er det 48 fragmenter av tegl, hvor 47 er fragmenter av glasert gulvflis og 1 er fragment av en murstein. Det øvrige funnmaterialet består av glass, stein, bein, lær, metall, tre og vegetabiliske rester av noe som kan ha vært et tau. Der er 44 glassfragment av blant annet Pinnsvinglass, flasker og begre. Steinmaterialet består av to flintfragmenter og 1 bukstykke av et kleberkar. Det er på bakgrunn av funnmaterialet ikke mulig å si noe om dateringen av denne fasen, annet enn at den starter etter brannen omkring 1600.

6.1.6 Fase 2

Gulvdekket viser i denne fasen et tydelig skille langs midten av rommet, representert ved to store stein langs rommets midtlinje, som Ekroll har tolket som underlag for takbærende stolper. Nordre halvdel av rommet er dekket av et tregulv (gulv 2). Oppå dette gulvet er teglmuren bygget, som også er tilstede i fase 1. Søndre halvdel av rommet er dekket av glaserte teglfliser og naturheller (gulv 6A) (Ekroll 1990: 49). Rom 1 ser altså ut til å ha vært delt inn i minst tre mindre rom i denne fasen. Fasen som helhet består av dette gulvdekket (2 og 6A) og består av lagene 10, 11, 13(1983), 23, 24, 25, 35, 36, 37, 40 og 41 (Ekroll 1984). Funnmaterialet fra denne fasen består av til sammen 455 tilvekstnummer. Av disse er 102 keramikk, hvorav 74 av Siegburg-typen. Av disse var det 14 som lot seg typebestemme. Tabell 6.2 viser at det i denne fasen er trakhalsbeger og mugge som utgjør de største gruppene av Siegburg-keramikken. Det er også interessant å observere at bikonisk krus ikke lenger er representert i materialet, noe som kan settes i sammenheng med at dette er den typen som går tidligst ut av produksjon. Andre keramikktyper som er representert, er grågods, Grimston, rødgods, både av middelaldertyper og av etterreformatorisk type, Werra, middelhavs-keramikk og andre typer steingods. I tillegg foreligger 88 fragment av tegl, hvorav 86 er fragment av glaserte gulvfliser og to er fragment av murstein. Det øvrige funnmaterialet består av glass, bein, metall og stein. Hele 258 tilvekstnummer er glassfragmenter, altså er det over dobbelt så mye glass som keramikk i denne fasen. Glassmaterialet består hovedsakelig av fragmenter av såkalte Pinnsvinglass, flasker, begre og

noe vindusglass. Det øvrige funnmaterialet omfatter fem spikre, et mulig kamfragment av bein og et fragment av en murstein i kleber. Det er basert på funnmaterialet ikke mulig å si noe om dateringen av denne fasen.

6.1.7 Fase 1

Dette er den yngste fasen, og består av et tregulv (gulv 1) som dekker hele den undersøkte delen av rommet. Det er delt i to av en mur, bygd i rød teglstein av middelaldertypen, som går parallelt med nordveggen i en avstand på 240 cm. Muren er eldre enn gulvet, da dragerne er lagt inntil muren på begge sider. Muren går inntil østveggen, og stenger for dør 2 (Ekroll 1990: 47-48). Fasen som helhet, slik Ekroll har definert den, består av gulv 1 og lagene under. Dette gjelder lag nr. 7, 8, 9 og 27 (Ekroll 1984). Funnmaterialet fra denne yngste bruksfasen i bygningen er kvantitativt relativt lite, og består totalt av kun 34 tilvekstnummer. Av disse er 24 keramikkfragmenter, men ingen er av typen Siegburg. Der er imidlertid en del fragment av andre typer steingods, i tillegg til Grimston, rødgods, både av middelaldertypen og av etterreformatorisk type og Werra. Det øvrige funnmaterialet består av 7 glassfragmenter og 2 metallfragmenter, hvorav det ene er en mynt. Werra-fragmentet har påskrevet produksjonsår, (16)19 (se figur 5.11), noe som indikerer at fasen ikke kan ha vært avsluttet før tidligst dette året.

6.2 Skriftlige kilder og brannlagskronologi

Den eldste fasen startet da bygningen ble oppført. Når det gjelder den nærmere dateringen av denne må det hentes hjelp fra skriftlige samtidskilder, fordi det som nevnt ikke finnes arkeologisk kildemateriale fra denne fasen. Første gang bygningen er nevnt i en skriftlig kilde er i et diplom fra 15. mars 1315. Diplomet fastslår et leieforhold mellom to parter, og er nedskrevet i Rådhuset, som omtales som ”steinstouonne i Breida almenenngnom i Berguin” (Ekroll 1990; DN II: 122). Rådhuset er imidlertid ikke nevnt i Magnus Lagabøtes bylov fra 1276, og det er derfor naturlig å anta at bygningen med stor sannsynlighet har blitt oppført en gang mellom 1276 og 1315. Første gang Vinkjelleren mer spesifikt er omtalt i en skriftlig kilde er imidlertid først i et diplom fra 1389. Diplomet gjelder en overdragelse av eiendom, og diplommet er nedtegnet i Vinkjelleren, som omtales slik: ”nedra win kiallaronom jn aa Breida almeninghinom j Berghwin” (Ekroll 1990; DN II: 513). Fasen er som nevnt avsluttet av en brann. Av de større brannene som har rammet Brygge-området er det da brannene i 1393, 1413 og 1476 som er aktuelle. Den viktigste kilden som kan belyse denne problemstillingen er et dokument fra 1480, nærmere bestemt en fornyelse av leiekontrakten for Vinkjelleren,

mellom de bergenske rådmennene og hanseatene, hvor det blir fastslått at hanseatene påtar seg ansvaret for å foreta de reparasjoner som er nødvendige som følge av skadene som har skjedd etter brannen i 1476 (NgL II: 709). Dette indikerer da at brannen i 1476 med stor grad av sikkerhet har rammet Vinkjelleren, og at det kan være denne brannen det er spor etter i fase 7. Det finnes likevel en teoretisk mulighet for at denne brannen ikke nødvendigvis har avsatt synlige spor i den arkeologiske stratigrafien, da alle spor kan ha blitt fjernet i den påfølgende restaureringsprosessen. Hvis jeg nå likevel skal forsøke meg på å foreslå en datering, med utgangspunkt i Ekroll sin murverksanalyse som konkluderer med at resten av bygningen må være oppført etter 1350, mine egne analyser av funnmaterialet i fasen over (fase 6) som omfatter keramikk fra 1500-tallet, de foreliggende skriftlige dokumentene, og kunnskapen om de historisk dokumenterte brannene, og ikke minst det faktum at en vet med relativt stor grad av sikkerhet at brannen i 1476 har rammet Vinkjelleren, er det slik jeg ser det, mest nærliggende å anta at det sannsynligvis er denne sistnevnte brannen som har avsluttet fase 7. Fase 7 kan da dateres til perioden 1276/1315–1476.

Det andre området, hvor skriftlige kilder kan være til hjelp, gjelder spørsmålet om når den siste bruksfasen ble avsluttet. Et dokument fra arkivet i Lübeck fra 1651 omtaler at Vinkjelleren ble revet, og at bygningssteinen ble solgt til gården Jakobsfjorden (AHL: 294).¹ Det er da naturlig å anta at denne siste fasen i bygningen avsluttes i 1651. Det er for øvrig interessant at restene etter Jakobsfjordens steinkjeller fortsatt står i dag, og at deler av bygningsmassen fra Vinkjelleren derfor kan befinne seg nettopp der (se appendiks 2).

Når det gjelder brannlagskronologi er det naturlig å se på den foreløpige dateringen av de to brannlagene inni rom 1 i Vinkjelleren opp mot dateringen av brannlag utenfor. Det er som nevnt dokumentert spor etter fire brannlag på lokaliteten Rosenkrantzgate 4, disse har fått benevnelsen A-D, fra yngst til eldst. På bakgrunn av Lindh og Ekroll sin dokumentasjon, funnmaterialet i og over brannlagene og C-14-dateringer av brannlagene foretatt av Krzywinski og Gulliksen i 1984, har Gitte Hansen kommet med et forslag til datering av disse brannlagene, hvor brann A er datert til slutten av 1500-/begynnelsen av 1600-tallet, brann B er datert til 1413, brann C er datert til 1332 og brann D er datert til 1248 (Hansen 2003). Hennes datering av brann A stemmer godt med mine egne dateringer inni rom 1 i Vinkjelleren, hvor denne da kan relateres til brannen som har avsluttet fase 4. Det er imidlertid interessant at brannen i 1476 ikke er en del av kronologien til Hansen. Jeg mener

¹ En stor takk rettes til historiker Geir Atle Ermland, som gjorde meg oppmerksom på denne kilden.

likevel at det er grunn til å anta at denne brannen med relativt stor grad av sikkerhet har rammet Vinkjelleren, og dermed også området utenfor. Det kan da være en sannsynlig mulighet at brann B, som Hansen har datert til 1413, egentlig skal være brannen i 1476. Basert på C-14-dateringer av karbonisert byggfrø har denne brannen blitt datert til BP 700+/-45, som Krzywinski og Gulliksen har relatert til den historisk kjente brannen i 1393 (Krzywinski og Gulliksen 1984: 45-50). Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at datering ved hjelp av denne metoden kan være for upresis til bruk i middelalderarkeologi, i hvert fall basert på metodene som var i bruk på begynnelsen av 1980-tallet, med tanke på at bruksfasene tidsmessig kan være relativt korte, og en derfor trenger et mer nøyaktig rammeverk. I tillegg kan det ifølge Krzywinski og Gulliksen være problematisk i forhold til kalibrering i denne perioden, fordi karbonnivået i atmosfæren har vært ustabil (Krzywinski & Gulliksen 1984: 40).

6.3 Datering av fasene

Ut fra den foregående diskusjonen, er det dermed ikke mulig å gi en nøyaktig datering av alle de syv fasene i rom 1 i Vinkjelleren, men det er mulig å skille ut fire tidsmessige perioder. Jeg har kalt disse periodene 1-4, hvor periode 1 er den eldste. Denne periodeinndelingen vil jeg benytte disse som et analytisk verktøy i den følgende diskusjonen.

Periode	Fase	Datering
1	7	1276/1315 - 1476
2	6	1476 - 1500
3	5 - 4	1500 - 1600
4	3 - 1	1600 - 1651

Tabell 6.3 Datering av de ulike periodene og bruksfasene i rom 1 i Vinkjelleren.

Tabell 6.3 viser dateringen av de ulike periodene og fasene i rom 1 i Vinkjelleren, og en ser her at periode 1 er en relativt lang periode, på over 150 år, mens de resterende er relativt korte perioder. Da det ikke finnes noe funnmateriale fra fase 7 (periode 1), er den totale perioden som det er grunnlag for å belyse ut fra det arkeologiske materialet på under 200 år, fra 1476 til 1650. Det er med andre ord kun innenfor denne tidsmessige rammen at det er grunnlag for å undersøke en eventuell endring i drikkekulturen, og dette blir da den tidsmessige avgrensningen for den følgende diskusjonen. Vinkjelleren ble som nevnt utleid til hanseatene

allerede før 1437, og det betyr at det var hanseatene som drev Vinkjelleren i hele tidsperioden som materialet fra denne undersøkelsen dekker. Det betyr også at dersom det er riktig, som Ekroll hevder, at Vinkjellerens øvrige tre rom ble bygget først etter fase 7 (Ekroll 1990), så innebærer det at denne byggefasen startet etter at det var hanseatene som hadde ansvaret for driften av Vinkjelleren.

6.4 Størrelsesmessig utvikling

Jeg vil nå undersøke hvordan den størrelsesmessige fordelingen for Siegburg-keramikkens undertyper fordeler seg på de ulike periodene, og om det er mulig å se en utvikling.

Periode	2	3	4			
Randmål/Fase	6	5	4	3	2	Totalt
Jakobakanne						
4 cm	8	3				11
5 cm	11	2	2	10		25
5,5 cm	4					4
6 cm	5			8		13
Totalt	28	5	2	18		53
Skål						
8 cm	1	1				2
12 cm	18	4	1	3		26
Totalt	19	5	1	3		28
Trakthalsbeger						
4 cm	1	1		1		3
5 cm	1					1
6 cm	5	3		2	1	11
7 cm	2	2		2	1	7
8 cm		2				2
9 cm				1		1
Totalt	9	8		6	2	25

Tabell 6.4 Størrelsesmessig fordeling for de ulike undertypene av Siegburg-keramikk, fordelt på de ulike periodene.

Tabell 6.4 viser at den størrelsesmessige variasjonen er relativt jevnt fordelt, og det er ikke så lett å se noen entydig utvikling. Det er likevel tendenser som indikerer at randmålet blir større over tid. Dette viser seg for eksempel i at de to skålene som har en randdiameter på 8 cm er funnet i periode 2 og 3. Dette viser seg også når det gjelder trakthalsbegrene, hvor skårene med minst randmål er vanligst i den tidlige perioden mens de med størst randmål er mer utbredt i den senere perioden. Den samme tendensen kan en se når det gjelder Jakobakannen, men denne har sannsynligvis fungert til serveringsbruk og ikke til å drikke av.

Hvis en antar at større randmål reflekterer større kar, kan en konkludere med at det finnes indikasjoner på en utvikling som går fra mindre kar til større kar over tid.

6.5 Funksjon i et tidsperspektiv

Jeg vil nå se på hvordan fordelingen mellom materiale knyttet til henholdsvis vin og øl, og serveringskar og drikkekar, slik jeg har tolket materialet, utvikler seg gjennom de fire periodene. Det finnes som nevnt ikke noe funnmateriale fra periode 1, som innebærer at det bare er periode 2-4 som gir grunnlag for diskusjon. Her er det imidlertid viktig å være bevisst på at også bordservise av annet materiale enn keramikk har vært i bruk. Det finnes for eksempel et relativt omfangsrikt glassmateriale, og det er nødvendig å inkorporere dette materialet i analysen og diskusjonen under, for å gi et mer dekkende bilde av forholdene, da det antas at drikkebeget av glass oftest er forbundet med vindriking (Høie 2006).

Glassmaterialet har imidlertid av tidsmessige hensyn innen rammen av et masterprosjekt ikke blitt gjennomgått i denne undersøkelsen, og utvalget er derfor basert på informasjon som er tilgjengelig i tilvekstkataloger og funndatabaser, slik at bare de glassfragment, hvor det tydelig går frem at har tilhørt drikkeglass eller flasker, er tatt med i den videre analysen. I tillegg har sannsynligvis også drikkebeget av annet og mer forgjengelig materiale, som for eksempel tre, vært i bruk, uten at dette er mulig å spore i det arkeologiske materialet. Tabell 6.5 og tabell 6.6 under viser hvordan materialet av keramikk og glass fordeler seg på de ulike periodene. De fragmentene som funksjonsmessig er klassifisert som *usikker* (jf. Figur 5.32) er ikke tatt med i denne oversikten, da målsetningen her er å undersøke forholdet mellom henholdsvis vin og øl og drikkekar og serveringskar.

Periode	2	3		4			
Fase	6	5	4	3	2	1	Totalt
Vin	126	40	13	68	72	3	322
Øl	29	3	1	17	1		51
Totalt	155	43	14	85	73	3	373

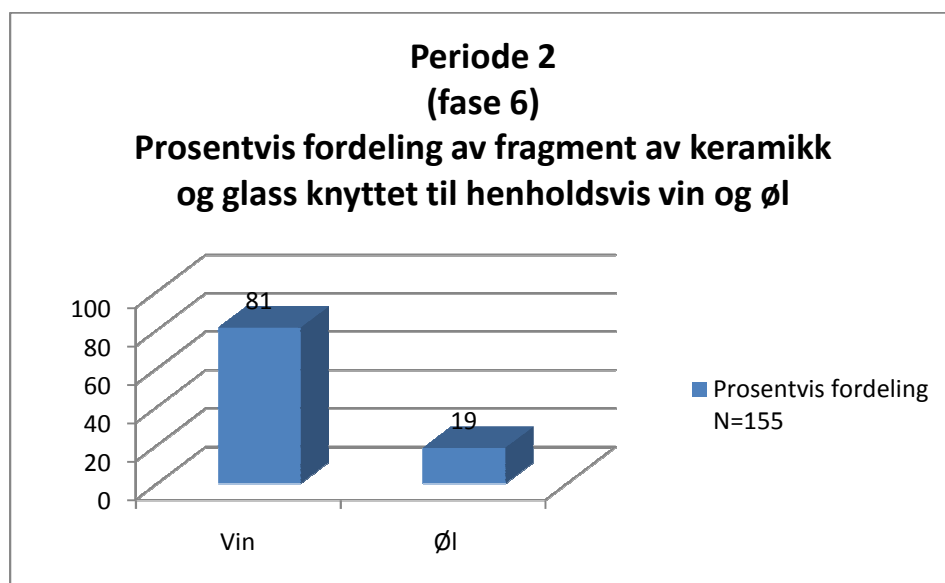
Tabell 6.5 Fordeling av fragment av keramikk og glass knyttet til henholdsvis vin og øl fra rom 1 i Vinkjelleren, fordelt på de fire periodene.

Periode	2	3	4			
Fase	6	5	4	3	2	Totalt
Drikkekar	90	30	10	47	65	242
Serveringskar	76	27	3	40	6	152
Totalt	166	57	13	87	71	394

Tabell 6.6 Fordeling av fragment av keramikk og glass av henholdsvis drikkekar og serveringskar fra rom 1 i Vinkjelleren, fordelt på de fire periodene.

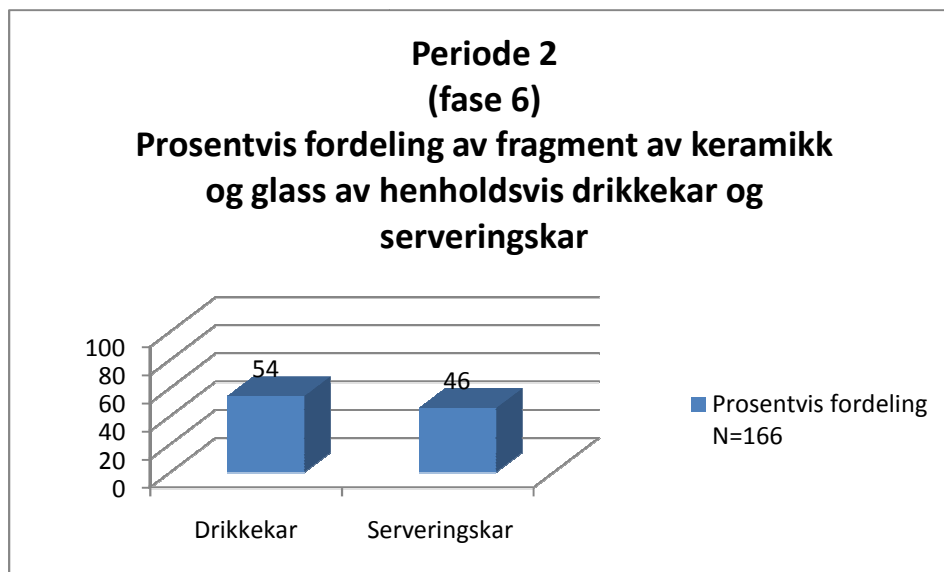
6.5.1 Periode 2

Fordelingen mellom vin og øl i periode 2 (jf. tabell 6.4), viser en tydelig overvekt av materiale knyttet til vindriking.

Figur 6.1 Prosentvis fordeling av fragment av keramikk og glass knyttet til henholdsvis vin og øl i periode 2 fra rom 1 i Vinkjelleren.

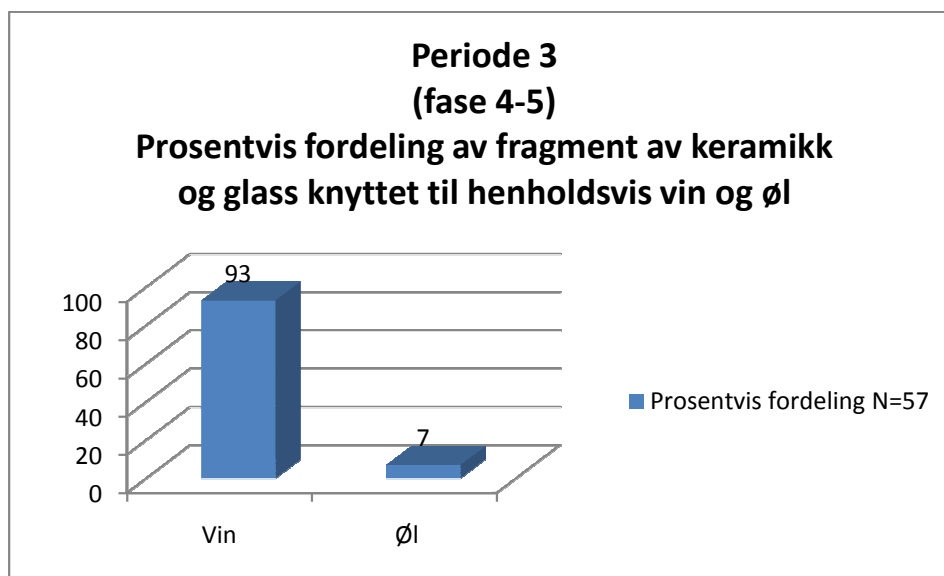
Hvis vi utelater de usikre, og kun ser på den prosentvise relasjonen mellom vin og øl, viser figur 6.1 at materiale knyttet til vindriking utgjør hele 81 % i periode 2.

Figur 6.2 Prosentvis fordeling av fragment av keramikk og glass på henholdsvis drikkekar og serveringskar fra rom 1 i Vinkjelleren.

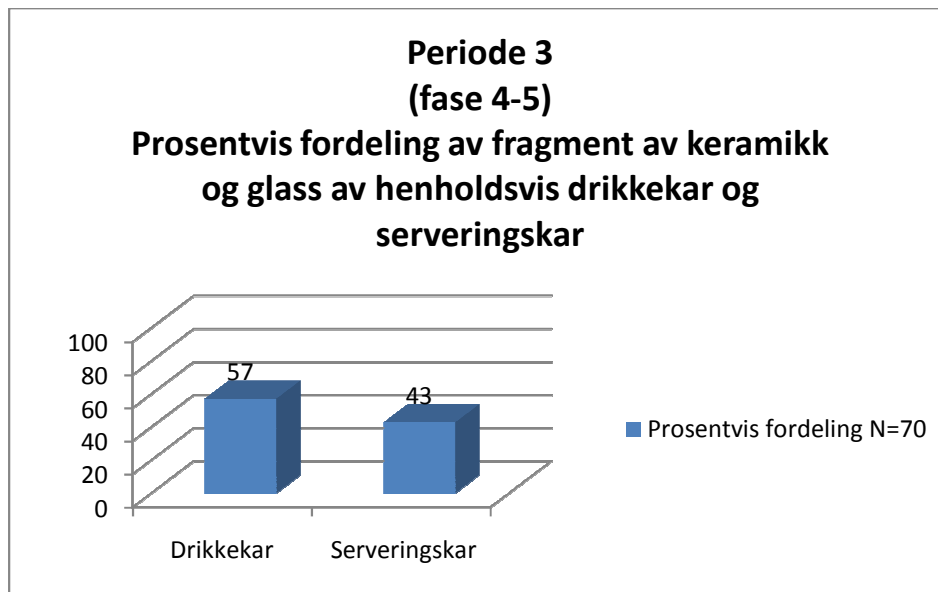
Ser en på hvordan fordelingen av materialet på henholdsvis drikkekar og serveringskar (jf. tabell 6.5), viser figur 6.2 viser at prosentandelen for drikkekar og serveringskar er svært likt fordelt, selv om drikkekar utgjør den største gruppen. For periode 2 kan det altså konkludere med at den største andelen av materialet er knyttet til vindriking, og at materialet er relativt jevnt fordelt mellom drikkekar og serveringskar.

6.5.2 Periode 3

Figur 6.3 Prosentvis fordeling av fragment av keramikk og glass knyttet til henholdsvis vin og øl i periode 3 fra rom 1 i Vinkjelleren.

Fordelingen mellom vin og øl i periode 3 (jf. tabell 6.4), viser at det her ligger en enda tydeligere hovedvekt på materiale knyttet til vindriking. Når de usikre utelates, og en kun ser på den prosentvise relasjonen mellom vin og øl, viser figur 6.3 at materiale knyttet til vindriking utgjør hele 93 % i periode 2. Hvis en ser på hvordan fordelingen av materialet på henholdsvis drikkekar og serveringskar (jf. tabell 6.5), viser denne at det også i periode 3 er drikkekar som utgjør den største andelen, selv om de to gruppene også her er har en relativ jevn fordeling, selv om andelen drikkekar er litt høyere her enn i periode 2.

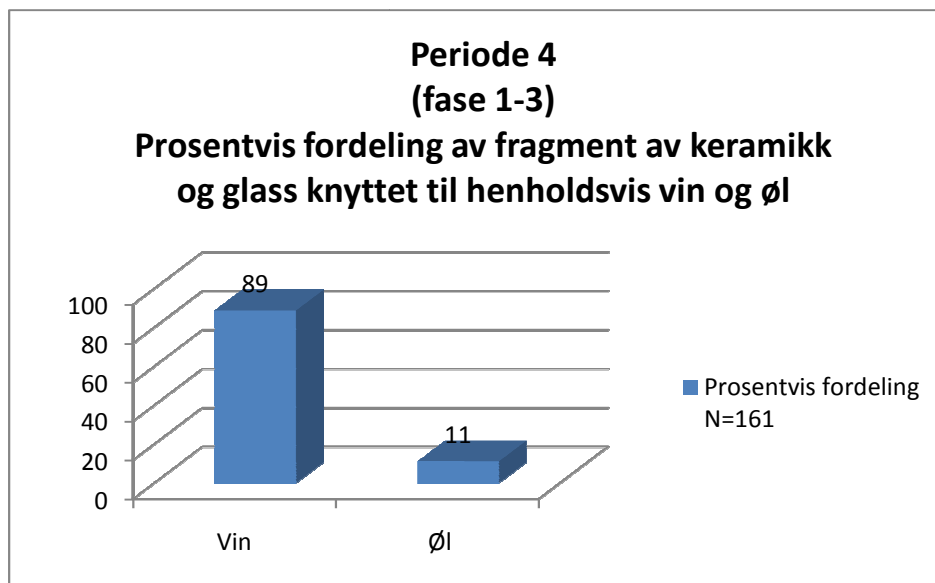

Figur 6.4 Prosentvis fordeling av fragment av keramikk og glass av henholdsvis drikkekar og serveringskar i periode 3 fra rom 1 i Vinkjelleren

Figur 6.4 viser at prosentandelen for drikkekar og serveringskar også i denne perioden er relativt likt fordelt, selv om drikkekar utgjør en noe større gruppe her enn i den foregående perioden. For periode 3 kan det altså konkluderes med at den klart største andelen av materialet er knyttet til vindriking, mens bare 7 % av materialet er knyttet til øl, og at materialet er relativt jevnt fordelt mellom drikkekar og serveringskar, selv om drikkekar i periode 3 utgjør en litt større andel enn i den foregående periode.

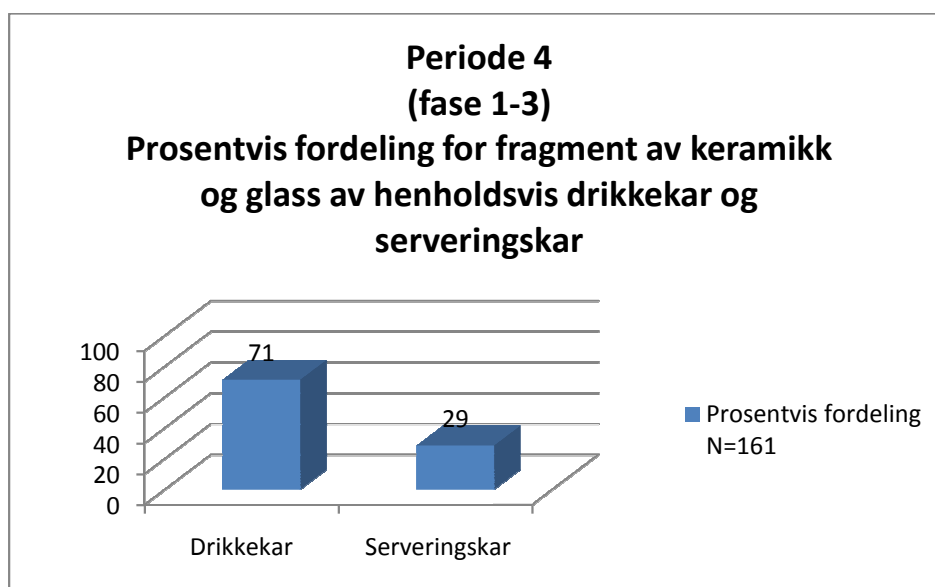
6.5.3 Periode 4

Fordelingen mellom vin og øl i denne perioden (se tabell 6.4), viser igjen en tydelig dominans av materiale knyttet til vindriking, men med en svak nedgang sammenliknet med periode 3.

Figur 6.5 Prosentvis fordeling av fragment av keramikk og glass knyttet til henholdsvis vin og øl fra rom 1 i Vinkjelleren i periode 4.

Når de usikre utelates, og en kun ser på den prosentvise relasjonen mellom vin og øl, viser figur 6.5 viser at materiale knyttet til vindriking utgjør 89 % i periode 4. Fordelt på henholdsvis drikkekar og serveringskar, som vist i tabell 6.5, er det også i denne perioden drikkekar som utgjør den største andelen, selv om de to gruppene også her er relativt jevnt fordelt, men andelen drikkekar er enda høyere her enn i de foregående periodene.

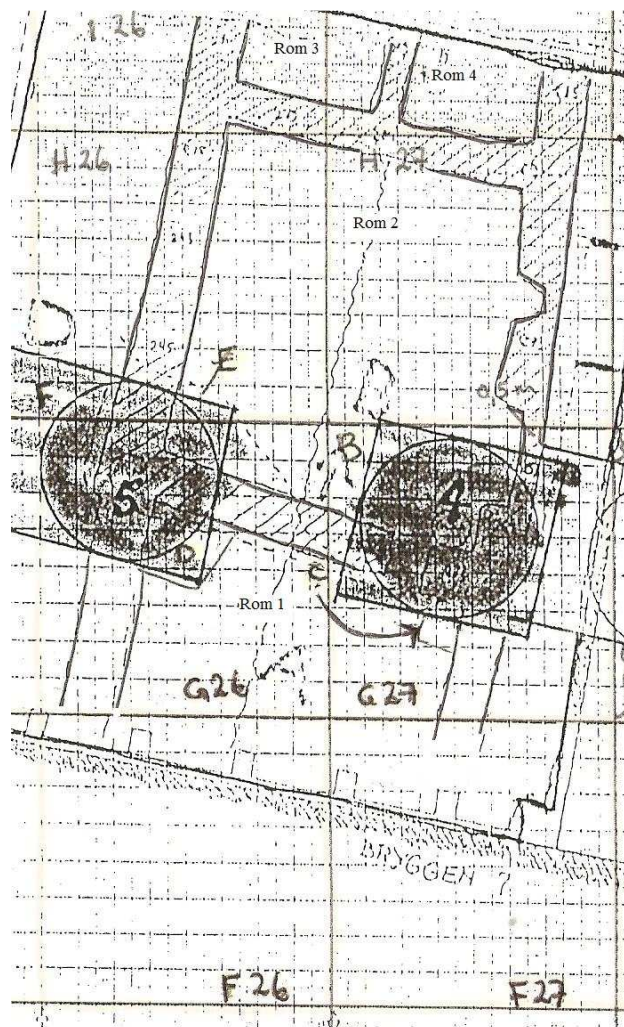
Figur 6.6 Prosentvis fordeling for fragment av keramikk og glass av henholdsvis drikkekar og serveringskar fra rom 1 i Vinkjelleren i periode 4.

Figur 6.6 viser at prosentandelen for drikkekar og serveringskar er markant endret i forhold til de foregående periodene, men hele 71 % drikkekar. For periode 4 kan en altså

konkludere med at den største andelen av materialet også her er knyttet til vindriking, med 89 %, og at materialet fra denne perioden er mer ujevnt fordelt mellom drikkekar og serveringskar enn i den foregående perioden. Totalt for hele bruksperioden til rom 1 i Vinkjelleren ser en altså en tendens mot at stadig større andel av materialet er knyttet til vin fremfor øl, og at stadig større andel av materialet består av drikkekar fremfor serveringskar. Det er likevel interessant å observere at det er først i den siste perioden at det skjer en markant økning i andelen drikkekar i forhold til serveringskar, mens det i de foregående periodene er en relativt jevn fordeling.

6.6 Romlig distribusjon

Jeg vil nå se på hvordan funnmaterialet fordeler seg i en romlig kontekst. Lokaliteten Rosenkrantzgate 4 er, som resten av Brygge-området, inndelt i ruter på 8 x 8 m. Figur 6.7 under viser hvordan dette rutenettet dekker Vinkjellerruinen.

Figur 6.7 Tegning av Vinkjellerruinen inndelt i ruter, øst er opp. Rom 1 er det nederste rommet, og dekkes av rutene G26, G27, F26 og F27(Ekroll 1983).

Rom 1 i Vinkjelleren dekkes av rutene G26, G27, F26 og F27. Funnmaterialet i denne undersøkelsen fordeler seg imidlertid bare over de to østligste rutene, G26 og G27, og deles av den øst-vest-gående overgangen mellom disse to som vist på figur 6.7. Det er interessant å se dette i sammenheng med at rommet som tidligere nevnt i alle faser, unntatt fase 7, har vært delt i to eller flere mindre rom, hvor dette har gitt seg utslag blant annet i ulikt gulvdekke i den nordlige og den sørlige delen av rom 1. Rute G26 er imidlertid vesentlig større enn rute G27, og det er viktig å være bevisst på dette i den videre analysen. Det er altså funnmaterialets fordeling på disse to rutene som er grunnlaget for analysen av den romlige distribusjonen i denne undersøkelsen. Jeg vil begynne med å se på det totale funnmaterialets fordeling på de to rutene. Alle funn, med unntak av tolv tilvekstnummer, har informasjon om rute.

Periode	2	3	4				
Rute/Fase	6	5	4	3	2	1	Total
G26	410	409	81	268	413	34	1615
G27	750	42	2	365	42	0	1201
Total	1160	451	83	633	455	34	2816

Tabell 6.7 Fordelingen av det totale funnmaterialet i rom 1 i Vinkjelleren på rute G26 og G27.

Tabell 6.7 viser fordelingen i forhold til rute og en ser her at det er variasjon mellom de ulike fasene i forhold til hvilken rute som har den største funnkonsentrasjonen. Det er også overraskende stor forholdsmessig ulikhet mellom de to rutene i de fleste fasene, med unntak av fase 3, hvor materialet er relativt jevnt fordelt. Rommet har i alle faser, unntatt fase 7, vært delt inn i to eller flere mindre rom, og denne fordelingen av funnmaterialet kan derfor reflektere bruken av rommets ulike deler. Hvis vi ser på fordelingen av keramikk materialet, ser det ut som vist i tabell 6.8 under.

Periode	2	3	4				
Rute/Fase	6	5	4	3	2	1	Totalt
G26	370	343	46	201	81	24	1065
G27	681	20	2	328	21	0	1052
Totalt	1051	363	48	529	102	24	2117

Tabell 6.8 Fordelingen av keramikk materialet i rom 1 i Vinkjelleren på rute G26 og G27 i de ulike fasene.

Tabell 6.8 viser at fordelingen av keramikk materialet i stor grad gjenspeiler tendensene fra tabell 6.7 over det totale funnmaterialet. Når det gjelder Siegburg-keramikkens identifiserte undertyper, ser fordelingen ut som i tabell 6.9 under.

Periode	2		3				4				
Siegburg	Fase 6		Fase 5		Fase 4		Fase 3		Fase 2		
Undertyper	G26	G27	G26	G27	G26	G27	G26	G27	G26	G27	Totalt
Trakthalsbeget	6	10	9	2	3	0	6	8	5	0	49
Skål	13	28	13	1	0	1	2	4	2	0	64
Bikonisk krus	12	10	2	0	0	0	2	7	0	0	33
Andre krus	6	1	1	0	1	0	1	7	0	1	18
Jakobakanne	28	37	11	0	2	0	7	25	1	0	111
Mugge	3	8	16	0	1	0	1	7	2	3	41
Totalt	68	94	52	3	7	1	19	58	10	4	316

Tabell 6.9 Fordelingen av Siegburg-keramikkens identifiserte undertyper på de to rutene i de ulike fasene i rom 1 i Vinkjelleren.

Tabell 6.9 viser at fordelingen også her i stor grad samsvarer med det bildet som tegner seg i tabell 6.7 av det totale funnmaterialet. Det er likevel interessant å observere at de undertypene som har en større konsentrasjon i rute G26 enn rute G27 i fase 6 er de som er forbundet med øldriking. Det samme ser vi til en viss grad i fase 2, men da motsatt, ved at materialet i rute G27 er materiale som kan relateres til øldriking mens materialet i G26 kan relateres til vindriking. Hvis vi ser på fordelingen av glassmaterialet, ser denne ut som vist i tabell 6.10 under.

Periode	2	3			4			
Rute/Fase	6	5	4	3	2	1	Total	
G26	5	4	7	15	63	0	94	
G27	0	0	0	1	1	0	2	
Total	5	4	7	16	64	0	96	

Tabell 6.10 Glassmaterialets fordeling på de to rutene i rom 1 i Vinkjelleren i de ulike fasene.

Det er svært interessant å observere at bare to av 96 glassfunn er i rute G27, mens resten er i rute G26, som vist i tabell 6.10. Hvis vi antar at glass har hatt en annen funksjon enn keramikk, for eksempel symbolsk knyttet til en høyere status, er det naturlig å anta at denne fordelingen muligens reflekterer ulike bruksområder i rommet. Dette vil jeg diskutere nærmere i det følgende kapittelet.

7. Resultatene i et sosialt perspektiv

Jeg skal nå diskutere materialet, og resultatene fra den foregående analysen, i en sosial kontekst, med sikte på å belyse problemstillingene jeg stilte innledningsvis. Skriftlige kilder og bildemateriale utgjør også en viktig del av denne konteksten. Undersøkellesperioden er avgrenset til Vinkjellerens brukstid, fra ca. 1300 til 1651, men tidsrommet som det arkeologiske materialet kan belyse, begrenser seg til perioden fra 1476 til 1651, da det ikke foreligger funnmateriale fra den eldste fasen (fase 7). Dette er et relativt kort tidsspenn, med tanke på at mitt ønske har vært å belyse eventuelle endringer i drikkekulturen over tid. Men på den annen side omfatter nettopp dette tidsrommet en svært interessant periode, i overgangen mellom senmiddelalder og tidlig moderne tid, med store samfunnsmessige og sosiale endringsprosesser. Jeg vil imidlertid begynne med å sette Vinkjelleren inn i en samfunnsmessig kontekst.

7.1 Hvilken funksjon hadde Vinkjelleren som institusjon i bysamfunnet?

Vinkjelleren i Bergen inngikk som nevnt i et større institusjonelt mønster i nordeuropeiske byer i middelalderen. Fremveksten av rådhus henger sammen med oppkomsten av et handelsborgerskap i byene på kontinentet på 1000/1100-tallet. Oppsving i handelen gjorde at økonomisk makt ble konsentrert i de ekspanderende byene. Bergens posisjon som landets viktigste handelsby, med et vidstrakt handelsnettverk, gjenspeiler seg i keramikkmaterialet fra Vinkjelleren, hvor både engelsk, nederlandsk, belgisk, fransk og middelhavskeramikk er representert, men hvor det tyske steingodset er klart dominerende. Dette er en naturlig konsekvens av hanseatenes sterke stilling i Bergen i senmiddelalderen, og deres kulturpåvirkning. Dette sammenfaller med det bildet som tegner seg i materialet fra Bryggen forøvrig, med den engelske keramikken som dominerende før 1400, mens det etter 1400 var den tyske keramikken, først og fremst representert ved det tyske steintøyet, som dominerte, etterfulgt av nederlandsk keramikk, som er den eneste øvrige typen som er representert (Lüdtke 1989: 21-25). Dette er sannsynligvis et resultat av at hanseatene hadde sitt Kontor og sitt boligkvarter nettopp her. Hvis en sammenlikner med keramikkmaterialet fra Trondheim i denne perioden, er det fra tidsrommet 1250-1500 engelskprodusert keramikk som dominerer med 61 %, med tysk keramikk som den nest største gruppen. Mens det i perioden etter 1500 er det nederlandsk keramikk som dominerer, etterfulgt av sørskandinaviske og tyske produkter (Reed 1990: 81). Dette kan tyde på at den hanseatiske påvirkningen ikke har vært like sterk der til tross for nære handelsforbindelser til Bergen. Ifølge arkeolog Petter Molaug

er sammenligningsgrunnlaget for senmiddelalderen med andre norske byer dårlig, fordi kulturlagene fra denne perioden er svært tynne og ofte sterkt ødelagt av nedgravninger, og keramikkmaterialet er derfor lite og ofte sammenblandet med eldre og yngre keramikk (Molaug 1982: 207). Middeltalderkeramikk generelt er sjeldent representert utenfor bykontekst (Molaug 1982: 201).

Fremveksten av rådhus med vinkjeller, hvor byrådet hadde monopol på utskjenking av vin, skjedde i byene nord på kontinentet, langs Nordsjøen og Østersjøen på 1200-tallet. Denne typen rådhus med vinkjeller er blant annet kjent fra Lübeck, Rostock, Stralsund, Hamburg og Bremen (Gruber 1943; Ekroll 1990). De nordeuropeiske rådhusene er alltid sentralt plassert i byens sentrum, i tilknytning til en viktig kirke og til byens torg. Denne plasseringen finner vi igjen i Bergen med aksene Nikolaikirken - Rådhuset/Vinkjelleren - Torget (som på denne tiden var plassert nederst på Nikolaikirkeallmenningen). Nærheten til torget har sammenheng med at en av rådmennenes viktigste oppgaver var å kontrollere handelen. I Norden er det bare bevart opplysninger om tre rådhus med vinkjeller som er oppført før midten av 1300-tallet, Bergen, Stockholm og Visby, alle sentralt plassert mellom torget og en stor sognekirke (Yrwing 1978; Ekroll 1990). Alle disse var viktige byer i det hanseatiske handelsnettverket. I Norge er det altså bare i Bergen at det ble anlagt et rådhus av denne typen.

Vinkjelleren ble som nevnt utleid til hanseatene allerede før 1437, og det betyr at det var hanseatene som drev Vinkjelleren i hele tidsperioden som materialet fra denne undersøkelsen dekker. Vinkjelleren har sannsynligvis vært et viktig møtested mellom de ulike befolkningsgrupper i byen, og særlig mellom de mange handelsfolkene av ulik etnisitet. Vinkjelleren fungerte som både offentlig skjenkested og lagringsplass for vin. Rom 1 har som nevnt vært tolket som utskjenkningsrommet, og rom 2 som lagerrommet (Ekroll 1990), og min egen analyse av funnmaterialet fra rom 1 støtter opp om denne tolkningen, da det meste av funnmaterialet er ulike drikke- og skjenkekar av keramikk og glass.

Diplomene som alt er nevnt i forbindelse med dateringen av Vinkjelleren, indikerer tilfeller av at avtaler og kontrakter ble inngått i Vinkjelleren. En kan stille spørsmål ved hvorfor slike handlinger har funnet sted nettopp her, og ikke i selve rådhuset, som befinner seg i samme bygning. Ekroll skriver om diplommet fra 1389 at ”diplommet viser kor tilfeldig det er at Vinkjelleren dukkar opp i kjeldene ved at dette dokumentet, som gjeld ein eigedomshandel, tilfeldigvis er satt opp her” (Ekroll 1990: 82). Kanskje er ikke dette så

tilfeldig likevel. Forklaringen kan kanskje finnes i skikken med å besege en avtale gjennom å drikke sammen. Den svenske arkeologen Mats Roslund hevder at mye av handelstransaksjonene i middelalderens Sigtuna har foregått i den private sfæren, og at skikken med å drikke øl eller vin sammen for å besege avtalen kom fra Tyskland på 1200-tallet. Han mener det er sannsynlig at slike symbolske handlinger var vanlig i Skandinavia allerede før den tid (Roslund 1994: 155-156). Kanskje ble denne skikken opprettholdt, i hvert fall i en overgangsfase, også etter at avtaler og inngåelse av kontrakter ble overført til det offentlige rom, som for eksempel på rådhuset eller i Vinkjelleren?

7.1.1 Vin og makt

Som en del av Vinkjellerens rolle i en samfunnsmessig kontekst, finnes det også et betydelig økonomisk og politisk aspekt. *Vin* og *makt* er to ord som på en ganske god måte beskriver det komplekset som Vinkjelleren var en del av. Rådhuset var byens økonomiske og politiske maktsentrum, og Vinkjelleren var en viktig del av denne maktstrukturen, gjennom monopol på import og salg av vin. Det gjaldt spesielle regler for utsalg av drikkevarer. Salg av øl, både importert sterkøl og selvbrygget øl av den svakere typen var et privilegium knyttet til bygårdene, til inntekt for husbøndene og de som leide bryggeutstyr og utsalgsrett av dem. Det måtte imidlertid kongebrev eller spesiell tillatelse fra byrådet til for å selge vin i smått. Vinkjelleren var det viktigste skjenkestedet for vin i høymiddelalderen, og de skriftlige kildene forteller bare om ett annet sted som *kan* ha hatt utsalgsrett for vin, nemlig *Audunagard* på Stranden (Helle 1982: 412). Fra 1500-tallet foregikk utskjenking av vin *bare* i Vinkjelleren, og først på 1600-tallet fikk andre utenforstående slike rettigheter (Fossen 1995: 122). I Håkon Magnussons rettarbot om handel og forhold i Bergen, datert til 29. mai 1306, kan en lese at de som innførte vin skulle registrere det på kongsgården og be om tillatelse til å losse den. Kongen, lagmannen og rådmennene skulle ha toll av hvert fat vin, og all vin som skulle tappes skulle prises av lagmannen og rådmennene. Andre drikker enn vin skulle takseres av lagmannen og rådmennene på rådhuset. Det var forbudt å takserer eller tappe forfalsket vin, og den som innførte, takserte, tappet eller solgte slik vin, skulle svare for dette i følge lovens ord om falskneri og svik (NgL IV: 361). Rettarboten viser at det er kongen, lagmannen og rådmennene som kontrollerte og hadde inntekten av vinskjenking, som hovedsakelig skjedde gjennom Vinkjelleren. Det var altså flere grunner til denne strenge offentlige kontrollen; den ene var at vin er en vare som kunne variere mye i kvalitet, og kontrollen skulle hindre utvanning og overprising. Den andre var at vin var en avgiftsbelagt luksusvare, hvor inntektene ble delt mellom kongen og byrådet. Alle de nordeuropeiske byene

som fikk rådhus med vinkjeller i middelalderen ligger nord for vindyrkningsområdet, og all vin måtte derfor importeres. I England er forøvrig dette systemet med monopolisert vinutskjenking helt ukjent, da England hadde herredømme over områder i Sørvest-Frankrike som særlig er forbundet med vinproduksjon (Ekroll 1990: 65-79). Importvarer skulle skattlegges, og vinen skulle i tillegg kontrolleres og prissettes av byrådet. Kontroll over import og salg av vin har altså vært nær knyttet til den øverste makteliten, og fungert som et maktmiddel, gjennom høy skattlegging og ved at kongelig privilegium var en nødvendighet. Denne nære relasjonen mellom vin og makt understrekes av Vinkjellerens plassering, i kjelleren av rådhuset, midt i byens maktsentrum. Fra å være styrt av byens rådmenn, ble Vinkjelleren som nevnt leid ut til hanseatene i første del av 1400-tallet, som da fikk ansvaret for driften. Dette understreker hanseatenes økende maktposisjon i Bergen i senmiddelalderen, selv om det også etter at hanseatene overtok var kongen som hadde den øverste kontrollen. Dette har utvilsomt fungert som et maktstrukturerende middel for hanseatene, som i tillegg til de økonomiske inntekter som dette innebar, også gjennom opprettholdelse av en jevn tilførsel av en vare som fungerte som et viktig distingverende element blant samfunnets øvre sosiale sjikt, kan ha fungert som en legitimering av deres maktposisjon. Dette kan sees i lys av Dietlers teorier omkring alkoholimportens maktstrukturerende rolle (jf. kap. 3). Dette forholdet mellom statsmakt og alkohol har vist seg langvarig, noe vi også ser i dagens samfunn, med sterk kontroll og regulering av produksjon, avgifter, aldersrestriksjoner og monopol på utsalg.

Vinkjelleren representerer på denne måten en særegen kontekst som gir grunnlag for analysen av dette funnmaterialet.

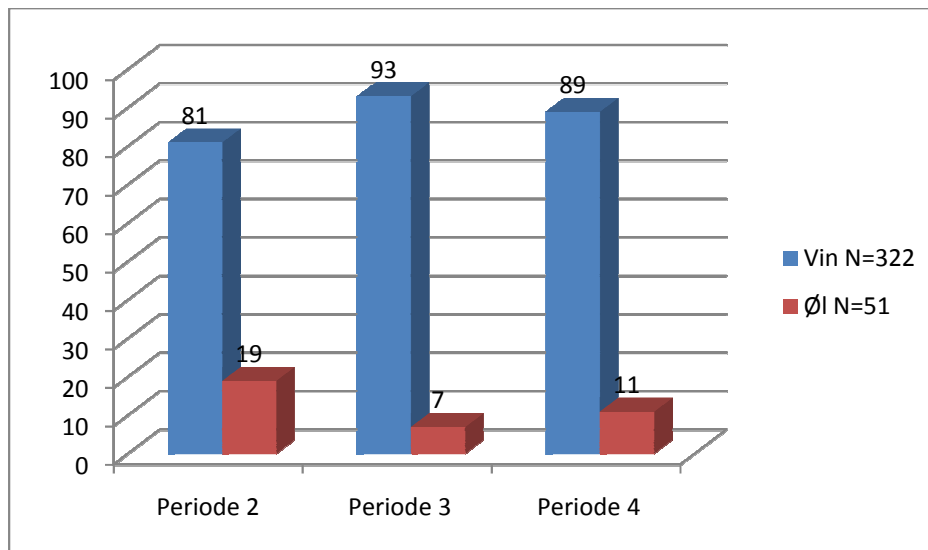
7.2 Hvordan kan materialet belyse drikkekultur i middelalderbyen?

Jeg vil nå se på hvordan materialet fra Vinkjelleren kan belyse hva som har blitt drukket, hvilke skikker som kan spores, hvilket symbolsk meningsinnhold som kan ha vært knyttet til dette, og se om det eventuelt har skjedd noen endringer over tid. Jeg vil også forsøke å relatere materialet til noen av de samfunnsmessige endringsprosesser som fant sted på denne tiden, først og fremst utviklingen mot en større grad av individualisering.

7.2.1 Hva har blitt drukket, og hvilke drikkeskikker kan spores i materialet fra Vinkjelleren?

Undersøkelsen av keramikkmaterialet tyder, som diskutert i de foregående kapitlene, på at vin var den vanligste drikken som ble konsumert i Vinkjelleren. Dette var selvfølgelig ikke

uventet, sett i lys av at Vinkjelleren sannsynligvis hadde enerett på slik utskjenking i det meste av undersøkelsesperioden. Det er imidlertid interessant at det i tillegg finnes indikasjoner på at øl har vært konsumert. Øl har blitt skjenket i en rekke ølstuer i byen, i 1566/67 var det registrert hele 90 skjenkesteder som solgte importert øl (Fossen 1995: 122), mens Vinkjelleren på denne tiden hadde monopol på utskjenking av vin. Forholdet mellom materiale knyttet til vin- og øldrikking holdt seg relativt stabilt gjennom hele undersøkelsesperioden, og det er derfor vanskelig å se noen utvikling.

Figur 7.1 Prosentvis fordeling av materiale knyttet til henholdsvis vin og øl gjennom de tre periodene.

Figur 7.1 viser at den prosentvise andelen av materiale knyttet til vin holder seg rundt 80-90 % gjennom de tre periodene, selv om andelen av materiale knyttet til vin øker noe i periode 3, for så å synke igjen i periode 4.

Tradisjonen for produksjon og konsum av øl i Norge er lokalt forankret, og går langt tilbake, sannsynligvis like langt som jordbruket, mens vin har vært en importert vare, og dermed mer sjelden og eksotisk. Import av vin går imidlertid lengre tilbake enn middelalderen, og kjent fra romertid blant annet gjennom funn av importert glassmateriale, øser og siler av bronse, beregnet for servering av vin, og bronsekar forbundet med blanding av alkoholholdige drikker (Solberg 2003: 78-80). Det er selvfølgelig en mulighet for at dette eksotiske materialet, som sannsynligvis har vært forbundet med prestisje, hovedsakelig har blitt importert for sin symbolske verdi, og ikke nødvendigvis faktisk blitt brukt til vindrikking. En kan imidlertid med stor grad av sikkerhet anta at vin har vært en viktig importvare allerede i tidlig middelalder, ved at Kong Sverre i sin tale fra 1160 klager over at det har blitt innført så mye vin allerede da at det ble plagsomt mye fyll og bråk av det i byen,

og det er de tyske kjøpmennene han gir skylden for dette (Helle 1982: 318-119). Vin har nok likevel blitt ansett som en luksusvare for de få også i denne perioden, mens øl har vært den mer folkelige drikken, konsumert av massene. Men det finnes indikasjoner på at vinimport har økt i omfang, og at vin har blitt en vare som var tilgjengelig for et bredere samfunnslag utover i høy- og senmiddelalderen, for eksempel gjennom etableringen av en vinkjeller i byen.

Hvis en ser denne importen i lys av Dietlers modell, kan det konkluderes med at man i Norge har hatt en lokal kjennskap til alkohol, i form av lokalprodusert øl, og sannsynligvis har det også vært en viss grad av kjennskap til vin helt tilbake til jernalderen selv om dette nok har vært forbeholdt eliten. Det kan også konkluderes med at den nye drikken ikke har erstattet den lokale, men blitt innført som et tillegg, trolig først som en prestisjevare forbeholdt eliten, men har etter hvert blitt tilgjengelig for de bredere samfunnslag. Denne importen har som vi har sett bidratt til store inntekter for byens styrende elite. Etter at Vinkjelleren ble leid ut til hanseatene, og disse fikk ansvaret for importen, kan dette ha bidratt til å legitimere hanseatenes dominerende posisjon, gjennom opprettholdelse av en stabil tilførsel av importert vin og øl.

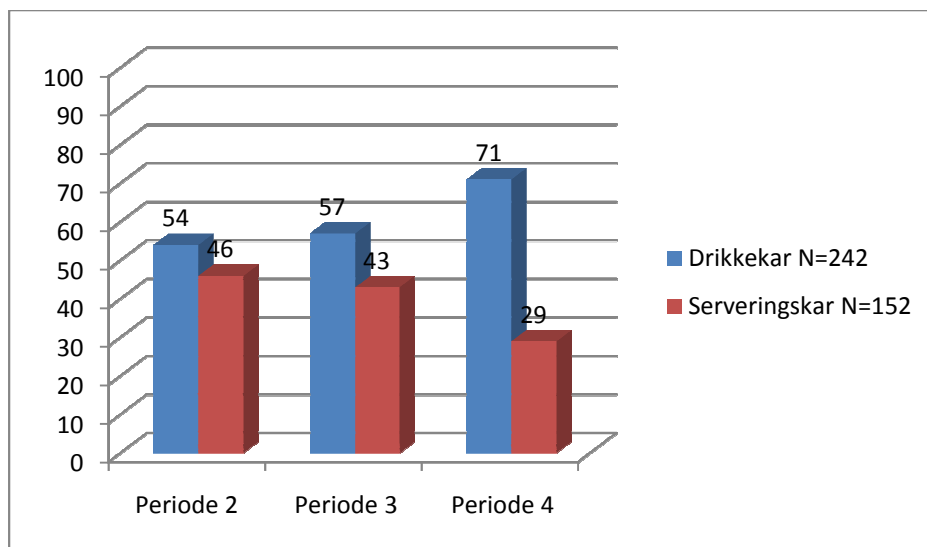
Når det gjelder spørsmålet om de lokale drikkeskikkene har blitt beholdt eller om også de tilhørende drikkeskikkene har blitt importert er dette mer usikkert. Av Håkon Magnussons retterbot om handel og forhold i Bergen fra 1305, kan vi lese om prissettingen av henholdsvis *romenni*, *Assoie Bastartt*, *spansk vin*, *rhinsk vin*, *Gaskonie Pöttov* og *Gabini* (NgL IV: 361). Dokumentet er imidlertid først kjent gjennom en avskrift i et manuskript fra ca. 1580, og ifølge historiker Geir Atle Ersland stammer vinlisten trolig fra 1400-tallet (Ersland 2007). Rettarboten viser at den dyreste vinen var den spanske, og særlig den såkalte *romenni*, som var en sterk, krydret vin. Den billigste vinen var Gaskonie Pöttov, som er fra Sørvest-Frankrike og Gabini, som er fra Guben-området i Lausitz på grensen mellom Tyskland og Polen (Ekroll 1990: 86). Det ble også importert vin fra Rhin-området, som prismessig befant seg i det lavere midtsjikt. Hvis det tas utgangspunkt i funnmaterialet fra Vinkjellerens rom 1 er over 90 % av keramikkmaterialet steintøy fra nettopp dette området. Siegburg-keramikk er i tillegg den fjerde største keramikkgruppen på Bryggen for øvrig i middelalderen, etter Grimston, en samlegruppe for diverse kokepotter og en samlegruppe for usikre (Lüdtke 1989: 22). Dufournier og Deroeux, som har studert det franske keramikkmaterialet fra tidlig- og høymiddelalderen fra Bryggen, har satt dette materialet i sammenheng med import av fransk vin fra det samme området, hvor keramikken fungerte som et varemerke hvor spesielle typer keramikkbeholdere var knyttet til spesielle typer vin (Deroeux et al. 1994: 165-179). Det er

mulig å se det rhinske steingodset fra senmiddelalderen på en liknende måte. Gaimster mener å se en sammenheng med at vinproduksjon i de tyske områdene økte, og en økende grad av demokratisering av denne drikken gjennom 1400- og 1500-tallet, og at keramikkverkstedene i området i økende grad produserte spesialiserte produkter for denne typen konsum (Gaimster 1997: 118). Det er imidlertid interessant at det i svært liten grad er bevart keramikk fra de andre produksjonsstedene som er nevnt i rettarboten. Dette kan sannsynligvis settes i sammenheng med hanseatenes kulturpåvirkning. Materialets homogenitet kan kanskje forklares med at en stor andel av de besøkende var tyske handelsmenn, som foretrakk tysk vin eller øl, fordi de som etnisk gruppe i et fremmed land hadde et desto større behov for å stadfeste sin identitet og sin posisjon.

Men selv om en kan konstatere at drikkeutstyr har blitt importert fra vinens produksjonssted, betyr ikke dette nødvendigvis at de tilhørende drikkeskikker også har blitt importert. Bryggen var i senmiddelalderen et område som i stor grad var dominert av utenlandske, særlig tyske, kjøpmenn, og det er naturlig å anta at disse har bidratt til å tilføre et kontinentalt preg på drikkeskikken. Det er imidlertid interessant i denne sammenheng at av de 175 forskjellige typene som ble produsert ved verkstedene i Siegburg (Beckmann 1974), til ulike spesialiserte funksjoner, så er det bare fem typer, i tillegg til to samlegrupper for henholdsvis krus og mugger som ikke lot seg nærmere typebestemme, som har latt seg identifisere i materialet fra Vinkjelleren. Hvis en sammenlikner med Siegburg-materialet fra Trondheim så ser en at typevariasjonen der er enda mer begrenset, med Jakobakannen (Beckmann type 77) og krus (Beckmann type 90) som de dominerende typer, men med mindre innslag av ulike typer begre (Beckmann gruppe VII). Etter 1500 har det derimot vært seidlene som har dominert. Dette viser at det både i Bergen og i Trondheim, til tross for et bredt spekter av produserte typer ved produksjonsstedet, har vært en svært begrenset typevariasjon. Dette kan tyde på at keramikks funksjon i produksjons- og mottakerområdet har vært ulik. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at de typebenevnelser som er i bruk i denne analysen i stor grad er basert på de tyske benevnelser. I Absalon Pederssøn Beyers dagbok finner en imidlertid kun referanser til *kanner*, relatert til både øl (Beyer 2001: 25, 96) og vin (Beyer 2001: 197). Dette kan tyde på at også keramikks benevnelser har vært ulik, som igjen kan underbygge hypotesen om ulik bruk.

Jeg ønsket å undersøke hvordan drikkebegrener utvikler seg størrelsesmessig. Som analysen i det foregående kapittel viser (jf. tabell 6.4) er det vanskelig å se noen tydelig utvikling med hensyn til størrelse. Det er imidlertid en svak tendens i retning av at størrelsen

øker i de seinere periodene. Det som imidlertid er mer interessant er forholdet mellom drikkebegre og serveringskar. Lüdtke foretok som nevnt en undersøkelse av Pingsdorf-keramikk fra Bryggen i Bergen, og han fant da at antall mugger var fire ganger så høyt som antall begre. Dette tolket han som en indikasjon på en drikkeskikk som var mer fokusert rundt fellesskapet, der flere deler samme drikkebeger. Tolkningen er inspirert av en avbildning av ”Bryllupet i Cana” fra England omkring 1200 (se appendiks 1.1), hvor det er avbildet flere store mugger på gulvet i front av bildet, mens ett felles drikkebeger går på rundgang blant deltakerne ved bordet (Lüdtke 1989: 57). En annen avbildning av den samme bibelske scenen, fra 1500-tallet (se appendiks 1.5), viser også en mengde større mugger på gulvet i front av bildet, men her er det imidlertid flere begre i bruk på bordet (Gaimster 1997: 127). Jeg ønsket å undersøke dette forholdet mellom mugger og drikkebegre i materialet fra Vinkjelleren, og om det eventuelt hadde skjedd en utvikling.

Figur 7.2 Prosentvis fordeling for fragment av henholdsvis drikkekar og serveringskar i de ulike periodene.

Figur 7.2 viser at fordelingen av fragment av henholdsvis drikkekar og serveringskar har endret seg gjennom undersøkelsesperioden, som fremgår av tabell 6.6 i det foregående kapittel. Andelen fragment av drikkekar har gått fra 54 % i den tidligste perioden, datert til tidsrommet før 1500 til 71 % i den siste perioden, som er datert til tidsrommet 1600-1651. Sammenliknet med Lüdtke sin undersøkelse, hvor andelen serveringskar var fire ganger høyere enn andelen drikkebegre, fremkommer en tydelig utvikling mot større andel av drikkebegre. Hvis en tolker dette forholdet som en indikasjon på bruk av felles versus bruk av individuelle drikkebegre, kan materialet tyde på at det har skjedd en utvikling hvor det mot senmiddelalderen og i tidlig moderne tid har blitt mer vanlig med individuelle drikkebegre. Det kan imidlertid være andre faktorer som virker inn på disse resultatene, for eksempel kan

det antas at det også har vært brukt drikkebegre av annet materiale enn keramikk i perioden Lüdtke undersøker. I tillegg er det naturlig å anta at større mugger og kanner, som ofte har tykkere vegger, knuser i større fragmenter som er lettere for arkeologer å identifisere enn et mindre drikkebeger som gjerne knuses i mindre fragment som er vanskelig å identifisere. På den annen side er det gjerne disse små fragmentene som faller ned mellom gulvplankene, og dermed unngår å bli sopt ut i forbindelse med opprydning og avfallshåndtering. Samlet er det derfor rimelig å konkludere med at det arkeologiske materialet avspeiler en utvikling mot økt bruk av individuelle drikkebegre, noe som samsvarer med en europeisk utviklingstrend som enkelte forskere hevder fant sted på denne tiden (f.eks. Elias 1994; Gaimster 1997).

Der finnes imidlertid indikasjoner på at man i tillegg har beholdt tradisjonen med fellesskåler i rituell sammenheng.

In Germany and the Northern Kingdoms it is civil and decent for a prince to drink first to the health of those he is entertaining, and they to offer them the same glass or goblet usually filled with the same wine; nor is it a lack of politeness in them to drink from the same glass, but a mark of candour and friendship. The women also drink first and then give their glass, or have it taken, to the person they are addressing, with the same wine from which they have drunk his health, without this being taken as a special favour, as it is among us...
Francois de Callieres, 1717²

Sitatet indikerer at skikken for å utbringe skåler, og i den forbindelse drikke fra samme beger, var vanlig blant eliten i Tyskland og Norden så sent som på begynnelsen av 1700-tallet, noe som i franskmennenes øyne ble sett på som barbarisk og usivilisert. Den danske kulturhistorikeren Troels Fredrik Troels-Lund skriver at forholdene i Tyskland og England gikk for å være like ille som i Norden, men at i Frankrike ble det derimot ansett som en skam å være beruset (Troels-Lund 2005). Sitatet er imidlertid først og fremst relatert til det å utbringe skåler, og ikke nødvendigvis det å drikke av samme beger som en mer generell form for bordtradisjon. I hedensk tid drakk man til de hedenske gudenes minne, og etter at kristendommen ble innført ble drikkeskikkene bevart, men man begynte nå å drikke til guds, helgenes og treenighetens minne, i tillegg til kongen. Med reformasjonen ble imidlertid minnedrikkene forbudt, og det religiøse aspektet forsvant fra drikkelagene, som nå gikk over til det å drikke hverandres *skåler* (Riddervold 2009: 39-45). Det kan imidlertid konkluderes med at materialet fra Vinkjellerens rom 1 viser tydelige tegn til europeisk, og særlig hanseatisk, kulturpåvirkning. Dette viser seg både i import av øl og vin, og tilhørende importert drikkeutstyr av keramikk og glass. Den begrensede typevariasjonen indikerer

² Francois de Callieres, *De la science du monde et des cannoissance utiles à la conduite de la vie*, Oversettelse av Norbert Elias (Elias 1994: 79-80)

imidlertid at selv om nye typer drikk, som eksklusiv vin, ble importert, så ble ikke nødvendigvis alle de tilhørende drikkeskikkene umiddelbart tatt opp i den lokale drikkekulturen. Dette samsvarer med den tendensen en ser spor etter i glassmaterialet fra Bryggen (Høie 2006). Bildet som tegner seg i Vinkjelleren er likevel ikke nødvendigvis representativt utenfor byens multietniske kjerne med en særlig sterk tysk dominans. Utenfor Brygge-området er bildet sannsynligvis mer nyansert, hvor den hanseatiske kulturpåvirkningen trolig ikke har vært like omfattende. Dette vil være et spennende tema for videre undersøkelse gjennom komparative studier.

I middelalderen skjedde en endring i bruksmønster for alkoholkonsum, fra en privat sfære til en mer offentlig sfære med skjenkesteder. Dette kan sees i sammenheng med det Helle betegner som "den kommersielle revolusjonen" i høymiddelalderen (Helle 2006: 10). Økende grad av kommersialisering medfører potensielt rekruttering av nye kategorier konsumenter, både med tanke på alder og kjønn. Når drikking flyttes fra en privat, seremoniell kontekst til mer offentlige kontekster som inkluderer interaksjon med fremmede, viser etnografiske studier at dette kan føre til en markant økning i vold og destruktiv atferd i forbindelse med alkoholinntak (Dietler 1990: 379). Absalon Pederssøn Beyers dagbok omtaler flere tilfeller av krangler, vold og drap i Vinkjelleren. Søndag 7. mars 1563 skriver han for eksempel at det oppstod krangel mellom tre bergenske unggutter og noen tyske kjøpmenn fra Bryggen i Vinkjelleren denne kvelden, som endte med at den ene gutten ble stukket i hjel av en av tyskerne utenfor Vinkjelleren, som i april ble dømt til døden og halshugget for ugjerningen (Ekroll 1990: 83; Beyer 2001: 25-29). Et annet eksempel er 17. juni 1571, hvor han skriver at tre tyskere som sitter og drikker i Vinkjelleren, havner i pengekrangel, som ender med at den ene hugger halsen av den andre, og den tredje blir også hardt skadet. 21. juni kan en lese at den skyldige blir dømt til døden på lagtinget, og 23. juni ble han halshugget på Nordnes (Ekroll 1990: 83; Beyer 2001: 214-15). Det er imidlertid naturlig å anta at slike episoder ikke var hverdagslige, og fikk oppmerksomhet i Absalon Pederssøn Beyers dagbok nettopp fordi det vakte oppsikt.

7.2.2 Symbol, status og distinksjon

Det har de siste tiårene blitt allment akseptert at keramikk, og materiell kultur generelt, har spilt en sosial rolle og vært bærer av et symbolsk innhold utover den rent praktiske funksjon (f.eks. Hodder & Hudson 2003). Et drikkebeleg kan for eksempel ha hatt ulik symbolsk mening knyttet til hvilket materiale det har vært laget av, hvordan det var dekorert og hvilken bruk det var tiltenkt. Ifølge Gaimster hadde måltidet blant borgerskapet på 1500-tallet, etter

påvirkning fra hoffet, utviklet seg til et ritual hvis formål var å demonstrere sosial status (Gaimster 1997: 127), dette kan relateres til det Veblen beskriver som *conspicuous consumption*, som innebærer at økonomisk kapital blir omgjort til symbolsk (Veblen 1899). Det var særlig bordtøy av metall og glass som var forbundet med høy status, mens keramikk, som var billigere, i større grad ble brukt av middelklassen for å imitere vanene til eliten (Gaimster 1997: 127). Fra 1500-tallet begynte man som nevnt å produsere dekorert keramikk ved verkstedene i Siegburg, som hadde en høyere status enn den udekorerte keramikken som i større grad var billig og masseprodusert. I materialet fra Vinkjellerens rom 1 er det imidlertid kun ett fragment av Siegburg-keramikk med dekor. Dette er et drikkekrus med medaljong.

Figur 7.3 Til venstre: Fragment av Siegburg-keramikk med medaljong fra rom 1 i Vinkjelleren, fase 2 (BRM 76/22920). Til høyre: Siegburg-mugge med medaljong som avbilder St. James (Gaimster 1997: colour plate 5).

Figur 7.3 viser det eneste fragmentet av Siegburg-keramikk fra rom 1 i Vinkjelleren som er dekorert. Medaljongen ligner på den som er avbildet hos Gaimster, og som han mener forestiller St. James, som bærer stav og lykt, og med bredbremmet hatt (Gaimster 1997: 170). Fragmentet tilhører trolig et drikkekrus, og er funnet i fase 2 i den sørlige delen av rommet. Det er interessant at all den øvrige keramikken av typen Siegburg er udekorert, og at det eneste dekorerte fragmentet først dukker opp etter 1600. Der finnes imidlertid kanner av andre keramikktyper som er dekorert i alle faser, for eksempel av typen Grimston, men i svært lite omfang. Den udekorerte, masseproduserte keramikken har i følge Linaa hatt en lav

økonomisk egenverdi, på grunn av at det har vært en lite holdbar forbruksgode, mens fint dekorert keramikk, og særlig keramikk med lokk av metall har hatt en høyere verdi. Hun mener dette er noe av grunnen til at keramikk svært sjelden nevnes i de skriftlige kildene (Linaa 2006: 40-42). Molaugs undersøkelse av keramikk materialet fra Bergenhus er interessante i denne sammenheng, han fant nemlig at skjenkekar var utbredt i materialet fra 12-1300-tallet, mens materialet etter 1500 bestod av kokepotter, fat og skåler (Molaug 1980: 180-189). Dette kan indikere at drikke- og skjenkekar, i et høystatusmiljø som denne lokaliteten representerer, fra senmiddelalderen og utover sannsynligvis kan ha vært laget av et annet materiale enn keramikk. Dette står i kontrast til Vinkjellerens materiale, som gjennom hele bruksperioden domineres av drikke- og skjenkekar av keramikk, av den billigere masseproduserte typen.

Kanskje har status, som Sherratt hevder, i større grad vært knyttet til begrenes innhold enn til begrene i seg selv når det gjelder keramikk (Sherratt 1987: 376). Dette er kanskje særlig aktuelt i Vinkjelleren, fordi den representerte en kontekst som på mange måter er ulik den en har for eksempel i en husholdningssammenheng, fordi at den som drikker av begeret ikke er begerets eier, og valg av drikkekar blir på den måten i mindre grad et resultat av aktørens valg. Det valget, fra aktørens side, som kan ha fungert distingverende, er sannsynligvis heller valg av drikk, distinksjonen mellom vin og øl, og kanskje enda viktigere; distinksjonen mellom ulike typer vin og ulike typer øl. En kan se fra de skriftlige kildene at ulike typer vin har hatt ulik verdi. Denne statusrelaterte distinksjonen mellom ulike typer vin kan være en utfordring å spore i det arkeologiske materialet, men det er viktig å poengtere at ulike typer vin kan ha vært drukket av ulike typer drikkekar, for eksempel kan dyrere typer vin ha blitt drukket av glass mens billigere typer kan ha blitt drukket av keramikk, og at begrene på den måten likevel kan ha hatt en symbolsk verdi, i kraft av sitt innhold. Den store mengden udekorert, masseprodusert, rhinsk steintøy kan på den måten være knyttet til konsum av rhinsk vin, som vi vet fra skriftlige kilder at har vært importert i stort kvantum.

Dette kan sees i sammenheng med Bourdieus teori om at preferanser og estetiske valg er knyttet til plassering i det sosiale rom, gjennom *habitus*, og samtidig bidrar til å opprettholde sosiale skiller. Elitens distingverte livsstil skiller den fra de øvrige samfunnslag, og en ny elite i byene trengte å befeste sin posisjon. Det handler om å beherske symbolske og kulturelle koder, som en strategi for å opparbeide seg kulturell kapital, og bevege seg oppover i det sosiale rom (Bourdieu 1995). Det å beherske drikkeskikker kan være en måte å opparbeide seg slik kulturell kapital, og Dietler hevder at alkohol har spilt en viktig distingverende rolle

knyttet til sosial status og identitet, både gjennom utvikling av smak for ulike typer alkohol og ulike drikkemåter. Konstruksjon av identitet gjennom drikkepraksis kan i følge Dietler skje på ulike måter. Det kan for eksempel skje gjennom romlig distinksjon, ved at drikking foregår på ulike steder bestemt ut fra sosial stratifisering (Dietler 2006: 236). Når det gjelder Vinkjelleren, er den i seg selv en romlig distinksjon, fordi det var det eneste stedet i byen en kunne kjøpe vin, i motsetning til de mange ølstuene, og fordi det sannsynligvis hovedsaklig var det øvre sjikt av byborgere som benyttet denne. I tillegg har rommet som nevnt i alle fasene, utenom fase 7, vært inndelt i minst to mindre rom (Ekroll 1990). Når det gjelder den romlige distribusjonen av keramikk materialet (jf. tabell 6.9), er det vanskelig å se noe entydig mønster, noe som kan tyde på at det ikke har vært konsumert øl og vin i adskilte områder. Det er imidlertid interessant å observere at det i fase 2 ikke finnes noe materiale som kan knyttes til øldrikking i den nordlige delen av rommet, kun i den sørlige, og da bare representert med ett fragment av et krus, noe som i seg selv er for lite til å trekke slutninger av. Det som i størst grad utmerker seg i materialet fra Vinkjelleren hva angår symbolsk verdi knyttet til status er imidlertid glassmaterialet. Dette er den største materialgruppen fra rom 1 utenom keramikk materialet. Glass er representert i alle fasene (jf. tabell 6.10), men det er periode 2 som utmerker seg med et særlig stort antall. De såkalte pinnsvinglassene, som det finnes mange av i Vinkjellerens rom 1, var ifølge Høie individuelle drikkeglass, som særlig var brukt til konsum av hvitvin (Høie 2006:84). Det er svært interessant å se at stort sett alt glassmaterialet er konsentrert i den nordlige delen av rommet, i fase 2 er det kun to av 96 fragment som er lokalisert i rommets sørlige del. Dette kan tyde på at de ulike delene av rom 1, som sannsynligvis har vært delt inn i to mindre rom av en øst-vest-gående vegg (Ekroll 1990), har vært brukt på ulik måte, og at denne inndelingen kan ha hatt en sammenheng med sosial status. Dette mønsteret underbygges også i skriftlige kilder. Edvardsen skriver i sin bybeskrivelse fra 1694 at

...S. Nicolai Almending; Huor til leggis deris Wiinkielder, huor neden under i den forreste deel paa den ene Side selgis alleene Wiin oc ingen Øll... Oufen paa Wiinkielderen er Kiøbmandstuen... (Ekroll 1990: 83; Edvardsen 1951 [1694]: 392)

Beskrivelsen viser at det var adskilte rom hvor det kun ble servert vin, og ikke øl. Edvardsens beskrivelse er imidlertid fra tiden etter at vinkjellerfunksjonen ble flyttet til Kjøpmannsstuens kjeller. Ut fra spredningen av glass og keramikk er det likevel grunn til å anta at en slik inndeling kan ha funnet sted også før dette.

Valg av drikk har sannsynligvis også vært knyttet til en slik form for sosial distingvering, i betydningen at vin har vært forbundet med større grad av sosial status enn øl. Undersøkelsen har vist at både øl og vin har vært konsumert i Vinkjelleren, selv om andelen av materiale knyttet til vindrikkning synes å være klart dominerende i alle perioder etter funnene å bedømme. Hvis en ser på bildemateriale som avbilder drikkescener, ser en at det i avbildninger av personer fra de øvre samfunnslag er vin som blir konsumert, som for eksempel i en avbildning av ”Bryllupet i Cana” (se appendiks 1.5) av Gerard David fra ca. 1500 (Gaimster 1997: 127), mens en i Pieter Bruegels malerier (se appendiks 1.7 og 1.8), som avbilder scener fra de mer rurale delene av samfunnet, hovedsakelig er øl som blir drukket.

Slike distinksjoner kan kanskje også knyttes til kjønn. Drikkeskålen, som diskutert i kapittel 5, er interessant i den sammenheng. En slik drikkeskål er som nevnt avbildet i *The Holy Family at a Meal* (se appendiks 1.4) av Jan Mostaert fra ca. 1495-1500 (Gaimster 1997: colour plate 2). Det er interessant å observere at drikkeskålen på bildet er brukt av en kvinne, mens mannen drikker av et større krus. Dette ser en også i *Family Portrait* (se appendiks 1.6) av Maerten van Heemskerck fra 1540 (Snyder 1985: 480), hvor kvinnen drikker av en lav drikkeskål mens mannen drikker av et høyere beger, men da av glass og ikke keramikk. Kan disse drikkeskålenes funksjon være knyttet til kjønn? I så fall indikerer drikkeskålene at det også kan ha vært kvinner til stede i Vinkjelleren. Dette er imidlertid en mindre sannsynlig tolkning sett i sammenheng med at det hanseatiske miljøet på bryggen var sterkt mannsdominert og kjønnssegregert. En skal uansett være oppmerksom på at drikkeskålens bruk i Nederland, hvor bildene er produsert, ikke nødvendigvis trenger å være den samme som drikkeskålens funksjon i Bergen. Kanskje er en mer sannsynlig tolkning at drikkeskålene er forbundet med det å utbringe *skåler*, som tidligere omtalt, noe som i så fall gir oss et mulig eksempel på hvordan samme type materiell kultur kan brukes på nye måter i nye sosiale og kulturelle sammenhenger.

7.2.3 Siviliserings- og individualiseringsprosesser

Elias hevder som nevnt at det har foregått det han betegner som en *siviliseringsprosess* av det europeiske mennesket fra middelalder til moderne tid, som omfattet nye og strengere normer knyttet til manerer, aggresjons- og affektkontroll og kroppsbeherskelse, og at det skjedde store endringer akkurat i den perioden som er aktuell for denne undersøkelsen, nemlig overgangen mellom middelalder og tidlig moderne tid. Nødvendigheten av denne prosessen oppstod som følge av at stadig større heterogene grupper av mennesker var tvunget til å interagere og fungere sammen (Elias 1994), for eksempel i en by som Bergen, hvor

handelsfolk og håndverkere med ulik etnisk og sosial bakgrunn levde svært tett. Denne prosessen har blant annet gitt seg utslag i endringer i mat- og drikkekultur, og særlig hva gjelder skikker knyttet til bordet (f.eks. Gaimster 1997: 127). Et eksempel på dette kan være at en begynte å drikke av individuelle begre fremfor felles drikkekar. Jeg ønsket å undersøke om det er mulig å spore en slik prosess i materialet fra Vinkjelleren i Bergen. En måte å belyse denne problemstillingen har vært å se på forholdet mellom serveringskar og drikkekar. Dette forholdet har som nevnt vist en markert utvikling, mot vesentlig større andel drikkebegre i den yngste perioden. Denne utviklingen kan relateres til den siviliseringsprosessen som Elias omtaler.

Bagge har som nevnt kritisert Elias for hans syn på middelalderens mentalitet, for at han ikke tar hensyn til middelalderens kultur, og hvordan middelalderens normer ikke var fraværende, men annerledes enn våre (Bagge 1990). Denne kritikken er på mange måter berettiget, og et eksempel på slike kulturelle ulikheter gir seg for eksempel utslag i synet på alkohol, og alkoholens rolle i samfunnet. Ifølge Troels-Lund var det å få seg en rus en prisverdig gjerning, et tegn på at vedkommende var en stolt, flink og hederlig person. Det å gi seg hen var uttrykket for en god natur, og å være drukken ofte var selve prøvesteinen for en dyktig mann av den rette støpning (Troels-Lund 2005: 68). Det ble skrevet om bøndene i Telemark at

Naar de gøre Gæstebud, og der findes nogen, som ikke bliver drukken, holdes det for, at Guds Forbandelse hviler over den Person, hvorman siger: Gæsterne i et Gæstebud ikke blive drukne, gaar Verten saa bedrøvet omkring, som om hans Gaard var afbrendt (Troels-Lund 2005: 68)

Det var på ingen måte bare blant bøndene at det var vel ansett å bli beruset. Troels-Lund skriver at en franskmann forteller om sitt opphold hos kong Fredrik III:

Man fortalte Kongen, at jeg havde været meget beruset ved en hoffest Aftenen i Forvejen, hvorover Hoffet morede sig, og jeg blev mer anseet (Troels-Lund 2005: 69)

Middelalderens samfunn hadde helt klart normer for hva som var sosialt akseptert adferd. Heller enn en siviliseringsprosess kan en kanskje snakke om en prosess hvor normene knyttet til adferd *endrer seg* fra verdier knyttet til ære til verdier knyttet til aggresjonskontroll og kroppslig beherskelse.

Elias setter den såkalte siviliseringsprosessen, i sammenheng med en større individualiseringsprosess (jf. kap. 3) (Elias 1994). Det er naturlig å anta at dersom en slik individualiseringsprosess har funnet sted, så har den satt spor i et så essensielt kulturelt

betinget element som mat- og drikkeskikker. Dette kan derfor være en viktig tilnæringsmåte for å belyse denne prosessen fra et materielt perspektiv. Når en ser indikasjoner på at det blir vanligere med individuelle drikkebegre i løpet av overgangen mellom middelalder og tidlig moderne tid, kan dette være et eksempel på et tegn på nettopp en slik prosess. Dette kan en se spor etter i materialet fra Vinkjelleren, i relasjonen mellom drikkebegre og serveringskar, som tidligere diskutert. Endringer i drikkeskikker, og bordskikker generelt, fant først sted blant eliten, og ble deretter etterliknet av borgerskapet, og spredte seg deretter nedover i de bredere samfunnslag. Beck og Beck-Gernsheim hevder at individualisering startet som et fenomen blant eliten, som hadde ressurser og valgfrihet, mens kollektivismen fortsatt var normen blant de lavere samfunnslag, som var avhengig av fellesskapet for å være sterk (Beck & Beck-Gernsheim 2002). Det er naturlig å anta at denne prosessen også har hatt innvirkning på alkoholens rolle i samfunnet, ved at alkoholens økonomiske og politiske rolle har avtatt i takt med økende grad av individualisering, og at en i dagens samfunn ser resultatene av den prosessen som startet i middelalderen, nemlig at alkoholens rolle er redusert til et bindemiddel mellom mennesker hovedsakelig på et sosialt nivå.

8. Avslutning

Utgangspunktet for denne oppgaven har vært ønsket om å undersøke spørsmål knyttet til drikkekultur i en urban kontekst i senmiddelalder og tidlig moderne tid, belyst gjennom en analyse av funnmaterialet fra Vinkjelleren i Bergen, med fokus på keramikk. Vinkjelleren var lokalisert i kjelleren i byens rådhus, som var plassert midt i det som var middelalderbyens økonomiske maktsentrum, på Nikolaikirkeallmenningen, i tilknytning til det som var middelalderens torg. Vinkjelleren fungerte som vinlager og skjenkestue, hvor rådmennene hadde monopol på utskjenking av vin. Vinkjelleren ble imidlertid utleid til hanseatene allerede før 1437. Relasjonen mellom vin og makt representerer derfor en viktig del av den samfunnsmessige kontekstens politiske aspekt. Kombinasjonen av rådhus og vinkjeller var et vanlig fenomen i de nordeuropeiske byene i middelalderen, og Vinkjelleren i Bergen inngikk derfor i et større institusjonelt mønster.

Konseptet med denne typen offentlige skjenkestuer representerer noe nytt i middelalderen, som innebar en ny og annerledes kontekst for konsum av alkohol. Som institusjon i bysamfunnet utgjør Vinkjelleren derfor en særegen ramme for denne analysen. Så vidt jeg kjenner til har ikke funnmaterialet fra noen av de øvrige nordeuropeiske rådhusene

med vinkjeller blitt arkeologisk undersøkt. Funnmaterialet fra Vinkjelleren i Bergen har heller ikke hittil vært studert. Undersøkellesområdet avgrenser seg til det såkalte *rom 1*, som er tolket som selve utskjenkingsrommet. Hovedfokus har vært på keramikkmaterialet, som utgjør totalt 2117 tilvekstnummer.

Fremgangsmåte og teoretiske tilnærminger

For å belyse undersøkelsens problemstillinger har det vært nødvendig å identifisere og opphavsbestemme keramikktyper som er representert i materialet. Keramikkmaterialet har i sin helhet vært gjenstand for en makroskopisk undersøkelse, og blitt identifisert og klassifisert i keramikktyper basert på produksjonssted og godsets karakteristika, ut fra godsets hardhet, farge og dekor. Det har i deretter vært nødvendig å vurdere hvilke funksjoner keramikken har hatt, og identifisere ulike undertyper. Her er særlig forholdet mellom typer knyttet til henholdsvis vin og øl, og forholdet mellom drikkekar og serveringskar et sentralt spørsmål, og hvordan dette fordeler seg i tid og rom. Det teoretiske rammeverket, hva gjelder drikkekulturens utvikling, har vært inspirert av Dietlers teorier knyttet til endring i drikkekultur og alkoholens rolle i forbindelse med import av nye typer alkohol som følge av kulturkontakt. I tillegg har den teoretiske tilnærmingen vært inspirert av teoriene til Elias, som omhandler det han kaller siviliseringsprosessen av det europeiske mennesket, og som er knyttet til et større individualiseringsperspektiv. Den romlige distribusjonen og materialets sammensetning har blitt tolket i lys av en forståelsesramme basert på blant annet Bourdieus teorier om sosial distinksjon.

Hva ble drukket og skjenket av i Vinkjelleren?

Det er to hovedmomenter som karakteriserer keramikkmaterialet fra rom 1 i Vinkjelleren: Det første er en stor grad av homogenitet, og den andre er en stor grad av fragmentering i materialet. Undersøkelsen har vist at tysk steingods utgjør den største andelen av keramikkmaterialet med over 90 %, hvorav Siegburg er den vanligste typen med 85 % (1793 tilvekstnummer). Siegburg er bordtøy, representert ved ulike typer kar for servering og konsum av ulike typer drikke. Det øvrige keramikkmaterialet består av typene Grimston, rødgoods, grågoods, Andenne, Werra, London, Stamford, middelhav og andre typer fransk og engelsk keramikk som ikke har latt seg nærmere identifisere. Siegburg-keramikken har i tillegg fått en grundigere analyse, og blitt klassifisert i formmessige grupper, bestående av beger, krus, skåler, kanner og mugger. Videre har Siegburg-keramikken blitt klassifisert i undertyper basert på form og funksjon, bestående av trakthalsbeget, trakthalskrus, skåler,

Jakobakanner, mugger, bikoniske krus og en samlegruppe for andre typer krus som ikke har latt seg nærmere identifisere. En slik undersøkelse av keramikk av typen Siegburg har ikke tidligere vært gjort i Bergen.

Hovedfokus for analysen har imidlertid vært *funksjon*, med sikte på å undersøke forholdet mellom øl og vin og forholdet mellom drikkekar og serveringskar. Jeg har på bakgrunn av formmessige karakteristika og avbildninger tolket det slik at begre, skåler og kanner var knyttet til vindriking, mens større krus var ment for øldriking. De større muggene er derimot vanskeligere å funksjonsbestemme, de kan også ha vært brukt til begge formål. Hva gjelder forholdet mellom drikkekar og serveringskar har mine tolkninger også her vært basert på formmessige karakteristika og avbildninger, og jeg har tolket det slik at begre, krus og skåler var ment for å drikke av, mens kanner og mugger var ment for serveringsbruk. Det er interessant å observere at av de 175 typene av Siegburg-keramikk, produsert for spesialiserte funksjoner, som er identifisert på produksjonsstedet, er det bare fem typer, samt to samlegrupper for henholdsvis krus og mugger, som er identifisert i materialet fra Vinkjelleren, noe som kan indikere at bruken av keramikken har vært ulik i eksport- og importområdet.

Datering av Vinkjellerens bruksfaser

Siden Vinkjellerens ulike bruksfaser hittil ikke har vært datert, var også dette et viktig ledd for å kunne sette funnene i tids- og brukssammenheng. Ved å koble datering av keramikken til dokumentasjon om stratigrafi og skriftlige kilder, har jeg lagt frem et forslag til en nærmere datering av Vinkjellerens syv bruksfaser. Basert på mine vurderinger og tolkninger av funnmaterialet og de skriftlige kilder som foreligger, omfatter fase 7 perioden 1276/1315-1476 (periode 1), fase 6 perioden 1476-1500 (periode 2), fase 5-4 perioden 1500-1600 (periode 3) og fase 3-1 perioden 1600-1651 (periode 4). Dette innebærer at den tidligere antagelsen om at Vinkjelleren stod til brannen i 1702, har vist seg ikke å stemme, belyst av et diplom som dokumenterer at bygningen ble revet allerede i 1651, og at deler av bygningssteinen da ble solgt til gården Jacobsfjorden på Bryggen.

Endring i drikkeskikker?

Den kvalitative delen av analysen danner grunnlaget for en videre kvantitativ bearbeidelse, hvor jeg har sett på tidsmessig utvikling og romlig distribusjon. Forholdet mellom fragment knyttet til henholdsvis øl og vin har holdt seg relativt stabilt gjennom hele

undersøkellesperioden, med en overvekt av materialet knyttet til vin, som utgjør mellom 81-93 % i alle perioder, men med en svak tendens til en økning mot de to siste periodene. Dette er naturlig med tanke på at Vinkjelleren hadde monopol på vinutskjenking. Forholdet mellom drikkekar og serveringskar har imidlertid vist en tydelig utvikling mot en større andel drikkekar i den siste perioden, hvor disse utgjør 71 %, mot 54 % i den eldste perioden. Denne utviklingen kan tyde på at det har skjedd en utvikling, mot større grad av bruk av individuelle drikkebegre fremfor bruk av felles.

Materialets ensartethet, som nevnt over, indikerer at drikkekulturen gjenspeiler en omfattende grad av hanseatisk kulturpåvirkning. Dette er naturlig med tanke på at den er lokalisert i det området som utover i senmiddelalderen kom til å bli dominert av de tyske kjøpmennene ved det hanseatiske Kontor. Det er et interessant utgangspunkt for videre forskning å se på disse resultatene opp mot drikkekultur i andre kontekster, som for eksempel arkeologiske undersøkelser av byens øvrige sosioøkonomiske soner, eller i et by-land-perspektiv, for å se om den hanseatiske kulturpåvirkningen har satt spor også utenfor byens sentrumsjerne.

Drikkekultur som uttrykk for sosial distinksjon?

Keramikk materialet har som nevnt fremvist stor grad av homogenitet, hvor over 90 % er tyskprodusert steingods, med få innslag av dekor og andre distingverende trekk. Det er derimot den billigere, masseproduserte keramikken som er representert i materialet fra Vinkjelleren. Dette kan tyde på at eventuelle sosiale distinksjoner har vært knyttet til begrensede innhold heller enn begrene i seg selv, som distinksjonen mellom øl og vin, og distinksjonen mellom ulike typer øl og ulike typer vin. En kan likevel tenke seg at ulike typer drikk har vært drukket av ulike typer begre, for eksempel at den billige rhinske vinen ble drukket av rhinsk keramikk, mens den dyrere spanske og franske vinen kan ha blitt drukket av glass. Materialets symbolske mening knyttet til status, ut over distinksjonen knyttet til henholdsvis øl og vin, kommer derfor tydeligst frem i analysen av den romlige distribusjonen, i forholdet mellom keramikk og glass, hvor en ser at glassmaterialet er konsentrert i den ene delen av rommet. Hvis en antar at glass har vært forbundet med en høyere status enn drikkekar av keramikk kan dette tyde på at rommet har vært inndelt i ulike brukssoner relatert til sosial status. I tillegg er det viktig å poengtere at også Vinkjelleren i seg selv sannsynligvis har representert en sosial distinksjon, i betydningen at dette var det eneste stedet man kunne drikke vin, i motsetning til byens mange ølstuer.

Spor etter siviliserings- og individualiseringsprosesser?

Tendensen som fremkommer av materialet, i forholdet mellom drikkekar og serveringskar, mot en økende bruk av individuelle drikkebeget, kan tolkes som materielle spor etter den siviliserings- og individualiseringsprosessen som Elias omtaler. Men en skal være oppmerksom på at Vinkjelleren kanskje ikke er representativ til å belyse drikkekultur generelt, fordi den utgjør en ganske særegen kontekst, som skiller seg fra andre steder i byen hvor sosiale sammenkomster har skjedd i det private rom. Den konteksten som Vinkjelleren representerer har medvirket til, på samme måte som den er et resultat av, den strømmingen av individualisering som fant sted i urbane samfunn på denne tiden, i det at den samler ulike grupper mennesker som i utgangspunktet ikke nødvendigvis har noen relasjon til hverandre. En tilsvarende kontekst finner en imidlertid også i de mange ølstuene i byen, og en analyse av funnmateriale fra en av disse ville vært en interessant komparativ studie. Det Vinkjelleren imidlertid kan belyse i kraft av seg selv, er en utvikling som finner sted i denne spesielle konteksten, som omfatter et offentlig rom, i et multikulturelt miljø. Jeg vil konkludere med at det er mulig å se spor etter den tidlige fasen av denne individualiseringsprosessen i det arkeologiske materialet fra Vinkjelleren.

Mer generelt gir studiet av drikkekultur en unik mulighet til å nærme seg denne utviklingens materialitet fra et arkeologisk perspektiv. På denne måten kan studiet av drikkekultur bidra til å belyse forhold som omhandler kultur og samfunn, og i denne sammenheng, et samfunn i en svært interessant overgangsfase som har omfattet en endring i forholdet mellom individ og samfunn, som har medført en stadig større vektlegging av individet på bekostning av fellesskapet, en prosess som en fortsatt ser resultatene av i dagens samfunn, hvor det å betegne medlemmene som individer er et av varemerkene for det moderne samfunn.

Summary

Drinking culture in an urban context in Bergen in late medieval and early modern times

The aim of this thesis was to address questions related to drinking culture in an urban context in late medieval and early modern times, based on an analysis of the archaeological finds recovered from Room 1 in the medieval Wine Cellar (Vinkjelleren) in Bergen. From the Wine Cellar, that was a part of the Town Hall, the City Council had royal monopoly on the wine sale in Bergen, from which they also received profits. The Wine Cellar was in use from around 1300 until it was torn down in 1651. From 1437, or somewhat earlier, it was leased by the German Office of the Hanseatic League.

My main focus has been on the pottery, which amount to 2117 finds. These have been identified and classified based on provenience and fabric characteristics, such as hardness, colour and decor. My classification shows a large degree of homogeneity in the material, with German Siegburg stoneware constituting 85 percent of the recorded sherds. This probably reflects the increasing cultural, economic and political influence from German traders, who were present in large numbers at the German Office at Bryggen.

The Siegburg stoneware was chosen for further analysis. Compared to the production site, the type variation turned out to be limited, a possible sign of difference in use. The Siegburg material also showed few distinctive characteristics, like decor, indicating a lack of social distinctions in the cups themselves. There is, however, a distinction between the pottery and the glass material in the Wine Cellar, as the distribution of glass is confined to only one part of the room. This indicates that the room could have been divided into different zones and this could perhaps be related to social differentiation.

Furthermore, my analysis determined the relation between the types related to drinking and the types related to serving respectively, and how these are distributed in time and space. Drinking vessels dominated throughout the whole period, and their presence increased over time: from 54 % in the earliest period to 71 percent in the latest. The great number of drinking vessels, opposed to fewer serving vessels, indicates an increase in the use of individual drinking vessels as opposed to communal ones, and can be related to an overall trend, where the society during this period were moving towards a larger degree of individualization.

Litteratur

Andrén, Anders. 1997.

Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna. Stockholm.

AHL (Archiv Hansestadt Lübeck). Bergenfahrer, 294. Findbuch 9.

Bagge, Sverre. 1990.

Det primitive middelaldermennesket? Kropp, vold og seksualitet. I: *Onsdagskvelder i Bryggens Museum - V.* (red. I. Øye), s. 41-67. Bergen.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth. 2002.

Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences. London.

Beckmann Bernhard. 1968.

Siegburg, ein Zentrum rheinischen Töpferhandwerks. I: *Kommern nr. 4. Volkskunst im Rheinland. Führer und Schriften des rheinischen Freilichtmuseum in Kommern.* s. 15-18. Düsseldorf.

Beckmann Bernhard. 1974.

The Main Types of the First Four Production Periods of Siegburg pottery. I: *Medieval Pottery from Excavations.* Evison, Hodges & Hurst (eds.), s.183-220. London.

Beyer, Absalon Pederssøn. 2001 [1552-1572].

Absalon Pederssøn Beyers dagbok 1552-1572. www.dokpro.uio.no.

Bourdieu, Pierre. 1977.

Outline of a Theory of Practice. Cambridge.

Bourdieu, Pierre. 1995 [1979].

Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften. Oslo.

Deroeux, Didier, Dufournier, Daniel & Herteig, Asbjørn E. 1994.

French medieval ceramics from the Bryggen excavations in Bergen, Norway. I: *The Bryggen Papers. Supplementary Series No 5,* (red. A. E. Herteig). s. 161-181. Bergen.

Dietler, Michael. 1990.

Driven by Drink: the role of drinking in the political economy and the case of Early Iron Age France. Journal of Anthropological Archaeology 9.

Dietler, Michael. 2006.

Alcohol: Anthropological/ Archaeological Perspectives. Annu. Rev. Anthropol. 2006. 35:229-49

Diplomatarium Norvegicum, Bind II-V

Dornan, Jennifer L. 2002.

Agency and Archaeology: Past, Present and Future Directions. *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 9, No 4, December 2002, s. 303-329.

Dunlop, Rory. 1998.

An archaeological survey of Bergen's medieval fires. I: *The Bryggen Papers. Medieval Fires in Bergen - Revisited. Supplementary Series No. 6.* (re. I. Øye), s. 129-156. Bergen.

Edvardsen, Edvard. 1951 [1694]. *Bergen I.* Bergen.

Ekroll, Øystein. 1984.

Upublisert notat fra utgravning.

Ekroll, Øystein. 1986.

"Byens herlighed", ei bygningsarkeologisk undersøkning av Bergens mellomalderske vinkjellar og rådhus på Breidaalmenningen. Magisteravhandling. Universitetet i Bergen.

Ekroll, Øystein. 1990.

Byens Herlighed. Riksantikvarens skrifter no. 6. Riksantikvaren. Oslo.

Elias, Norbert. 1991 [1987].

Changes in the We-I Balance. I: *The Society of Individuals* (ed. Michael Schröter). s. 153-237. Oxford.

Elias, Norbert. 1994 [1939].

The Civilizing Process. Oxford

Ersland, Geir Atle. 2007.

Om vinimport og salg i Bergen i middelalderen. Upublisert notat.

Fossen, Anders Bjarne. 1995.

Bergen bys historie, Bind II. Borgerskapets by: 1536-1800. Bergen.

Gaimster, David. 1997.

German Stoneware 1200 - 1900. Archaeology and Cultural History. London.

Giddens, Anthony. 1986.

The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Cambridge.

Grieg, Sigurd. 1933.

Middelalderske byfund fra Bergen og Oslo. Oslo.

Gruber, Karl. 1943.

Das deutsche Rathaus. München.

Hansen, Gitte. 1998.

The Bryggen chronology. New light upon the dating of fire layer sequence before V. I: *The Bryggen Papers. Medieval Fires in Bergen - Revisited. Supplementary Series No. 6* (red. I. Øye), s. 81-127. Bergen.

Hansen, Gitte. [2003].

Datering af Rosenkrantzgate 4 BRM 76. Upublisert notat knyttet til doktoravhandling. Universitetet i Bergen.

Helle, Knut. 1982.

Bergen bys historie I. Kongssete og kjøpstad fra opphavet til 1536. Bergen.

Helle, Knut. 1998.

Medieval fires in Bergen according to written sources. I: *The Bryggen Papers. Medieval Fires in Bergen - Revisited. Supplementary Series No. 6* (red. I. Øye), s. 15-80. Bergen.

Helle, Knut. 2006.

Fra opphavet til omkring 1500. I: *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år.* s. 23-142. Oslo.

Hodder, Ian & Hudson, Scott. 2003 [1986].

Reading the Past. Current Approaches to Interpretation in Archaeology. Cambridge.

Hurst, John .G., Neal, David .S. and van Beuningen, H.J.E., 1986.

Pottery produced and traded in north-west Europe 1350-1650, Rotterdam Papers VI.

Hähnel, Elsa. 1987.

Bestandskatalog. I: *Siegburger Steinzeug Band 1* (red. Heidi Gansohr). Köln.

Høie, Kristine. 2006.

Drikkeglass fra Brygge-utgravningen fra 1170 - 1702. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Bergen.

Jennings, Sarah, 1981.

Eighteen centuries of pottery from Norwich. East Anglian Archaeology Report no. 13. The Norwich Survey. Norwich.

Koren-Wiberg, Christian. 1908.

Bidrag til Bergens kulturhistorie. Bergen.

Koren-Wiberg, Christian. 1921.

Bergensk kulturhistorie. Bergen.

Krzywinski Knut & Gulliksen Steinar. 1984.

Absolute Dating of the Medieval Occupation Layers at Rosenkrantzgate 4 by High Precision Radiocarbon Dates. I: *The Bryggen Papers. Supplementary Series No 1*. (red. A.E. Herteig), s. 40-51. Bergen.

Linaa, Jette. 2006.

Keramik, kultur og kontakter. Køkken- og bordtøjets brug og betydning i Jylland 1350-1650. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 56. Højbjerg.

Lindh, Jan. 1980.

Rosenkrantzgt. 4. Innberetning fra arkeologiske undersøkelser 1979/80. Bergen Museum, Middelaldersamlingen, arkiv. Bergen.

Lüdtke, Hartwig. 1989.

The Bryggen Papers. Supplementary Series. No. 4. The Bryggen Pottery I. Introduction and Pingsdorf Ware. (red. A.E. Herteig). Oslo.

Molaug, Petter B. 1980.

Leirkarmaterialet frå Bergenhus. I: *Norske kongeborger, Bind II*. (red. Dorothea Fisher & Gerhard Fisher), s. 180-190. Oslo.

Molaug, Petter B. 1982.

Om bruken av leirkar i Norge i middelalderen. I: *Hikuin 8*. s. 201-212. Højbjerg.

NgL (Norges gamle Love) II og IV. 1885. Christiania.

Orton, Clive, Tyers, Paul og Vince, Alan. 1993.

Cambridge Manuals in Archaeology. Pottery in Archaeology. Cambridge.

Reed, Ian W. 1990.

1000 years of pottery. An analysis of pottery trade and use. Meddelelser nr. 25. Riksantikvaren. Trondheim.

Riddervold, Astri. 2009 [1997].

Drikkeskikker. *Nordmenns drikkevaner gjennom 1000 år*. Oslo.

Roslund, Mats. 1994.

Tools of Trade. Spatial Interpretations of Trade Activities in Early Medieval Sigtuna. I: *Thirteen Essays on Medieval Artefacts. Papers of the Archaeological Institute. University of Lund, New Series Vol. 10* (ed. L. Ersgård). s. 145-157. Lund.

Sherratt, Andrew. 1987.

Cups that Cheered: The Introduction of Alcohol to Prehistoric Europe. I: *Economy and Society in Prehistoric Europe. Changing Perspectives* (1997). s. 376-402. Princeton.

Sherratt, Andrew. 2007 [1995].

Alcohol and its alternatives: symbol and substance in pre-industrial cultures. I: *Consuming Habits: Global and Historical Perspectives on how Cultures define drugs*. J. Goodman, P. Lovejoy & A. Sherratt (eds.). s. 11-45. London.

Smith, Adam T. 2001.

The limitations of doxa. Agency and subjectivity from an archaeological point of view. SAGE Publications, Vol. 1(2): 155-171.

Snyder, James. 1985.

Northern Renaissance art, painting, sculpture, the graphic arts from 1350 to 1575. New York.

Solberg, Bergljot. 2003.

Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus. Oslo.

Stephan, Hans-Georg. 1983.

The development and production of medieval stoneware in Germany. I: *Ceramics and trade. The production and distribution of later medieval pottery in north-west Europe*. (eds. Peter Davey & Richard Hodges). s. 95-120. Department of Prehistory and Archaeology. University of Sheffield.

Stephan, Hans-Georg. 1988.

Steinzeug und irdenware: Diskussionsbeiträge zur abgrenzung und definition mittelalterlicher deutscher steinzeuggruppen. I: *Zur Keramik des Mittelalters und der beginnenden Neuzeit im Rheinland* (eds. Gaimster, Redknap & Wegner). BAR International Series 440. s. 81-117. England.

Troels-Lund, Troels Frederik. 2005 [1879-1901].

Om brennevin, vin og vold. Utdrag fra Daglig liv i Norden av Troels-Lund. *Historie vol. 8 nr. 3*, s. 62-72. Bergen.

Veblen, Thorstein. 1899.

The theory of the leisure class. An economic study of institutions. London.

Yrwing, Hugo. 1978.

Gotlands Medeltid. Visby

Økland, Bård Gram. 1998.

Det ureine avfallet? Ein arkeologisk analyse av avfallshandteringen i Bergen 1150-1700. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi med vekt på Norden. Universitetet i Bergen.

Tabelliste

Tabell 6.1 De ulike keramikktypene og deres produksjonstid, fordelt på de ulike bruksfasene i Vinkjellerens rom 1, og prosentandelen av typen Siegburg i nederste rad.

Tabell 6.2 De ulike undertypene av Siegburg, og deres produksjonstid, fordelt på de ulike fasene i rom 1 i Vinkjelleren.

Tabell 6.3 Datering av de ulike periodene og bruksfasene i rom 1 i Vinkjelleren.

Tabell 6.4 Størrelsesmessig fordeling for de ulike undertypene av Siegburg-keramikk, fordelt på de ulike periodene.

Tabell 6.5 Fordeling av fragment av keramikk og glass knyttet til henholdsvis vin og øl fra rom 1 i Vinkjelleren, fordelt på de fire periodene.

Tabell 6.6 Fordeling av fragment av keramikk og glass av henholdsvis drikkekar og serveringskar fra rom 1 i Vinkjelleren, fordelt på de fire periodene.

Tabell 6.7 Fordelingen av det totale funnmaterialet i rom 1 i Vinkjelleren på rute G26 og G27.

Tabell 6.8 Fordelingen av keramikkmaterialet i rom 1 i Vinkjelleren på rute G26 og G27 i de ulike fasene.

Tabell 6.9 Fordelingen av Siegburg-keramikks identifiserte undertyper på de to rutene i de ulike fasene i rom 1 i Vinkjelleren.

Tabell 6.10 Glassmaterialets fordeling på de to rutene i rom 1 i Vinkjelleren i de ulike fasene.

Figurliste

Med mindre annet er oppgitt er alle foto tatt av Christine Tøssebro.

Kapittel 1

Figur 1.1 Vinkjellerens plassering i bybildet. Foto: Byantikvaren i Bergen

Figur 1.2 Oversikt over Vinkjellerruinens grunnplan. Nord er mot venstre. Den stiplede linjen markerer det fjernede området av rom 1 (Ekroll 1990: 31).

Kapittel 5

Figur 5.1 Oversikt over terminologien jeg vil benytte i analysen. Grunntegningen er hentet fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974), med mine egne betegnelser lagt til på høyre side.

Figur 5.2 Fordelingen av det øvrige keramikkmaterialet, utenom steingods, på de ulike typene i rom 1 i Vinkjelleren.

Figur 5.3 Siegburg-keramikk fra Bryggen i Bergen. Bare skålen i forkant av bildet er funnet i selve Vinkjelleren, de øvrige fungerer her som illustrasjon på typer som er representert i rom 1 i Vinkjelleren. (B 6389 m, MA 441, 76/22965, 76/25590)

Figur 5.4 Ulike typer steingods fra rom 1 i Vinkjelleren, inkludert to miniatyrkrukker. (BRM 76/22710, BRM 76/21762, BRM 76/22990/256, BRM 76/22990/266, BRM 76/25185)

Figur 5.5 Fragment av etterreformatorisk rødgods med glasur på innsiden, funnet i rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/24027)

Figur 5.6 *Stjertepotter* av blyglassert rødgods av etterreformatorisk type fra Bryggen i Bergen. Disse eksemplene er imidlertid ikke funnet i selve Vinkjelleren, og fungerer her som illustrasjon av materialet som er representert i rom 1 i Vinkjelleren. (11920b, MA 448a, 38777)

Figur 5.7 Fragment av annet rødgods, sannsynligvis produsert i Sør-Skandinavia, fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/21758)

Figur 5.8 Fragment av grågods fra rom 1 i Vinkjelleren (venstre), og eksempel på rekonstruksjon av grågods-potte (høyre) fra Bryggen i Bergen, for illustrasjon av hele kar. De brune feltene er lagt til under rekonstruksjon. (BRM 76/25720 og 0/30187)

Figur 5.9 Fragment av Grimston-keramikk, funnet i rom 1 i Vinkjelleren (venstre), og rekonstruksjon av Grimston-kanne (høyre), for illustrasjon. De brune feltene er lagt til ved rekonstruksjon. (BRM 76/22581, BRM 76/22583 og 0/3380)

Figur 5.10 Fragment av Andenne-keramikk fra rom 1 i Vinkjelleren (venstre), og rekonstruert kanne (høyre), som illustrasjon. De brune feltene er lagt til under rekonstruksjon (BRM 76/24711, BRM 76/25294, BRM 76/25496 og 10867)

Figur 5.11 Fragment av Werra-keramikk med fuglemotiv, og datering (16)19, funnet i rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/22711)

Figur 5.12 Fragment av London glazed fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/22430)

Figur 5.13 Fragment av developed Stamford fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/24849)

Figur 5.14 Fragment av middelhavskeramikk fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/23375)

Figur 5.15 Skjematisk oversikt over klassifikasjonen av keramikkmaterialet av typen Siegburg fra rom 1 i Vinkjelleren.

Figur 5.16 Tegning av trakhalsbeger fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974).

Figur 5.17 Fragment av trakhalsbeger (venstre) fra rom 1 i Vinkjelleren, og helt trakhalsbeger (høyre) fra Christian Koren-Wiberg sine undersøkelser fra det samme området, uten at nærmere funnlokalisering er angitt (BRM 76/24016, B 6389m)

Figur 5.18 Tegning av skåler av Siegburgkeramikk fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974).

Figur 5.19 Fragmenter av skål fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/25429 og BRM 76/25590)

Figur 5.20 Tegninger av bikonisk krus av Siegburgkeramikk fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974).

Figur 5.21 Fragment av bikonisk krus fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/25532 og BRM 76/24858)

Figur 5.22 Tegning av eksempler på krus av Siegburgkeramikk fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974).

Figur 5.23 Eksempel på andre typer drikkekrus av Siegburgkeramikk (venstre) og fragment av krus (høyre) fra rom 1 i Vinkjelleren. Kruset har en randdiameter på 7 cm. Denne er imidlertid funnet utenfor selve Vinkjelleren, og fungerer her kun som illustrasjon. (BRM 76/22965, BRM 76/25562)

Figur 5.24 Tegning av Jakobakanne av Siegburgkeramikk (venstre) fra Beckmanns typeoversikt (Beckmann 1974), og Jakobakanne fra Bryggen, som illustrasjon. (MA 441)

Figur 5.25 Fragment av Jakobakanne fra rom 1 i Vinkjelleren (BRM 76/25436)

Figur 5.26 Eksempel på tegning av mugge av Siegburgkeramikk fra Beckmann sin typeoversikt (Beckmann 1974).

Figur 5.27 Fragment av mugger (venstre) (BRM 76/24173, BRM 76/24447, BRM 76/22805). Eksempler på varianter av mugger (høyre) fra Bryggen i Bergen. Disse hele muggene er imidlertid ikke funnet i selve Vinkjelleren, og fungerer her som illustrasjon. (0/95263, B 6583)

Figur 5.28 Funnmaterialets fordeling på de ulike gruppene av Siegburgkeramikk, fra rom 1 i Vinkjelleren.

Figur 5.29 Vektmessig fordelingen av materialet fra rom 1 i Vinkjelleren på de ulike gruppene av Siegburg-keramikk.

Figur 5.30 Fordeling for fragment av serveringskar og drikkekar.

Figur 5.31 Vektmessige fordelingen på serveringskar og drikkekar.

Figur 5.32 Diagrammet viser fordelingen av fragment av kar knyttet til henholdsvis vin og øl.

Kapittel 6

Figur 6.1 Prosentvis fordeling av fragment av keramikk og glass knyttet til henholdsvis vin og øl i periode 2 fra rom 1 i Vinkjelleren.

Figur 6.2 Prosentvis fordeling av fragment av keramikk og glass på henholdsvis drikkekar og serveringskar fra rom 1 i Vinkjelleren.

Figur 6.3 Prosentvis fordeling av fragment av keramikk og glass knyttet til henholdsvis vin og øl i periode 3 fra rom 1 i Vinkjelleren.

Figur 6.4 Prosentvis fordeling av fragment av keramikk og glass av henholdsvis drikkekar og serveringskar i periode 3 fra rom 1 i Vinkjelleren

Figur 6.5 Prosentvis fordeling av fragment av keramikk og glass knyttet til henholdsvis vin og øl fra rom 1 i Vinkjelleren i periode 4.

Figur 6.6 Prosentvis fordeling for fragment av keramikk og glass av henholdsvis drikkekar og serveringskar fra rom 1 i Vinkjelleren i periode 4.

Figur 6.7 Tegning av Vinkjellerruinen inndelt i ruter, øst er opp. Rom 1 er det nederste rommet, og dekkes av rutene G26, G27, F26 og F27(Ekroll 1983).

Kapittel 7

Figur 7.1 Prosentvis fordeling av materiale knyttet til henholdsvis vin og øl gjennom de tre periodene.

Figur 7.2 Prosentvis fordeling for fragment av henholdsvis drikkekar og serveringskar i de ulike periodene.

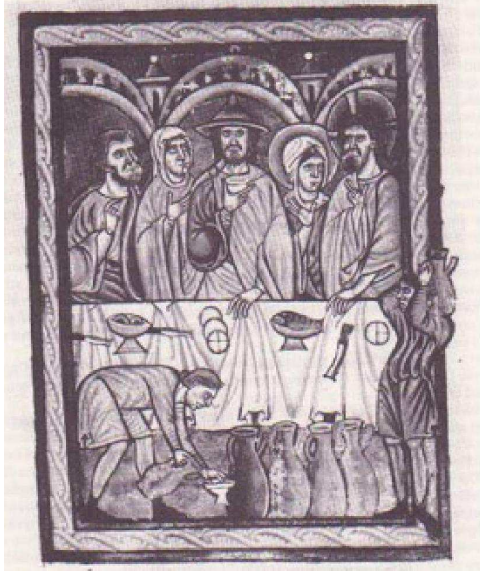
Figur 7.3 Til venstre: Fragment av Siegburg-keramikk med medaljong fra rom 1 i Vinkjelleren, fase 2 (BRM 76/22920). Til høyre: Siegburg-mugge med medaljong som avbilder St. James (Gaimster 1997: colour plate 5).

Appendiks

- 1. Samtidskunst referert til i oppgaven**
- 2. AHL (Archiv Hansestadt Lübeck), Bergenfahrer (Findbuch 9), 294**
- 3. Katalog over keramikfunn fra rom 1 i Vinkjelleren**

1. Samtidskunst referert til i oppgaven

1.1 The Marriage of Cana, ca. 1200, England:

1.2 Christ at Supper, Conrad von Soest, 1403:

1.3 Christ at Supper with Simon the Pharisee, Dieric Bouts, 1464:

1.4 Holy Family at Meal, Jan Mostaert, ca. 1495-1500:

1.5 The Marriage of Cana, Gerard David, ca. 1500:

1.6 Family Portrait, Maerten van Heemskerck, 1540:

1.7 Kermis, Pieter Bruegel, 1566:

1.8 Wedding Feast, Pieter Bruegel, 1566:

2. AHL (Archiv Hansestadt Lübeck), Bergenfahrer (Findbuch 9), 294:

Ehrnreste, Vor Achtbare vund Wohlfurneme / Insonders großgunstige Herren vnd Werthe freun= / de, Negst Vnseren grueß vnd geflißenen willigen / diensten, Soll vnd können E: E: Gunst: Wir / hier mit freundlich nicht Verhaldken wie daß de= / ro an vnß abgelaßens schreiben de dato 15. Ju= / lij Wir wohlempfangen, vnd welchergestaldet / Sie wegen des Alten Weyn Kellers zu Bergen hindter / des Kaufmanns Hauß, daß derselbe von einen / Ersamben Kaufmanns daselbst gar ruinirt vnd / weggehbrochen werde, im erfahrung kommen vnd / glaubwurdigh berichttet worden, nachlesendt / ersehen vnd Vernommen, Wann nun nicht rumb= / lich noch zu erdulden, daß die zu Bergen sich außer / Veserer, der Stätte, vorwißen, Consens vund ein= / willigung sich eines solchen, eigenes gefallens / vndterfangen daß, dem Cunthor vnd vnß so / nutzbahre werck abbrechen, die steine von dannen / inn den Jacobs förden bringen vnd in des ge= / gemakreten Kellers stelle hölzerne heusere / Hinsetzen laßen sollen, Beuor (?) ab weiln vnd / dem Conthor so viel doran (?) gelegen, daß solches / inn dem Stande, wie es so lange Zeit vnd Ihrer / gewesens, verbleiben vnd auch die große Kosten / so jetzo doran spandiert, ersparet vor den weh= (?) / ren, Als Können E: E: Gunst: wie / hieruff zum begehrten bericht vnd erklehrung (ny side) nicht verbergen, daß vnser rechter erentlicher / will vnd wirkung, daß ein solches dem Ehr= / sahmen Kauffman Zu Bergen, gantz vereißlich / vorgerucket werde Sie sich solches aas großes / wergk An welchem vns vornemlich mitgelegten Außer vnseren der Stätte Consens vnd vor= / wißen vndter Anzulangen, Allweile vnser vor= / fahren denselben mit großer mühe vnd vnkost / dahin gebracht vnd erbawet daß der jenige / so zu diesem vnziemenden (?) wercke vhrsach vnd an= / laß gegeben, vff seinen Kosten die steine angehö= / rende orthe wiederumb verschaffen, vnd den wien= / keller inn vorigen standt wie er gewesen bringen / laßen muß, damit derselbe der gebuer nach / reparirt, vnd so ein löbliches vnd hoch nutz= / bahres Werck inn lße (?) erhaltten, dann / weiter auch wegen der weilen ein liegers, daß / ein solches ebener maßen inn acht genommen / vnd mitt zgedenken, weilen selbige vns gar / großen schaden vnd nachtheil anfügen vnd / vervsachen, daß solches nicht zu erdulden, / sonder selbige schadige sein muß sich diser / örther bey vns zu fetzen vnd die Commertz vnd / handlung, bey wörden verbleibt, welches / also E: E: Gunst: Wir vff dero begehren zu / vnserem wenigen erachtten hiermit freundt= (ny side) lich habe an deinen wollen, dieselbe Gött= / liche gnaden schutz zu getreuer Bewahrung / empfolendt. Datum Hamburg den / 21. July An 1652: / E: E: Gunst: / Freundt vnd Dienstwill: / Alterleute, frachtheren vnd / Semptliche Bergerfahrer hieselbst.

3. Katalog over keramikfunn fra rom 1 i Vinkjelleren

Dette er en oversikt over samtlige funn som har blitt undersøkt i denne analysen. Av plassmessige hensyn har jeg ikke kunnet ta med alle databasens kategorier her, dette gjelder for eksempel vekt, randmål, tykkelse o.l. For en fullstendig oversikt må en bruke Middelaldersamlingens funndatabase, som denne er en del av.

Tilvekstnr.	Undernr.	Rute	Fase	Gjenstand	Keramikktype	Undertype
024708		G27	6	buk	Andenne	
024711		G27	6	buk	Andenne	
024720		G27	6	buk	Andenne	
025294		G26	6	buk	Andenne	
025496		G27	6	buk	Andenne	
025497		G27	6	buk	Andenne	
021649		G27	3	buk	Engelsk	
024719		G27	6	buk	Engelsk?	
024727		G27	6	buk	Engelsk?	
022712		G26	1	rand	Etterref. rødgods	
022713		G26	1	fot	Etterref. rødgods	
022773		G26	2	buk	Etterref. rødgods	
022942		G26	2	fot	Etterref. rødgods	
023374		G26	2	buk	Etterref. rødgods	
023511		G26	2	rand	Etterref. rødgods	
023513		G26	2	buk	Etterref. rødgods	
023582		G26	2	rand	Etterref. rødgods	
023583		G26	2	buk	Etterref. rødgods	
023653		G26	2	buk	Etterref. rødgods	
023654		G26	2	buk	Etterref. rødgods	
023655		G26	2	buk	Etterref. rødgods	
024027		G26	2	rand	Etterref. rødgods	
024039		G26	2	buk	Etterref. rødgods	
024040		G26	2	buk	Etterref. rødgods	
022935		G26	3	rand	Etterref. rødgods	
023617		G27	3	buk	Etterref. rødgods	
023745		G26	3	buk	Etterref. rødgods	
024013		G26	3	buk	Etterref. rødgods	
024190		G26	3	buk	Etterref. rødgods	
022429		G26	4	rand	Etterref. rødgods	
024108		G26	4	buk	Etterref. rødgods	
024304		G26	4	buk	Etterref. rødgods	
024305		G26	4	buk	Etterref. rødgods	
024306		G26	4	buk	Etterref. rødgods	
024307		G26	4	buk	Etterref. rødgods	
024308		G26	4	buk	Etterref. rødgods	
022854		G26	5	fot	Etterref. rødgods	

024250		G26	5	buk	Etterref. rødgods	
025244		G27	5	buk	Etterref. rødgods	
022397		G26	6	bunn	Etterref. rødgods	
022398		G26	6	buk	Etterref. rødgods	
025259		G26	6	rand	Etterref. rødgods	
025186		G26	5	buk	Fransk?	
025187		G26	5	buk	Fransk?	
025348		G26	5	buk	Fransk?	
021893		G26	1	buk	Grimston	
021894		G26	1	buk	Grimston	
023531		G26	2	buk	Grimston	
021650		G27	3	buk	Grimston	
021651		G27	3	buk	Grimston	
021756		G27	3	buk	Grimston	
021757		G27	3	buk	Grimston	
023936		G26	3	buk	Grimston	
024726		G27	6	buk	Grimston	
021648		G27	3	rand	Grimston?	
025195		G26	5	buk	Grimston?	
025213		G26	5	buk	Grimston?	
022401		G26	6	hank	Grimston?	
025522		G26	6	buk	Grimston?	
025713		G26	6	buk	Grimston?	
025714		G26	6	buk	Grimston?	
025724		G26	6	hank	Grimston?	
023517		G26	2	buk	Grågods	
023933		G26	3	bunn	Grågods	
023934		G26	3	buk	Grågods	
023935		G26	3	buk	Grågods	
026438		G26	3	buk	Grågods	
026439		G26	3	buk	Grågods	
026440		G26	3	buk	Grågods	
025209		G26	5	buk	Grågods	
025210		G26	5	buk	Grågods	
025211		G26	5	buk	Grågods	
025212		G26	5	buk	Grågods	
024728		G27	6	buk	Grågods	
024729		G27	6	buk	Grågods	
024730		G27	6	buk	Grågods	
024850		G27	6	rand	Grågods	
025031		G27	6	buk	Grågods	
025032		G27	6	buk	Grågods	
025033		G27	6	buk	Grågods	
025314		G26	6	buk	Grågods	
025719		G26	6	bunn	Grågods	

025720		G26	6	buk	Grågods	
025721		G26	6	buk	Grågods	
025722		G26	6	buk	Grågods	
025723		G26	6	hank	Grågods	
022430		G26	4	rand	London?	
023375		G26	2	buk	Middelhav	
021891		G26	1	bunn	Rødgods	
021892		G26	1	bunn	Rødgods	
021758		G27	3	buk	Rødgods	
021759		G27	3	buk	Rødgods	
026437		G26	3	buk	Rødgods	
022399		G26	6	buk	Rødgods	
022400		G26	6	buk	Rødgods	
024712		G27	6	buk	Rødgods	
024713		G27	6	buk	Rødgods	
024714		G27	6	buk	Rødgods	
024715		G27	6	buk	Rødgods	
024717		G27	6	buk	Rødgods	
024721		G27	6	buk	Rødgods	
025518		G26	6	bunn	Rødgods	
025520		G26	6	buk	Rødgods	
025521		G26	6	buk	Rødgods	
025715		G26	6	rand	Rødgods	
022772		G26	2	buk	Rødgods hollandsk	
023512		G26	2	buk	Rødgods hollandsk	
022395		G26	4	bunn	Rødgods hollandsk	
022777		G26	2	rand	Siegburg	Trakthalsbejer
022778		G26	2	rand	Siegburg	
022780		G26	2	buk	Siegburg	
022781		G26	2	buk	Siegburg	
022805		G26	2	bunn	Siegburg	Mugge
022806		G26	2	fot	Siegburg	
022807		G26	2	buk	Siegburg	
022918		G27	2	buk	Siegburg	Mugge
022919		G27	2	buk	Siegburg	Mugge
022920		G27	2	buk/skulder/hals	Siegburg	Krus
022921		G27	2	buk	Siegburg	Mugge
022922		G27	2	hank	Siegburg	
022923		G27	2	buk	Siegburg	
022924		G27	2	buk	Siegburg	
022925		G27	2	buk	Siegburg	
022926		G27	2	buk	Siegburg	
023355		G26	2	rand	Siegburg	
023356		G26	2	rand	Siegburg	Trakthalsbejer

023357		G26	2	rand	Siegburg	
023358		G26	2	rand	Siegburg	
023359		G26	2	fot	Siegburg	
023361		G26	2	buk/skulder/hals	Siegburg	Jakobakanne
023362		G26	2	buk	Siegburg	
023363		G26	2	buk	Siegburg	
023364		G26	2	bunn	Siegburg	Skål
023365		G26	2	buk	Siegburg	
023366		G26	2	buk	Siegburg	
023367		G26	2	buk	Siegburg	
023369		G26	2	buk	Siegburg	
023371		G26	2	buk	Siegburg	
023372		G26	2	buk	Siegburg	
023373		G26	2	buk	Siegburg	
023430		G26	2	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
023431		G26	2	buk	Siegburg	
023432		G26	2	bunn	Siegburg	Skål
023433		G26	2	buk	Siegburg	
023514		G26	2	buk	Siegburg	Mugge
023516		G26	2	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
023518		G26	2	hals	Siegburg	
023519		G26	2	buk	Siegburg	
023520		G26	2	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
023524		G26	2	buk/hals	Siegburg	
023525		G26	2	skulder/hals	Siegburg	
023526		G26	2	buk	Siegburg	
023527		G26	2	buk	Siegburg	
023528		G26	2	buk	Siegburg	
023529		G26	2	buk	Siegburg	
023530		G26	2	buk	Siegburg	
023584		G26	2	buk	Siegburg	
023586		G26	2	buk	Siegburg	
023587		G26	2	hals m/hankfeste	Siegburg	
023589		G26	2	buk	Siegburg	
023590		G26	2	buk	Siegburg	
023591		G26	2	buk	Siegburg	
023592		G26	2	buk	Siegburg	
023594		G26	2	buk	Siegburg	
023595		G26	2	buk	Siegburg	
023648		G26	2	rand	Siegburg	
023649		G26	2	buk	Siegburg	
023650		G26	2	buk	Siegburg	

023651		G26	2	buk/skulder/hals	Siegburg	
023652		G26	2	buk	Siegburg	
024272		G27	2	buk	Siegburg	
024273		G27	2	buk	Siegburg	
024274		G27	2	buk	Siegburg	
024275		G27	2	buk	Siegburg	
024276		G27	2	buk	Siegburg	
024277		G27	2	buk	Siegburg	
024278		G27	2	buk	Siegburg	
024279		G27	2	buk	Siegburg	
024280		G27	2	buk	Siegburg	
024281		G27	2	buk	Siegburg	
024282		G27	2	buk	Siegburg	
024283		G27	2	buk	Siegburg	
022893		G27	3	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
022894		G27	3	rand	Siegburg	
022895		G27	3	rand	Siegburg	Skål
022896		G27	3	rand	Siegburg	Skål
022897		G27	3	rand m/hankfeste	Siegburg	Krus
022898		G27	3	buk	Siegburg	
022900		G27	3	buk	Siegburg	
022901		G27	3	buk	Siegburg	
022902		G27	3	buk/hals	Siegburg	Jakobakanne
022903		G27	3	buk	Siegburg	
022904		G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	
022905		G27	3	buk	Siegburg	
022906		G27	3	buk	Siegburg	
022907		G27	3	buk	Siegburg	
022908		G27	3	buk	Siegburg	
022909		G27	3	hals	Siegburg	
022910		G27	3	buk	Siegburg	
022911		G27	3	hals	Siegburg	
022912		G27	3	buk	Siegburg	
022913		G27	3	buk	Siegburg	
022914		G27	3	hals	Siegburg	
022915		G27	3	buk	Siegburg	
022916		G27	3	buk	Siegburg	
022917		G27	3	hals	Siegburg	
022936	76/22936/01	G26	3	fot	Siegburg	
022936	76/22936/02	G26	3	buk m/hankfeste	Siegburg	
022990	76/22990/195	G27	3	buk	Siegburg	

022990	76/22990/196	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/197	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/187	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/224	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/232	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/231	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/228	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/229	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/230	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/227	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/225	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/252	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/29	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/49	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/50	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/51	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/53	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/46	G27	3	buk	Siegburg	Mugge
022990	76/22990/55	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/52	G27	3	buk/skulder/hals m/hankfeste	Siegburg	Krus
022990	76/22990/57	G27	3	skulder/hals	Siegburg	Krus
022990	76/22990/58	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/59	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/60	G27	3	hank	Siegburg	
022990	76/22990/10	G27	3	rand	Siegburg	Mugge
022990	76/22990/62	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/56	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/142	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/32	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/30	G27	3	buk m/hank	Siegburg	
022990	76/22990/54	G27	3	rand m/hankfeste	Siegburg	
022990	76/22990/31	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/45	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/33	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/63	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/34	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/35	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/36	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/38	G27	3	bunn	Siegburg	
022990	76/22990/61	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/64	G27	3	skulder/hals	Siegburg	Krus

022990	76/22990/22	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	Krus
022990	76/22990/23	G27	3	buk m/hank	Siegburg	
022990	76/22990/24	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/25	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/26	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/27	G27	3	buk m/hank	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/18	G27	3	buk	Siegburg	Mugge
022990	76/22990/2	G27	3	fot	Siegburg	Mugge
022990	76/22990/145	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/144	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/143	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/48	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/141	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/47	G27	3	buk	Siegburg	Bikonisk krus
022990	76/22990/12	G27	3	rand m/hank	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/138	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/140	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/3	G27	3	fot	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/4	G27	3	fot	Siegburg	
022990	76/22990/5	G27	3	fot	Siegburg	Trakthalsbeget
022990	76/22990/6	G27	3	fot	Siegburg	
022990	76/22990/7	G27	3	fot	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/8	G27	3	fot	Siegburg	
022990	76/22990/9	G27	3	rand	Siegburg	Skål
022990	76/22990/139	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/40	G27	3	bunn	Siegburg	
022990	76/22990/97	G27	3	buk m/hankfeste	Siegburg	
022990	76/22990/39	G27	3	bunn	Siegburg	
022990	76/22990/19	G27	3	buk	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/41	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/42	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/43	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/37	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/44	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/93	G27	3	fot	Siegburg	
022990	76/22990/236	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/251	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/244	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/92	G27	3	buk	Siegburg	Bikonisk krus
022990	76/22990/65	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/85	G27	3	skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/86	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/87	G27	3	buk	Siegburg	

022990	76/22990/88	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/89	G27	3	skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/83	G27	3	skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/21	G27	3	rand m/hank	Siegburg	
022990	76/22990/82	G27	3	fort	Siegburg	
022990	76/22990/239	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/94	G27	3	skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/146	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/96	G27	3	buk	Siegburg	Krus
022990	76/22990/179	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/98	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/99	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/90	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/74	G27	3	hank	Siegburg	
022990	76/22990/66	G27	3	rand m/hank	Siegburg	
022990	76/22990/67	G27	3	buk	Siegburg	Trakthalsbeget
022990	76/22990/68	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/69	G27	3	bunn	Siegburg	
022990	76/22990/91	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/242	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/193	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/192	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/191	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/190	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/198	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/188	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/235	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/223	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/222	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/221	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/177	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/219	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/237	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/226	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/238	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/217	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/249	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/248	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/247	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/246	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/245	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/233	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/243	G27	3	buk	Siegburg	

022990	76/22990/234	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/241	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/240	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/84	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/147	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/115	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/70	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/95	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/103	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/104	G27	3	skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/105	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	Bikonisk krus
022990	76/22990/106	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/107	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/108	G27	3	buk	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/120	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/110	G27	3	hank	Siegburg	
022990	76/22990/119	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/112	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/127	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/114	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/136	G27	3	hank	Siegburg	
022990	76/22990/116	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/117	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/101	G27	3	skulder/hals	Siegburg	Krus
022990	76/22990/109	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/20	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/28	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/13	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/14	G27	3	rand m/hank	Siegburg	Mugge
022990	76/22990/15	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/16	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/17	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/11	G27	3	rand m/hank	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/113	G27	3	fot	Siegburg	
022990	76/22990/123	G27	3	buk	Siegburg	Bikonisk krus
022990	76/22990/73	G27	3	buk m/hankfeste	Siegburg	
022990	76/22990/102	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/75	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/76	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/77	G27	3	buk	Siegburg	

022990	76/22990/78	G27	3	buk/skulder/hals m/hankfeste	Siegburg	Bikonisk krus
022990	76/22990/79	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/80	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/81	G27	3	skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/72	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/129	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/111	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/122	G27	3	fot	Siegburg	
022990	76/22990/71	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/124	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/125	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/126	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/100	G27	3	buk	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/128	G27	3	buk m/hankfeste	Siegburg	
022990	76/22990/118	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/130	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/131	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/132	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/133	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/134	G27	3	fot	Siegburg	
022990	76/22990/135	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/121	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/189	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/184	G27	3	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
022990	76/22990/185	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/186	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/203	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/158	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/159	G27	3	skulder/hals m/hankfeste	Siegburg	
022990	76/22990/160	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/161	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/253	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/212	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/183	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/202	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/204	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/205	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/206	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/199	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/208	G27	3	buk	Siegburg	

022990	76/22990/201	G27	3	skulder	Siegburg	
022990	76/22990/211	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/213	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/214	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/215	G27	3	hank	Siegburg	
022990	76/22990/207	G27	3	buk	Siegburg	Bikonisk krus
022990	76/22990/210	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/162	G27	3	skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/154	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	Bikonisk krus
022990	76/22990/209	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/200	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/250	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/1	G27	3	fot	Siegburg	
022990	76/22990/137	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/194	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/254	G27	3	buk	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/164	G27	3	skulder	Siegburg	
022990	76/22990/173	G27	3	buk	Siegburg	Mugge
022990	76/22990/156	G27	3	hank	Siegburg	
022990	76/22990/148	G27	3	rand	Siegburg	
022990	76/22990/149	G27	3	fot	Siegburg	
022990	76/22990/150	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/151	G27	3	bunn	Siegburg	Skål
022990	76/22990/152	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/153	G27	3	buk	Siegburg	Mugge
022990	76/22990/165	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/180	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/216	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/157	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/155	G27	3	skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/163	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/172	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/181	G27	3	skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/175	G27	3	buk/skulder/hals	Siegburg	
022990	76/22990/176	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/220	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/178	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/174	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/171	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/218	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/168	G27	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
022990	76/22990/169	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/170	G27	3	hals	Siegburg	

022990	76/22990/182	G27	3	hals	Siegburg	
022990	76/22990/166	G27	3	buk	Siegburg	
022990	76/22990/167	G27	3	rand	Siegburg	
023573		G26	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
023574		G26	3	buk	Siegburg	
023575		G26	3	buk	Siegburg	
023576		G26	3	buk	Siegburg	
023744		G26	3	rand	Siegburg	
023751		G26	3	hank	Siegburg	
023752		G26	3	buk m/hank	Siegburg	
023753		G26	3	rand	Siegburg	
023754		G26	3	buk	Siegburg	
023755		G26	3	buk	Siegburg	Trakthalsbeger
023757		G26	3	buk/hals	Siegburg	Jakobakanne
023758		G26	3	buk/hals	Siegburg	Jakobakanne
023759		G26	3	skulder/hals	Siegburg	
023760		G26	3	hals	Siegburg	
023761		G26	3	buk	Siegburg	
023763		G26	3	buk	Siegburg	
023764		G26	3	hals	Siegburg	
023765		G26	3	buk	Siegburg	
023766		G26	3	hals	Siegburg	
023767		G26	3	buk	Siegburg	
023768		G26	3	hals	Siegburg	
023770		G26	3	hals	Siegburg	
023771		G26	3	buk	Siegburg	
023772		G26	3	skulder/hals	Siegburg	
023773		G26	3	buk	Siegburg	
023774		G26	3	buk	Siegburg	
023775		G26	3	buk	Siegburg	
023776		G26	3	buk	Siegburg	
023778		G26	3	buk	Siegburg	
023779		G26	3	buk	Siegburg	
023780		G26	3	buk	Siegburg	
023781		G26	3	buk	Siegburg	
023782		G26	3	buk	Siegburg	
023783		G26	3	buk	Siegburg	
023784		G26	3	buk	Siegburg	
023785		G26	3	buk	Siegburg	
023787		G26	3	buk	Siegburg	
023788		G26	3	buk	Siegburg	
023789		G26	3	buk	Siegburg	
023790		G26	3	buk	Siegburg	
023791		G26	3	buk	Siegburg	
023792		G26	3	buk	Siegburg	

023793		G26	3	buk	Siegburg	
023794		G26	3	buk	Siegburg	
023795		G26	3	buk	Siegburg	
023796		G26	3	buk	Siegburg	
023797		G26	3	buk	Siegburg	
023858		G26	3	buk	Siegburg	
023859		G26	3	buk	Siegburg	
023860		G26	3	buk	Siegburg	
023862		G26	3	buk	Siegburg	
023863		G26	3	skulder/hals	Siegburg	
023864		G26	3	buk	Siegburg	Jakobakanne
023865		G26	3	buk	Siegburg	
023866		G26	3	buk	Siegburg	
023867		G26	3	buk	Siegburg	
023868		G26	3	hals	Siegburg	
023869		G26	3	buk	Siegburg	
023870		G26	3	buk	Siegburg	
023871		G26	3	buk	Siegburg	
023872		G26	3	buk	Siegburg	
023873		G26	3	buk	Siegburg	
023874		G26	3	buk	Siegburg	
023875		G26	3	buk	Siegburg	
023877		G26	3	buk	Siegburg	
023878		G26	3	buk	Siegburg	
023879		G26	3	hals	Siegburg	
023880		G26	3	buk	Siegburg	
023881		G26	3	buk	Siegburg	
023882		G26	3	buk	Siegburg	
023883		G26	3	hals	Siegburg	
023884		G26	3	buk	Siegburg	
023885		G26	3	hals	Siegburg	
023886		G26	3	buk	Siegburg	
023887		G26	3	hals	Siegburg	
023889		G26	3	hals	Siegburg	
023890		G26	3	buk	Siegburg	
023891		G26	3	buk	Siegburg	
023892		G26	3	rand	Siegburg	
023893		G26	3	buk	Siegburg	
023894		G26	3	buk	Siegburg	
023895		G26	3	buk	Siegburg	
023896		G26	3	buk	Siegburg	
023898		G26	3	buk	Siegburg	
023900		G26	3	buk	Siegburg	
023901		G26	3	buk	Siegburg	
023903		G26	3	buk	Siegburg	

023904		G26	3	buk	Siegburg	
023905		G26	3	buk	Siegburg	
023906		G26	3	buk	Siegburg	
023907		G26	3	buk	Siegburg	
023908		G26	3	buk	Siegburg	
023909		G26	3	buk	Siegburg	
023911		G26	3	buk	Siegburg	
023912		G26	3	buk	Siegburg	
023913		G26	3	buk	Siegburg	
023914		G26	3	buk	Siegburg	
023915		G26	3	buk	Siegburg	
023916		G26	3	buk	Siegburg	
023917		G26	3	buk	Siegburg	
023919		G26	3	buk	Siegburg	
023920		G26	3	buk	Siegburg	
023921		G26	3	buk	Siegburg	
023922		G26	3	buk	Siegburg	
023923		G26	3	buk	Siegburg	
023924		G26	3	buk	Siegburg	
023926		G26	3	buk	Siegburg	
023927		G26	3	buk	Siegburg	
023928		G26	3	buk	Siegburg	
023929		G26	3	buk	Siegburg	
023930		G26	3	buk	Siegburg	
023931		G26	3	buk	Siegburg	
023932		G26	3	buk	Siegburg	
023999		G26	3	bunn	Siegburg	Skål
024000		G26	3	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024001		G26	3	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024002		G26	3	rand	Siegburg	
024003		G26	3	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024004		G26	3	rand	Siegburg	
024005		G26	3	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024006		G26	3	hank	Siegburg	
024007		G26	3	buk	Siegburg	Jakobakanne
024008		G26	3	buk	Siegburg	
024009		G26	3	buk	Siegburg	
024010		G26	3	buk	Siegburg	
024011		G26	3	buk	Siegburg	
024012		G26	3	buk	Siegburg	
024016		G27	3	hals	Siegburg	Trakthalsbeger
024017		G27	3	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024018		G27	3	fot	Siegburg	
024019		G27	3	hals	Siegburg	Trakthalsbeger
024020		G27	3	buk	Siegburg	

024157		G27	3	hank	Siegburg	
024158		G27	3	rand	Siegburg	Trakthalsbeget
024159		G27	3	hank	Siegburg	
024160		G27	3	buk	Siegburg	
024161		G27	3	buk	Siegburg	
024162		G27	3	buk	Siegburg	
024163		G27	3	rand	Siegburg	
024191		G26	3	rand	Siegburg	
024192		G26	3	buk	Siegburg	
024193		G26	3	buk	Siegburg	
024361		G26	3	rand	Siegburg	Jakobakanne
024362		G26	3	fot	Siegburg	
025358		G27	3	buk	Siegburg	
026397		G26	3	rand	Siegburg	
026398		G26	3	fot	Siegburg	Mugge
026399		G26	3	rand	Siegburg	
026400		G26	3	rand	Siegburg	Trakthalsbeget
026401		G26	3	rand	Siegburg	
026402		G26	3	rand	Siegburg	Skål
026403		G26	3	buk	Siegburg	Bikonisk krus
026404		G26	3	hals	Siegburg	
026405		G26	3	hals	Siegburg	
026406		G26	3	buk	Siegburg	
026407		G26	3	hals	Siegburg	
026408		G26	3	rand	Siegburg	
026409		G26	3	hals	Siegburg	
026410		G26	3	buk	Siegburg	
026411		G26	3	buk	Siegburg	
026412		G26	3	hals	Siegburg	
026413		G26	3	hals	Siegburg	
026414		G26	3	hals	Siegburg	
026415		G26	3	hals	Siegburg	
026416		G26	3	buk	Siegburg	
026417		G26	3	buk	Siegburg	
026418		G26	3	buk/skulder	Siegburg	Jakobakanne
026419		G26	3	buk	Siegburg	
026420		G26	3	buk	Siegburg	
026421		G26	3	buk	Siegburg	
026422		G26	3	buk	Siegburg	
026423		G26	3	buk	Siegburg	
026424		G26	3	skulder/hals	Siegburg	Krus
026425		G26	3	buk	Siegburg	
026426		G26	3	buk	Siegburg	Bikonisk krus
026427		G26	3	buk	Siegburg	
026428		G26	3	buk	Siegburg	

026429		G26	3	fot	Siegburg	
022428		G26	4	rand	Siegburg	Jakobakanne
023991		G27	4	rand	Siegburg	Skål
024095		G26	4	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024096		G26	4	buk	Siegburg	
024097		G26	4	buk	Siegburg	
024098		G26	4	buk	Siegburg	
024099		G26	4	buk	Siegburg	
024100		G26	4	buk	Siegburg	
024101		G26	4	buk	Siegburg	
024102		G26	4	buk	Siegburg	
024103		G26	4	buk	Siegburg	
024104		G26	4	buk	Siegburg	
024105		G26	4	buk	Siegburg	
024106		G26	4	buk	Siegburg	
024107		G26	4	buk	Siegburg	
024170		G26	4	hank	Siegburg	
024171		G26	4	buk	Siegburg	
024172		G26	4	buk	Siegburg	
024173		G26	4	buk	Siegburg	Mugge
024174		G26	4	rand m/hankfeste	Siegburg	
024175		G26	4	buk m/hankfeste	Siegburg	
024176		G26	4	hank	Siegburg	Trakthalskrus
024177		G26	4	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024178		G26	4	buk	Siegburg	
024179		G26	4	buk	Siegburg	
024194		G26	4	buk	Siegburg	
024195		G26	4	buk	Siegburg	Krus
024196		G26	4	skulder/hals	Siegburg	
024197		G26	4	hals	Siegburg	
024309		G26	4	buk	Siegburg	
025512		G26	4	rand	Siegburg	Jakobakanne
025513		G26	4	buk	Siegburg	
025514		G26	4	buk	Siegburg	
025515		G26	4	buk	Siegburg	
025516		G26	4	buk	Siegburg	
022855		G26	5	buk	Siegburg	Mugge
022856		G26	5	fot	Siegburg	Mugge
022857		G26	5	fot	Siegburg	Mugge
022858		G26	5	fot	Siegburg	
022859		G26	5	rand	Siegburg	Skål
022860		G26	5	fot	Siegburg	Mugge
022861		G26	5	bunn	Siegburg	

022862		G26	5	buk	Siegburg	Mugge
022863		G26	5	buk m/hankfeste	Siegburg	Mugge
022864		G26	5	buk	Siegburg	Mugge
022865		G26	5	buk m/hankfeste	Siegburg	Mugge
022866		G26	5	buk/skulder/hals	Siegburg	Mugge
022867		G26	5	buk	Siegburg	Mugge
022868		G26	5	rand	Siegburg	Mugge
022869		G26	5	buk	Siegburg	Mugge
022871		G26	5	buk	Siegburg	Mugge
022872		G26	5	buk	Siegburg	
022873		G26	5	buk	Siegburg	Mugge
022874		G26	5	buk	Siegburg	
022875		G26	5	buk	Siegburg	
022876		G26	5	buk	Siegburg	
023798		G26	5	hank	Siegburg	
023799		G26	5	hank	Siegburg	
023800		G26	5	hank	Siegburg	
023801		G26	5	fot	Siegburg	
023802		G26	5	fot	Siegburg	
023803		G26	5	fot	Siegburg	
023804		G26	5	fot	Siegburg	
023805		G26	5	fot	Siegburg	
023806		G26	5	fot	Siegburg	
023807		G26	5	rand	Siegburg	Skål
023808		G26	5	rand	Siegburg	Skål
023809		G26	5	bunn	Siegburg	Skål
023810		G26	5	bunn	Siegburg	Skål
023811		G26	5	bunn	Siegburg	Skål
023812		G26	5	buk m/hankfeste	Siegburg	
023813		G26	5	buk m/hankfeste	Siegburg	
023814		G26	5	buk m/hankfeste	Siegburg	
023815		G26	5	rand	Siegburg	Trakthalsbejer
023816		G26	5	rand	Siegburg	
023817		G26	5	rand	Siegburg	Jakobakanne
023818		G26	5	rand	Siegburg	
023819		G26	5	rand	Siegburg	
023820		G26	5	rand	Siegburg	
023821		G26	5	rand	Siegburg	Trakthalsbejer
023822		G26	5	rand	Siegburg	

023823		G26	5	rand	Siegburg	Skål
023824		G26	5	rand	Siegburg	
023825		G26	5	rand	Siegburg	
023826		G26	5	rand	Siegburg	Jakobakanne
023827		G26	5	rand	Siegburg	
023828		G26	5	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
023829		G26	5	rand	Siegburg	
023830		G26	5	rand	Siegburg	
023832		G26	5	rand	Siegburg	
023833		G26	5	rand	Siegburg	
023834		G26	5	buk	Siegburg	
023835		G26	5	buk	Siegburg	
023836		G26	5	buk	Siegburg	
023837		G26	5	buk	Siegburg	
023838		G26	5	buk	Siegburg	
023839		G26	5	buk	Siegburg	
023840		G26	5	buk	Siegburg	
023841		G26	5	buk	Siegburg	
023842		G26	5	buk	Siegburg	
023843		G26	5	buk/skulder/hals	Siegburg	Trakthalsbeger
023844		G26	5	buk	Siegburg	Jakobakanne
023845		G26	5	buk	Siegburg	
023846		G26	5	buk/skulder/hals	Siegburg	
023847		G26	5	buk	Siegburg	
023848		G26	5	buk	Siegburg	
023849		G26	5	buk	Siegburg	
023850		G26	5	hals	Siegburg	
023851		G26	5	skulder/hals	Siegburg	
023852		G26	5	hals	Siegburg	
023853		G26	5	hals	Siegburg	
023854		G26	5	buk	Siegburg	
023855		G26	5	buk	Siegburg	
023973		G26	5	buk	Siegburg	
023974		G26	5	buk	Siegburg	
023983		G26	5	buk	Siegburg	
024134		G27	5	rand	Siegburg	Skål
024135		G27	5	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024136		G27	5	rand	Siegburg	
024137		G27	5	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024138		G27	5	rand	Siegburg	
024139		G27	5	rand	Siegburg	
024140		G27	5	rand	Siegburg	
024141		G27	5	buk	Siegburg	

024142		G27	5	buk	Siegburg	
024143		G27	5	buk	Siegburg	
024144		G27	5	buk	Siegburg	
024145		G27	5	buk	Siegburg	
024146		G27	5	buk	Siegburg	
024147		G27	5	buk	Siegburg	
024148		G27	5	buk	Siegburg	
024149		G27	5	buk	Siegburg	
024201		G26	5	rand	Siegburg	
024202		G26	5	buk	Siegburg	
024234		G26	5	fot	Siegburg	
024235		G26	5	fot	Siegburg	
024236		G26	5	fot	Siegburg	
024237		G26	5	hank	Siegburg	
024238		G26	5	rand	Siegburg	Trakthalsbecher
024239		G26	5	buk m/hankfeste	Siegburg	Mugge
024240		G26	5	buk	Siegburg	
024241		G26	5	buk	Siegburg	
024242		G26	5	buk	Siegburg	
024243		G26	5	buk	Siegburg	
024244		G26	5	buk	Siegburg	
024245		G26	5	buk	Siegburg	
024246		G26	5	buk	Siegburg	
024247		G26	5	buk	Siegburg	
024248		G26	5	buk	Siegburg	
024249		G26	5	buk	Siegburg	
024747		G26	5	rand	Siegburg	Jakobakanne
024748		G26	5	rand	Siegburg	Jakobakanne
024749		G26	5	rand	Siegburg	Jakobakanne
024751		G26	5	fot	Siegburg	
024752		G26	5	fot	Siegburg	
024753		G26	5	buk	Siegburg	
024754		G26	5	buk	Siegburg	
024756		G26	5	hals	Siegburg	
024757		G26	5	buk	Siegburg	
024758		G26	5	buk	Siegburg	Jakobakanne
024759		G26	5	buk	Siegburg	
024760		G26	5	buk	Siegburg	
024761		G26	5	buk	Siegburg	
024762		G26	5	buk	Siegburg	
024763		G26	5	buk	Siegburg	
024764		G26	5	buk	Siegburg	
024766		G26	5	buk	Siegburg	
024767		G26	5	buk	Siegburg	

024768		G26	5	buk	Siegburg	
024769		G26	5	buk	Siegburg	
024770		G26	5	buk	Siegburg	
024771		G26	5	buk	Siegburg	Trakthalsbeger
024772		G26	5	hals	Siegburg	
024773		G26	5	buk	Siegburg	
024774		G26	5	buk	Siegburg	
024775		G26	5	buk	Siegburg	
024776		G26	5	buk	Siegburg	
024777		G26	5	buk	Siegburg	
024778		G26	5	buk	Siegburg	
025040		G26	5	bunn	Siegburg	Skål
025041		G26	5	bunn	Siegburg	Skål
025042		G26	5	STK	Siegburg	
025043		G26	5	rand	Siegburg	Skål
025045		G26	5	rand	Siegburg	
025046		G26	5	rand	Siegburg	
025047		G26	5	rand	Siegburg	
025049		G26	5	rand	Siegburg	
025050		G26	5	rand	Siegburg	
025051		G26	5	rand	Siegburg	
025054		G26	5	rand	Siegburg	
025055		G26	5	rand	Siegburg	
025056		G26	5	rand	Siegburg	
025057		G26	5	rand	Siegburg	Jakobakanne
025058		G26	5	rand	Siegburg	Jakobakanne
025059		G26	5	rand	Siegburg	
025060		G26	5	rand	Siegburg	Skål
025061		G26	5	rand	Siegburg	Jakobakanne
025062		G26	5	rand	Siegburg	
025063		G26	5	rand	Siegburg	Skål
025064		G26	5	hank	Siegburg	
025066		G26	5	fot	Siegburg	
025067		G26	5	fot	Siegburg	
025068		G26	5	fot	Siegburg	
025069		G26	5	fot	Siegburg	
025070		G26	5	fot	Siegburg	
025071		G26	5	fot	Siegburg	
025072		G26	5	buk	Siegburg	
025073		G26	5	buk	Siegburg	
025074		G26	5	buk	Siegburg	
025075		G26	5	buk	Siegburg	
025076		G26	5	buk	Siegburg	Bikonisk krus
025077		G26	5	buk	Siegburg	
025079		G26	5	buk	Siegburg	

025080		G26	5	buk	Siegburg	
025081		G26	5	buk	Siegburg	Trakthalsbecher
025082		G26	5	buk	Siegburg	
025083		G26	5	buk	Siegburg	
025084		G26	5	buk	Siegburg	Bikonisk krus
025085		G26	5	buk	Siegburg	
025086		G26	5	buk	Siegburg	
025088		G26	5	buk	Siegburg	
025089		G26	5	skulder/hals	Siegburg	
025090		G26	5	buk	Siegburg	
025091		G26	5	buk	Siegburg	
025092		G26	5	buk	Siegburg	
025093		G26	5	buk	Siegburg	
025094		G26	5	buk	Siegburg	
025095		G26	5	buk	Siegburg	
025096		G26	5	skulder/hals	Siegburg	
025097		G26	5	hals	Siegburg	
025098		G26	5	skulder/hals	Siegburg	
025099		G26	5	skulder/hals	Siegburg	
025101		G26	5	buk	Siegburg	
025102		G26	5	buk	Siegburg	
025103		G26	5	hals	Siegburg	
025104		G26	5	buk	Siegburg	
025105		G26	5	buk	Siegburg	
025107		G26	5	buk	Siegburg	
025108		G26	5	buk	Siegburg	
025109		G26	5	buk	Siegburg	
025110		G26	5	buk	Siegburg	
025111		G26	5	buk	Siegburg	
025112		G26	5	hals	Siegburg	
025113		G26	5	buk	Siegburg	
025114		G26	5	buk	Siegburg	
025115		G26	5	buk	Siegburg	
025117		G26	5	buk	Siegburg	
025118		G26	5	buk	Siegburg	
025120		G26	5	hals	Siegburg	
025121		G26	5	buk	Siegburg	
025122		G26	5	hals	Siegburg	
025123		G26	5	buk	Siegburg	
025124		G26	5	buk	Siegburg	
025125		G26	5	buk	Siegburg	
025126		G26	5	buk	Siegburg	
025127		G26	5	buk	Siegburg	Mugge
025128		G26	5	hals	Siegburg	
025129		G26	5	buk	Siegburg	

025130		G26	5	buk	Siegburg	
025131		G26	5	buk	Siegburg	
025132		G26	5	buk	Siegburg	
025133		G26	5	buk	Siegburg	
025134		G26	5	skulder/hals	Siegburg	
025135		G26	5	skulder	Siegburg	
025136		G26	5	buk	Siegburg	
025137		G26	5	buk	Siegburg	
025138		G26	5	hals	Siegburg	
025139		G26	5	buk	Siegburg	
025140		G26	5	buk	Siegburg	
025141		G26	5	buk	Siegburg	
025142		G26	5	buk	Siegburg	
025143		G26	5	buk	Siegburg	
025144		G26	5	buk	Siegburg	
025145		G26	5	buk	Siegburg	
025146		G26	5	hals	Siegburg	
025147		G26	5	buk	Siegburg	
025148		G26	5	buk	Siegburg	
025149		G26	5	buk	Siegburg	
025150		G26	5	hals	Siegburg	
025151		G26	5	hals	Siegburg	
025152		G26	5	buk	Siegburg	
025153		G26	5	buk	Siegburg	
025154		G26	5	hals	Siegburg	
025155		G26	5	buk	Siegburg	
025156		G26	5	buk	Siegburg	
025157		G26	5	buk	Siegburg	
025158		G26	5	buk	Siegburg	
025159		G26	5	hals	Siegburg	
025160		G26	5	buk	Siegburg	
025161		G26	5	buk	Siegburg	
025162		G26	5	buk	Siegburg	
025163		G26	5	buk	Siegburg	
025164		G26	5	hals	Siegburg	
025165		G26	5	buk	Siegburg	
025167		G26	5	buk	Siegburg	
025168		G26	5	buk	Siegburg	
025169		G26	5	buk	Siegburg	
025170		G26	5	buk/skulder/hals	Siegburg	Jakobakanne
025171		G26	5	buk	Siegburg	
025172		G26	5	buk	Siegburg	
025173		G26	5	buk	Siegburg	
025174		G26	5	buk	Siegburg	

025175		G26	5	buk	Siegburg	
025176		G26	5	buk	Siegburg	
025177		G26	5	buk	Siegburg	
025178		G26	5	buk	Siegburg	
025179		G26	5	buk	Siegburg	
025180		G26	5	hals	Siegburg	
025181		G26	5	buk	Siegburg	
025182		G26	5	buk	Siegburg	
025183		G26	5	buk	Siegburg	
025184		G26	5	buk	Siegburg	
025197		G26	5	buk	Siegburg	
025198		G26	5	buk	Siegburg	
025199		G26	5	buk	Siegburg	
025208		G26	5	buk	Siegburg	Skål
025247		G27	5	buk	Siegburg	
025317		G26	5	rand	Siegburg	Trakthalsbeget
025318		G26	5	rand	Siegburg	
025319		G26	5	rand	Siegburg	
025320		G26	5	rand	Siegburg	
025321		G26	5	fot	Siegburg	Krus
025322		G26	5	buk	Siegburg	
025323		G26	5	buk	Siegburg	
025324		G26	5	buk	Siegburg	
025325		G26	5	skulder/hals	Siegburg	
025326		G26	5	hals	Siegburg	
025327		G26	5	buk	Siegburg	
025328		G26	5	skulder/hals	Siegburg	
025329		G26	5	hals	Siegburg	
025330		G26	5	buk	Siegburg	
025331		G26	5	buk	Siegburg	
025332		G26	5	buk	Siegburg	
025333		G26	5	buk	Siegburg	
025334		G26	5	buk	Siegburg	
025335		G26	5	buk	Siegburg	
025336		G26	5	hals	Siegburg	
025337		G26	5	buk	Siegburg	
025338		G26	5	buk	Siegburg	
025339		G26	5	buk	Siegburg	
025340		G26	5	hals	Siegburg	
025341		G26	5	buk	Siegburg	
025342		G26	5	buk	Siegburg	
025343		G26	5	buk	Siegburg	
025344		G26	5	buk	Siegburg	
025345		G26	5	buk	Siegburg	
025347		G26	5	buk	Siegburg	

025350		G26	5	rand	Siegburg	Trakthalsbeget
025351		G26	5	buk	Siegburg	
023965		G27	6	buk	Siegburg	
023966		G27	6	buk	Siegburg	
023967		G27	6	buk	Siegburg	
023968		G27	6	buk	Siegburg	
023969		G27	6	buk	Siegburg	
023970		G27	6	buk	Siegburg	
023971		G27	6	buk	Siegburg	
023984		G27	6	rand	Siegburg	Skål
023985		G27	6	buk	Siegburg	
023987		G27	6	buk	Siegburg	
023988		G27	6	buk	Siegburg	
023989		G27	6	buk	Siegburg	
023992		G26	6	rand	Siegburg	Skål
024203		G26	6	hank	Siegburg	
024204		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024205		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024206		G26	6	buk	Siegburg	
024207		G26	6	buk/skulder/hals	Siegburg	
024208		G26	6	buk	Siegburg	
024312		G27	6	fot	Siegburg	
024313		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024314		G27	6	rand	Siegburg	
024315		G27	6	rand	Siegburg	
024316		G27	6	rand	Siegburg	
024317		G27	6	rand	Siegburg	
024318		G27	6	rand	Siegburg	
024319		G27	6	buk	Siegburg	
024320		G27	6	buk	Siegburg	
024321		G27	6	buk	Siegburg	
024322		G27	6	buk	Siegburg	
024323		G27	6	buk	Siegburg	
024324		G27	6	buk	Siegburg	
024325		G27	6	buk	Siegburg	
024326		G27	6	buk	Siegburg	
024327		G27	6	buk	Siegburg	Mugge
024328		G27	6	buk	Siegburg	
024329		G27	6	buk	Siegburg	
024330		G27	6	buk	Siegburg	
024331		G27	6	buk	Siegburg	
024332		G27	6	buk	Siegburg	
024333		G27	6	buk	Siegburg	
024334		G27	6	buk	Siegburg	

024335		G27	6	buk	Siegburg	
024336		G27	6	buk	Siegburg	
024337		G27	6	buk	Siegburg	
024338		G27	6	buk	Siegburg	
024339		G27	6	buk	Siegburg	
024340		G27	6	buk	Siegburg	
024341		G27	6	buk	Siegburg	
024342		G27	6	buk	Siegburg	
024344		G27	6	buk	Siegburg	
024345		G27	6	hals	Siegburg	
024355		G27	6	rand	Siegburg	Skål
024357		G27	6	fot	Siegburg	
024358		G27	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024359		G27	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024360		G27	6	buk	Siegburg	
024368		G27	6	rand	Siegburg	Skål
024369		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024370		G27	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024371		G27	6	rand	Siegburg	Skål
024373		G27	6	buk	Siegburg	
024374		G27	6	buk	Siegburg	
024375		G27	6	buk	Siegburg	
024376		G27	6	hals	Siegburg	
024383		G27	6	fot	Siegburg	
024384		G27	6	fot	Siegburg	
024385		G27	6	fot	Siegburg	
024386		G27	6	fot	Siegburg	
024387		G27	6	fot	Siegburg	
024388		G27	6	fot	Siegburg	
024389		G27	6	fot	Siegburg	
024390		G27	6	fot	Siegburg	
024391		G27	6	hank	Siegburg	
024392		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024393		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024394		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024395		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024396		G27	6	rand	Siegburg	
024397		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024398		G27	6	rand	Siegburg	
024399		G27	6	rand	Siegburg	
024400		G27	6	rand	Siegburg	
024401		G27	6	rand	Siegburg	
024402		G27	6	rand	Siegburg	
024403		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024404		G27	6	rand	Siegburg	

024405		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024406		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024407		G27	6	rand	Siegburg	
024408		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024409		G27	6	rand	Siegburg	
024410		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024411		G27	6	rand	Siegburg	
024412		G27	6	rand	Siegburg	
024413		G27	6	rand	Siegburg	
024414		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024415		G27	6	rand	Siegburg	
024416		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024417		G27	6	rand	Siegburg	
024419		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024420		G27	6	rand	Siegburg	
024421		G27	6	rand	Siegburg	Skål
024423		G27	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeget
024424		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024425		G27	6	rand	Siegburg	
024426		G27	6	rand	Siegburg	
024427		G27	6	rand	Siegburg	Skål
024428		G27	6	rand	Siegburg	Skål
024429		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024430		G27	6	rand	Siegburg	
024431		G27	6	rand	Siegburg	
024434		G27	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeget
024435		G27	6	buk	Siegburg	
024436		G27	6	buk	Siegburg	
024437		G27	6	buk	Siegburg	
024438		G27	6	buk	Siegburg	
024439		G27	6	buk	Siegburg	
024440		G27	6	buk	Siegburg	
024441		G27	6	buk	Siegburg	
024442		G27	6	buk	Siegburg	
024445		G27	6	buk	Siegburg	
024447		G27	6	buk	Siegburg	Mugge
024448		G27	6	buk	Siegburg	
024449		G27	6	buk	Siegburg	
024450		G27	6	buk	Siegburg	
024451		G27	6	buk	Siegburg	
024452		G27	6	buk	Siegburg	
024453		G27	6	skulder/hals m/hankfeste	Siegburg	Bikonisk krus
024454		G27	6	buk	Siegburg	
024455		G27	6	buk	Siegburg	

024456		G27	6	fot/buk	Siegburg	Mugge
024457		G27	6	buk	Siegburg	Mugge
024458		G27	6	buk	Siegburg	
024459		G27	6	buk	Siegburg	
024460		G27	6	buk	Siegburg	
024461		G27	6	buk	Siegburg	
024462		G27	6	buk	Siegburg	
024463		G27	6	buk	Siegburg	
024464		G27	6	buk	Siegburg	
024465		G27	6	buk	Siegburg	
024466		G27	6	buk	Siegburg	
024467		G27	6	buk	Siegburg	
024468		G27	6	buk	Siegburg	
024469		G27	6	buk	Siegburg	
024470		G27	6	buk	Siegburg	
024471		G27	6	buk	Siegburg	
024472		G27	6	buk	Siegburg	
024473		G27	6	buk	Siegburg	
024474		G27	6	buk	Siegburg	
024475		G27	6	buk	Siegburg	
024476		G27	6	buk	Siegburg	
024477		G27	6	buk	Siegburg	
024478		G27	6	buk	Siegburg	
024479		G27	6	buk	Siegburg	
024480		G27	6	buk	Siegburg	
024481		G27	6	buk	Siegburg	
024482		G27	6	buk	Siegburg	
024483		G27	6	buk	Siegburg	
024484		G27	6	buk	Siegburg	
024485		G27	6	buk	Siegburg	Jakobakanne
024486		G27	6	hals	Siegburg	
024487		G27	6	buk	Siegburg	
024488		G27	6	buk	Siegburg	
024489		G27	6	buk	Siegburg	
024490		G27	6	hals	Siegburg	
024491		G27	6	buk	Siegburg	
024492		G27	6	skulder/hals	Siegburg	Bikonisk krus
024493		G27	6	buk	Siegburg	
024494		G27	6	buk	Siegburg	
024495		G27	6	buk	Siegburg	
024496		G27	6	buk	Siegburg	
024497		G27	6	hals	Siegburg	
024498		G27	6	buk	Siegburg	
024499		G27	6	buk	Siegburg	
024500		G27	6	buk	Siegburg	

024501		G27	6	hank	Siegburg	
024503		G27	6	buk	Siegburg	
024504		G27	6	buk	Siegburg	
024505		G27	6	buk	Siegburg	
024506		G27	6	buk	Siegburg	
024507		G27	6	buk	Siegburg	
024508		G27	6	buk	Siegburg	
024509		G27	6	buk	Siegburg	
024510		G27	6	hals	Siegburg	
024511		G27	6	buk	Siegburg	
024512		G27	6	buk	Siegburg	
024513		G27	6	buk	Siegburg	
024514		G27	6	buk	Siegburg	
024515		G27	6	buk	Siegburg	
024516		G27	6	hals	Siegburg	
024517		G27	6	buk	Siegburg	
024520		G27	6	buk	Siegburg	
024521		G27	6	hals	Siegburg	
024522		G27	6	buk	Siegburg	
024523		G27	6	buk	Siegburg	
024524		G27	6	buk	Siegburg	
024525		G27	6	hals	Siegburg	
024526		G27	6	hals	Siegburg	
024527		G27	6	buk	Siegburg	
024528		G27	6	hals	Siegburg	
024529		G27	6	buk	Siegburg	
024530		G27	6	buk	Siegburg	
024531		G27	6	hals	Siegburg	
024532		G27	6	skulder/hals	Siegburg	
024533		G27	6	buk	Siegburg	Bikonisk krus
024534		G27	6	buk	Siegburg	
024535		G27	6	buk	Siegburg	
024536		G27	6	buk	Siegburg	
024538		G27	6	hals	Siegburg	
024539		G27	6	buk	Siegburg	
024540		G27	6	buk	Siegburg	
024541		G27	6	buk	Siegburg	
024542		G27	6	buk	Siegburg	
024543		G27	6	buk	Siegburg	
024544		G27	6	buk	Siegburg	
024545		G27	6	buk	Siegburg	
024546		G27	6	buk	Siegburg	
024547		G27	6	buk	Siegburg	
024548		G27	6	buk	Siegburg	
024549		G27	6	buk	Siegburg	

024550		G27	6	buk	Siegburg	Jakobakanne
024551		G27	6	buk	Siegburg	
024552		G27	6	hals	Siegburg	
024553		G27	6	hals	Siegburg	
024554		G27	6	buk	Siegburg	
024555		G27	6	hals	Siegburg	
024556		G27	6	hals	Siegburg	
024557		G27	6	buk	Siegburg	
024558		G27	6	hals	Siegburg	
024559		G27	6	buk	Siegburg	
024560		G27	6	hals	Siegburg	
024561		G27	6	buk	Siegburg	
024562		G27	6	buk	Siegburg	
024563		G27	6	buk	Siegburg	
024564		G27	6	buk	Siegburg	
024565		G27	6	buk	Siegburg	
024566		G27	6	buk	Siegburg	
024567		G27	6	skulder/hals	Siegburg	
024568		G27	6	buk	Siegburg	
024569		G27	6	hals	Siegburg	
024570		G27	6	buk	Siegburg	
024571		G27	6	buk	Siegburg	
024572		G27	6	buk	Siegburg	
024573		G27	6	buk	Siegburg	
024574		G27	6	buk	Siegburg	
024575		G27	6	buk	Siegburg	
024576		G27	6	buk	Siegburg	
024577		G27	6	hals	Siegburg	
024578		G27	6	buk	Siegburg	
024580		G27	6	buk	Siegburg	
024582		G27	6	buk	Siegburg	
024584		G27	6	buk	Siegburg	
024585		G27	6	buk	Siegburg	
024586		G27	6	buk	Siegburg	
024587		G27	6	buk	Siegburg	
024588		G27	6	buk	Siegburg	
024592		G27	6	buk	Siegburg	
024593		G27	6	buk	Siegburg	
024594		G27	6	buk	Siegburg	
024595		G27	6	buk	Siegburg	
024596		G27	6	skulder m/hankfeste	Siegburg	
024597		G27	6	hals	Siegburg	
024598		G27	6	buk	Siegburg	
024599		G27	6	buk	Siegburg	

024600		G27	6	buk	Siegburg	
024604		G27	6	buk	Siegburg	
024605		G27	6	buk	Siegburg	
024606		G27	6	hals	Siegburg	
024607		G27	6	buk	Siegburg	
024608		G27	6	hals	Siegburg	
024609		G27	6	buk	Siegburg	
024610		G27	6	hals	Siegburg	
024611		G27	6	buk	Siegburg	
024612		G27	6	buk	Siegburg	
024613		G27	6	buk	Siegburg	
024615		G27	6	buk	Siegburg	
024616		G27	6	buk	Siegburg	
024617		G27	6	buk	Siegburg	
024618		G27	6	buk	Siegburg	
024619		G27	6	buk	Siegburg	
024620		G27	6	buk	Siegburg	
024622		G27	6	buk	Siegburg	
024623		G27	6	buk	Siegburg	
024624		G27	6	buk	Siegburg	
024625		G27	6	buk	Siegburg	
024626		G27	6	buk	Siegburg	
024627		G27	6	buk	Siegburg	
024628		G27	6	buk	Siegburg	
024629		G27	6	buk	Siegburg	
024630		G27	6	buk	Siegburg	
024631		G27	6	buk	Siegburg	
024632		G27	6	hals	Siegburg	
024633		G27	6	buk	Siegburg	
024634		G27	6	hals	Siegburg	
024635		G27	6	buk	Siegburg	
024636		G27	6	hals	Siegburg	
024637		G27	6	buk	Siegburg	
024638		G27	6	buk	Siegburg	
024639		G27	6	buk	Siegburg	
024640		G27	6	buk	Siegburg	
024641		G27	6	buk	Siegburg	
024642		G27	6	buk	Siegburg	
024644		G27	6	hals	Siegburg	
024645		G27	6	buk	Siegburg	
024646		G27	6	buk	Siegburg	
024647		G27	6	buk	Siegburg	
024648		G27	6	buk	Siegburg	
024651		G27	6	buk	Siegburg	
024652		G27	6	buk	Siegburg	

024653		G27	6	buk	Siegburg	
024660		G27	6	buk	Siegburg	
024662		G27	6	hals	Siegburg	
024663		G27	6	buk	Siegburg	
024665		G27	6	buk	Siegburg	
024666		G27	6	buk	Siegburg	
024667		G27	6	buk	Siegburg	
024668		G27	6	buk	Siegburg	
024669		G27	6	buk	Siegburg	
024670		G27	6	buk	Siegburg	
024671		G27	6	buk	Siegburg	
024672		G27	6	buk	Siegburg	
024673		G27	6	buk	Siegburg	
024674		G27	6	buk	Siegburg	
024675		G27	6	buk	Siegburg	
024676		G27	6	buk	Siegburg	
024677		G27	6	buk	Siegburg	
024679		G27	6	buk	Siegburg	
024680		G27	6	buk	Siegburg	
024681		G27	6	buk	Siegburg	
024682		G27	6	buk	Siegburg	
024683		G27	6	buk	Siegburg	
024685		G27	6	buk	Siegburg	
024686		G27	6	buk	Siegburg	
024687		G27	6	buk	Siegburg	
024689		G27	6	buk	Siegburg	
024690		G27	6	buk	Siegburg	
024691		G27	6	buk	Siegburg	
024692		G27	6	buk	Siegburg	
024693		G27	6	buk	Siegburg	
024694		G27	6	buk	Siegburg	
024695		G27	6	buk	Siegburg	
024696		G27	6	buk	Siegburg	
024697		G27	6	buk	Siegburg	
024698		G27	6	buk	Siegburg	
024699		G27	6	buk	Siegburg	
024709		G27	6	buk	Siegburg	
024781		G26	6	hals	Siegburg	
024782		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
024783		G26	6	buk	Siegburg	
024784		G26	6	buk	Siegburg	
024790		G26	6	hank	Siegburg	
024791		G26	6	buk	Siegburg	
024792		G26	6	buk	Siegburg	
024793		G26	6	skulder/hals	Siegburg	

024794		G26	6	buk	Siegburg	
024795		G26	6	buk	Siegburg	
024796		G26	6	buk	Siegburg	
024797		G26	6	buk	Siegburg	
024798		G26	6	buk	Siegburg	
024799		G26	6	buk	Siegburg	
024800		G26	6	buk	Siegburg	
024802		G26	6	buk	Siegburg	
024803		G26	6	rand	Siegburg	
024805		G27	6	rand/bunn	Siegburg	Skål
024806		G27	6	rand	Siegburg	Skål
024807		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024808		G27	6	rand	Siegburg	Skål
024809		G27	6	rand	Siegburg	Mugge
024810		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024811		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024813		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024814		G27	6	rand	Siegburg	Skål
024815		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024816		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024817		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024818		G27	6	skulder/hals m/hankfeste	Siegburg	
024819		G27	6	hank	Siegburg	
024820		G27	6	hank	Siegburg	
024821		G27	6	hank	Siegburg	
024822		G27	6	hank	Siegburg	
024823		G27	6	rand m/hank	Siegburg	Jakobakanne
024824		G27	6	rand m/hank	Siegburg	Jakobakanne
024825		G27	6	rand m/hank	Siegburg	Jakobakanne
024826		G27	6	rand m/hank	Siegburg	Jakobakanne
024827		G27	6	rand	Siegburg	
024828		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024830		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024831		G27	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024832		G27	6	buk	Siegburg	
024833		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024834		G27	6	rand m/hank	Siegburg	Jakobakanne
024835		G27	6	rand	Siegburg	
024836		G27	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024837		G27	6	rand	Siegburg	
024838		G27	6	rand	Siegburg	
024839		G27	6	rand	Siegburg	
024843		G27	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeger
024844		G27	6	rand	Siegburg	Skål

024845		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024846		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024847		G27	6	rand	Siegburg	
024848		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
024851		G27	6	skulder/hals	Siegburg	Bikonisk krus
024852		G27	6	buk	Siegburg	
024853		G27	6	buk	Siegburg	
024854		G27	6	skulder/hals	Siegburg	Bikonisk krus
024855		G27	6	buk	Siegburg	
024856		G27	6	buk	Siegburg	
024857		G27	6	buk	Siegburg	
024858		G27	6	buk/skulder/hals	Siegburg	Bikonisk krus
024859		G27	6	buk	Siegburg	Mugge
024860		G27	6	buk	Siegburg	
024861		G27	6	buk	Siegburg	
024862		G27	6	buk	Siegburg	
024863		G27	6	buk	Siegburg	
024864		G27	6	buk	Siegburg	
024865		G27	6	buk	Siegburg	
024866		G27	6	buk	Siegburg	
024867		G27	6	buk	Siegburg	
024868		G27	6	buk	Siegburg	
024869		G27	6	buk	Siegburg	
024870		G27	6	buk	Siegburg	
024871		G27	6	buk	Siegburg	
024872		G27	6	fot	Siegburg	Trakthalsbeget
024874		G27	6	fot	Siegburg	Mugge
024876		G27	6	fot	Siegburg	
024877		G27	6	fot	Siegburg	
024878		G27	6	fot	Siegburg	
024880		G27	6	skulder/hals	Siegburg	Bikonisk krus
024881		G27	6	hals	Siegburg	
024882		G27	6	buk	Siegburg	Mugge
024883		G27	6	skulder/hals m/hankfeste	Siegburg	Bikonisk krus
024885		G27	6	buk	Siegburg	
024886		G27	6	skulder/hals	Siegburg	Bikonisk krus
024887		G27	6	buk	Siegburg	
024888		G27	6	buk	Siegburg	
024889		G27	6	skulder/hals	Siegburg	Jakobakanne
024890		G27	6	hals	Siegburg	
024891		G27	6	buk	Siegburg	
024892		G27	6	buk	Siegburg	
024893		G27	6	skulder/hals	Siegburg	

024894		G27	6	buk	Siegburg	
024895		G27	6	buk	Siegburg	
024896		G27	6	buk	Siegburg	
024897		G27	6	hals	Siegburg	
024898		G27	6	buk	Siegburg	Bikonisk krus
024899		G27	6	skulder/hals	Siegburg	
024901		G27	6	buk	Siegburg	Jakobakanne
024904		G27	6	buk	Siegburg	
024906		G27	6	buk	Siegburg	
024907		G27	6	hals	Siegburg	
024909		G27	6	buk	Siegburg	
024910		G27	6	buk	Siegburg	
024911		G27	6	buk	Siegburg	
024912		G27	6	buk	Siegburg	
024914		G27	6	buk	Siegburg	
024915		G27	6	buk	Siegburg	
024916		G27	6	buk	Siegburg	
024918		G27	6	buk	Siegburg	
024919		G27	6	buk	Siegburg	
024921		G27	6	hals	Siegburg	
024922		G27	6	buk	Siegburg	
024923		G27	6	buk	Siegburg	
024924		G27	6	bunn	Siegburg	Skål
024925		G27	6	buk	Siegburg	
024926		G27	6	buk	Siegburg	
024928		G27	6	hals	Siegburg	
024929		G27	6	hals	Siegburg	
024930		G27	6	buk	Siegburg	
024931		G27	6	buk	Siegburg	
024932		G27	6	buk	Siegburg	
024933		G27	6	buk	Siegburg	
024934		G27	6	buk	Siegburg	
024935		G27	6	skulder/hals	Siegburg	
024937		G27	6	buk	Siegburg	
024938		G27	6	buk	Siegburg	
024940		G27	6	buk	Siegburg	
024941		G27	6	buk	Siegburg	
024942		G27	6	buk	Siegburg	
024943		G27	6	buk	Siegburg	
024944		G27	6	buk	Siegburg	
024945		G27	6	buk	Siegburg	
024946		G27	6	buk	Siegburg	
024947		G27	6	buk	Siegburg	
024948		G27	6	buk	Siegburg	
024949		G27	6	buk	Siegburg	

024950		G27	6	buk	Siegburg	
024951		G27	6	hals	Siegburg	
024952		G27	6	buk	Siegburg	
024953		G27	6	buk	Siegburg	
024954		G27	6	buk	Siegburg	
024955		G27	6	buk	Siegburg	
024956		G27	6	hals	Siegburg	
024957		G27	6	buk	Siegburg	
024958		G27	6	skulder/hals	Siegburg	
024959		G27	6	buk	Siegburg	
024960		G27	6	buk	Siegburg	
024961		G27	6	buk	Siegburg	
024962		G27	6	buk	Siegburg	
024963		G27	6	buk	Siegburg	
024964		G27	6	buk	Siegburg	
024965		G27	6	buk	Siegburg	
024966		G27	6	hals	Siegburg	
024967		G27	6	buk	Siegburg	
024972		G27	6	buk	Siegburg	
024973		G27	6	buk	Siegburg	
024975		G27	6	buk	Siegburg	
024977		G27	6	hals	Siegburg	
024978		G27	6	hals	Siegburg	
024981		G27	6	buk	Siegburg	
024984		G27	6	buk	Siegburg	
024985		G27	6	hals	Siegburg	
024986		G27	6	hals	Siegburg	
024988		G27	6	hals	Siegburg	
024989		G27	6	hals	Siegburg	
024990		G27	6	hals	Siegburg	
024991		G27	6	buk	Siegburg	
024992		G27	6	buk	Siegburg	
024993		G27	6	hals	Siegburg	
024994		G27	6	buk	Siegburg	
024996		G27	6	buk	Siegburg	
024997		G27	6	buk	Siegburg	
024998		G27	6	buk	Siegburg	
024999		G27	6	buk	Siegburg	
025000		G27	6	buk	Siegburg	
025001		G27	6	buk	Siegburg	
025002		G27	6	buk	Siegburg	Jakobakanne
025003		G27	6	buk	Siegburg	
025004		G27	6	buk	Siegburg	
025005		G27	6	buk	Siegburg	
025006		G27	6	buk	Siegburg	

025007		G27	6	hals	Siegburg	
025008		G27	6	buk	Siegburg	
025009		G27	6	buk	Siegburg	
025010		G27	6	buk	Siegburg	
025011		G27	6	buk	Siegburg	
025012		G27	6	buk	Siegburg	
025013		G27	6	buk	Siegburg	
025014		G27	6	buk	Siegburg	
025015		G27	6	buk	Siegburg	
025016		G27	6	buk	Siegburg	
025018		G27	6	buk	Siegburg	
025019		G27	6	buk	Siegburg	
025021		G27	6	skulder/hals	Siegburg	
025022		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025023		G27	6	rand	Siegburg	
025024		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025025		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025026		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025027		G27	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeget
025036		G27	6	buk	Siegburg	
025248		G26	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeget
025249		G26	6	rand	Siegburg	
025250		G26	6	rand	Siegburg	
025251		G26	6	buk/skulder/hals	Siegburg	
025252		G26	6	buk	Siegburg	Trakthalsbeget
025253		G26	6	buk	Siegburg	
025255		G26	6	buk	Siegburg	
025256		G26	6	buk	Siegburg	
025257		G26	6	buk	Siegburg	
025258		G26	6	buk	Siegburg	
025270		G26	6	rand	Siegburg	Skål
025271		G26	6	fot	Siegburg	
025272		G26	6	buk	Siegburg	
025273		G26	6	buk	Siegburg	
025274		G26	6	buk	Siegburg	
025275		G26	6	buk	Siegburg	
025276		G26	6	buk	Siegburg	
025277		G26	6	buk	Siegburg	Krus
025278		G26	6	buk/skulder/hals m/hankfeste	Siegburg	Jakobakanne
025279		G26	6	skulder	Siegburg	
025280		G26	6	buk	Siegburg	
025281		G26	6	buk	Siegburg	

025282		G26	6	buk	Siegburg	
025283		G26	6	buk/skulder	Siegburg	Jakobakanne
025284		G26	6	buk	Siegburg	
025285		G26	6	rand	Siegburg	
025286		G26	6	buk	Siegburg	
025287		G26	6	buk	Siegburg	
025288		G26	6	hals	Siegburg	
025289		G26	6	buk	Siegburg	
025290		G26	6	buk/skulder	Siegburg	Jakobakanne
025291		G26	6	buk	Siegburg	
025292		G26	6	buk	Siegburg	
025293		G26	6	skulder	Siegburg	
025295		G26	6	hals	Siegburg	
025296		G26	6	hals	Siegburg	
025297		G26	6	buk	Siegburg	
025298		G26	6	buk m/hankfeste	Siegburg	
025299		G26	6	buk	Siegburg	
025300		G26	6	buk	Siegburg	
025301		G26	6	buk	Siegburg	
025302		G26	6	buk	Siegburg	
025303		G26	6	buk	Siegburg	
025304		G26	6	buk	Siegburg	
025305		G26	6	buk	Siegburg	
025306		G26	6	buk	Siegburg	
025307		G26	6	buk	Siegburg	
025309		G26	6	buk	Siegburg	
025312		G26	6	buk	Siegburg	
025359		G26	6	rand	Siegburg	
025360		G26	6	rand	Siegburg	
025361		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025362		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025363		G26	6	rand	Siegburg	Mugge
025364		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025367		G26	6	hals	Siegburg	Jakobakanne
025368		G26	6	buk	Siegburg	
025369		G26	6	buk	Siegburg	
025370		G26	6	buk	Siegburg	
025371		G26	6	buk	Siegburg	
025372		G26	6	buk	Siegburg	
025373		G26	6	buk	Siegburg	
025374		G26	6	buk	Siegburg	
025375		G26	6	buk	Siegburg	
025376		G26	6	hals	Siegburg	
025377		G26	6	buk	Siegburg	

025378		G26	6	buk	Siegburg	
025379		G26	6	hals	Siegburg	
025380		G26	6	buk	Siegburg	
025381		G26	6	hals	Siegburg	
025382		G26	6	buk	Siegburg	
025383		G26	6	hals	Siegburg	
025384		G26	6	buk	Siegburg	
025385		G26	6	hals	Siegburg	
025386		G26	6	buk	Siegburg	
025387		G26	6	buk	Siegburg	
025388		G26	6	buk	Siegburg	
025389		G26	6	buk	Siegburg	
025390		G26	6	hals	Siegburg	
025391		G26	6	buk	Siegburg	
025395		G26	6	rand	Siegburg	
025397		G26	6	buk	Siegburg	
025398		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025401		G26	6	buk	Siegburg	
025402		G26	6	buk	Siegburg	
025403		G26	6	fot	Siegburg	
025404		G26	6	fot	Siegburg	
025405		G26	6	hals	Siegburg	
025406		G26	6	buk	Siegburg	Mugge
025407		G26	6	buk	Siegburg	
025408		G26	6	buk	Siegburg	
025409		G26	6	buk	Siegburg	Mugge
025410		G26	6	buk	Siegburg	
025411		G26	6	buk	Siegburg	
025412		G26	6	hank	Siegburg	
025413		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025414		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025415		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025416		G26	6	buk	Siegburg	
025417		G26	6	buk	Siegburg	
025418		G26	6	buk	Siegburg	
025419		G26	6	hals	Siegburg	
025421		G26	6	hals	Siegburg	
025422		G26	6	buk	Siegburg	
025423		G26	6	hals	Siegburg	
025424		G26	6	buk	Siegburg	
025425		G26	6	hals	Siegburg	
025427		G27	6	rand	Siegburg	Skål
025428		G27	6	rand	Siegburg	Skål
025429		G27	6	rand	Siegburg	Skål
025430		G27	6	bunn	Siegburg	Skål

025431		G27	6	rand m/hank	Siegburg	Jakobakanne
025432		G27	6	rand m/hank	Siegburg	
025433		G27	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025434		G27	6	rand	Siegburg	Krus
025435		G27	6	rand	Siegburg	
025436		G27	6	skulder/hals m/hank	Siegburg	Jakobakanne
025437		G27	6	skulder/hals m/hankfeste	Siegburg	Jakobakanne
025438		G27	6	hals	Siegburg	
025439		G27	6	hals	Siegburg	
025440		G27	6	hank	Siegburg	
025441		G27	6	hank	Siegburg	
025442		G27	6	fot	Siegburg	
025443		G27	6	fot	Siegburg	
025444		G27	6	fot	Siegburg	
025445		G27	6	buk	Siegburg	
025446		G27	6	buk	Siegburg	
025447		G27	6	buk	Siegburg	
025448		G27	6	buk	Siegburg	
025449		G27	6	buk	Siegburg	
025450		G27	6	buk	Siegburg	
025451		G27	6	buk	Siegburg	
025452		G27	6	buk	Siegburg	
025453		G27	6	buk	Siegburg	
025454		G27	6	buk	Siegburg	
025455		G27	6	buk	Siegburg	
025456		G27	6	buk	Siegburg	
025457		G27	6	buk	Siegburg	
025458		G27	6	buk	Siegburg	
025459		G27	6	buk	Siegburg	
025460		G27	6	buk	Siegburg	
025461		G27	6	buk	Siegburg	
025462		G27	6	buk	Siegburg	
025463		G27	6	buk	Siegburg	
025464		G27	6	buk	Siegburg	
025466		G27	6	buk	Siegburg	
025467		G27	6	buk	Siegburg	
025468		G27	6	buk	Siegburg	
025469		G27	6	buk	Siegburg	
025470		G27	6	buk	Siegburg	
025471		G27	6	buk	Siegburg	
025472		G27	6	buk	Siegburg	
025473		G27	6	buk	Siegburg	
025474		G27	6	buk	Siegburg	

025475		G27	6	buk	Siegburg	
025476		G27	6	buk	Siegburg	
025477		G27	6	buk	Siegburg	
025478		G27	6	buk	Siegburg	
025479		G27	6	buk	Siegburg	
025480		G27	6	hals	Siegburg	
025481		G27	6	buk	Siegburg	
025482		G27	6	buk	Siegburg	
025483		G27	6	buk	Siegburg	
025484		G27	6	skulder/hals	Siegburg	
025485		G27	6	buk	Siegburg	
025486		G27	6	buk	Siegburg	
025487		G27	6	buk	Siegburg	
025488		G27	6	buk	Siegburg	
025489		G27	6	hals	Siegburg	
025490		G27	6	buk	Siegburg	
025491		G27	6	buk	Siegburg	
025492		G27	6	buk	Siegburg	
025498		G27	6	buk	Siegburg	
025499		G27	6	buk	Siegburg	
025501		G27	6	buk	Siegburg	
025502		G26	6	rand	Siegburg	
025503		G26	6	hank	Siegburg	
025504		G26	6	buk	Siegburg	
025505		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025506		G26	6	hals	Siegburg	
025507		G26	6	buk	Siegburg	
025523		G26	6	fot	Siegburg	
025524		G26	6	buk	Siegburg	
025526		G26	6	buk	Siegburg	
025527		G26	6	buk	Siegburg	
025528		G26	6	buk	Siegburg	
025529		G26	6	buk	Siegburg	
025530		G26	6	buk	Siegburg	
025532		G26	6	buk/skulder/hals m/hank	Siegburg	Bikonisk krus
025533		G26	6	fot/buk	Siegburg	Trakthalsbejer
025534		G26	6	rand	Siegburg	
025535		G26	6	rand	Siegburg	
025536		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025537		G26	6	rand	Siegburg	
025538		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025539		G26	6	rand	Siegburg	
025540		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne

025541		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025542		G26	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeget
025543		G26	6	rand	Siegburg	
025544		G26	6	rand	Siegburg	Trakthalsbeget
025545		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025546		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025547		G26	6	rand	Siegburg	Krus
025548		G26	6	rand	Siegburg	Skål
025549		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025550		G26	6	rand	Siegburg	Jakobakanne
025551		G26	6	rand m/hank	Siegburg	Jakobakanne
025552		G26	6	rand m/hank	Siegburg	Jakobakanne
025553		G26	6	rand m/hank	Siegburg	
025554		G26	6	hank	Siegburg	
025555		G26	6	buk m/hankfeste	Siegburg	
025556		G26	6	hals m/hankfeste	Siegburg	Jakobakanne
025557		G26	6	buk m/hankfeste	Siegburg	
025558		G26	6	buk m/hankfeste	Siegburg	
025559		G26	6	hals	Siegburg	Jakobakanne
025560		G26	6	hals m/hankfeste	Siegburg	Jakobakanne
025561		G26	6	hals	Siegburg	Jakobakanne
025562		G26	6	buk/skulder/hals	Siegburg	Krus
025563		G26	6	buk	Siegburg	
025564		G26	6	buk	Siegburg	
025565		G26	6	buk	Siegburg	Bikonisk krus
025566		G26	6	buk	Siegburg	
025567		G26	6	buk/skulder/hals	Siegburg	Krus
025568		G26	6	buk	Siegburg	
025569		G26	6	buk	Siegburg	
025570		G26	6	fot/buk	Siegburg	Bikonisk krus
025571		G26	6	buk	Siegburg	
025572		G26	6	buk	Siegburg	
025573		G26	6	buk	Siegburg	
025574		G26	6	buk	Siegburg	
025575		G26	6	buk	Siegburg	Bikonisk krus
025576		G26	6	buk	Siegburg	
025577		G26	6	buk	Siegburg	
025578		G26	6	buk	Siegburg	

025579		G26	6	buk	Siegburg	
025580		G26	6	buk	Siegburg	
025581		G26	6	buk	Siegburg	
025582		G26	6	buk	Siegburg	Bikonisk krus
025583		G26	6	fot	Siegburg	
025584		G26	6	fot	Siegburg	
025585		G26	6	fot	Siegburg	
025586		G26	6	fot	Siegburg	
025587		G26	6	fot	Siegburg	
025588		G26	6	fot	Siegburg	
025589		G26	6	fot	Siegburg	
025590		G26	6	rand	Siegburg	Skål
025591		G26	6	rand	Siegburg	Skål
025592		G26	6	bunn	Siegburg	Skål
025593		G26	6	rand	Siegburg	Skål
025594		G26	6	rand	Siegburg	Skål
025595		G26	6	rand	Siegburg	Skål
025596		G26	6	rand	Siegburg	Skål
025597		G26	6	rand	Siegburg	Skål
025598		G26	6	bunn	Siegburg	Skål
025599		G26	6	bunn	Siegburg	Skål
025600		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025601		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025602		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025603		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025604		G26	6	buk	Siegburg	
025605		G26	6	buk	Siegburg	
025606		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025607		G26	6	skulder/hals	Siegburg	Bikonisk krus
025608		G26	6	buk	Siegburg	
025609		G26	6	buk	Siegburg	
025610		G26	6	skulder/hals	Siegburg	Bikonisk krus
025611		G26	6	buk	Siegburg	
025612		G26	6	buk	Siegburg	
025613		G26	6	buk	Siegburg	
025614		G26	6	buk	Siegburg	
025615		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025616		G26	6	buk	Siegburg	Jakobakanne
025617		G26	6	buk	Siegburg	
025618		G26	6	buk	Siegburg	
025619		G26	6	buk	Siegburg	
025620		G26	6	buk	Siegburg	
025621		G26	6	buk	Siegburg	
025622		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025623		G26	6	hals	Siegburg	

025624		G26	6	buk	Siegburg	
025625		G26	6	buk	Siegburg	
025626		G26	6	buk	Siegburg	
025627		G26	6	buk	Siegburg	Bikonisk krus
025628		G26	6	buk	Siegburg	
025629		G26	6	buk	Siegburg	
025630		G26	6	buk	Siegburg	
025631		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025632		G26	6	hals	Siegburg	
025633		G26	6	buk	Siegburg	
025634		G26	6	hals	Siegburg	
025635		G26	6	buk	Siegburg	
025636		G26	6	buk	Siegburg	
025637		G26	6	hals	Siegburg	
025638		G26	6	buk	Siegburg	
025639		G26	6	buk	Siegburg	
025640		G26	6	buk	Siegburg	
025641		G26	6	buk	Siegburg	
025642		G26	6	buk	Siegburg	
025643		G26	6	buk	Siegburg	
025644		G26	6	buk	Siegburg	
025645		G26	6	buk	Siegburg	
025646		G26	6	buk	Siegburg	
025647		G26	6	buk	Siegburg	
025648		G26	6	buk	Siegburg	
025649		G26	6	skulder	Siegburg	
025650		G26	6	buk	Siegburg	
025651		G26	6	hals	Siegburg	
025652		G26	6	buk m/hankfeste	Siegburg	Bikonisk krus
025653		G26	6	hals	Siegburg	
025654		G26	6	buk	Siegburg	
025655		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025656		G26	6	buk	Siegburg	
025657		G26	6	buk	Siegburg	
025658		G26	6	buk	Siegburg	
025659		G26	6	buk	Siegburg	
025660		G26	6	buk	Siegburg	
025661		G26	6	buk	Siegburg	
025662		G26	6	buk	Siegburg	
025663		G26	6	buk	Siegburg	
025664		G26	6	buk	Siegburg	
025665		G26	6	buk	Siegburg	
025666		G26	6	buk	Siegburg	
025667		G26	6	hals	Siegburg	

025668		G26	6	buk	Siegburg	
025669		G26	6	hals	Siegburg	
025670		G26	6	buk	Siegburg	
025671		G26	6	buk	Siegburg	
025672		G26	6	hals	Siegburg	
025673		G26	6	skulder/hals	Siegburg	Trakthalsbeger
025674		G26	6	buk	Siegburg	Bikonisk krus
025675		G26	6	skulder/hals	Siegburg	Krus
025676		G26	6	buk	Siegburg	
025677		G26	6	buk	Siegburg	
025678		G26	6	skulder/hals	Siegburg	
025679		G26	6	buk	Siegburg	
025680		G26	6	buk	Siegburg	
025681		G26	6	buk	Siegburg	
025682		G26	6	buk	Siegburg	
025683		G26	6	buk	Siegburg	
025684		G26	6	buk	Siegburg	
025685		G26	6	buk	Siegburg	
025687		G26	6	buk	Siegburg	
025688		G26	6	buk	Siegburg	Bikonisk krus
025689		G26	6	buk	Siegburg	
025690		G26	6	buk	Siegburg	
025691		G26	6	buk	Siegburg	
025692		G26	6	skulder/hals	Siegburg	Krus
025693		G26	6	buk	Siegburg	
025694		G26	6	buk	Siegburg	
025695		G26	6	buk	Siegburg	Bikonisk krus
025696		G26	6	buk	Siegburg	
025697		G26	6	buk	Siegburg	
025698		G26	6	hals	Siegburg	
025699		G26	6	buk	Siegburg	
025700		G26	6	buk	Siegburg	
025701		G26	6	buk	Siegburg	
025703		G26	6	hals	Siegburg	
025704		G26	6	buk	Siegburg	
025705		G26	6	buk	Siegburg	
024849		G27	6	rand	Stamford?	
021895		G26	1	buk	Steingods	
022710		G26	1	krukke	Steingods	
027280		G26	1	buk	Steingods	
027282		G26	1	buk	Steingods	
027283		G26	1	buk	Steingods	
027284		G26	1	buk	Steingods	
027285		G26	1	buk	Steingods	
027286		G26	1	buk	Steingods	

027287		G26	1	buk	Steingods	
027288		G26	1	buk	Steingods	
027289		G26	1	buk	Steingods	
027290		G26	1	buk	Steingods	
027291		G26	1	buk	Steingods	
027292		G26	1	buk	Steingods	
027293		G26	1	buk	Steingods	
027294		G26	1	buk	Steingods	
022775		G26	2	buk	Steingods	
022776		G26	2	rand	Steingods	
022779		G26	2	buk	Steingods	
023368		G26	2	buk	Steingods	
023370		G26	2	buk	Steingods	
023515		G26	2	rand	Steingods	
023585		G26	2	buk	Steingods	
023588		G26	2	buk	Steingods	
023593		G26	2	buk	Steingods	
022990	76/22990/282	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/264	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/281	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/257	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/258	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/269	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/260	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/268	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/255	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/263	G27	3	rand	Steingods	
022990	76/22990/261	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/265	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/266	G27	3	rand	Steingods	
022990	76/22990/259	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/262	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/274	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/278	G27	3	rand	Steingods	
022990	76/22990/270	G27	3	rand	Steingods	
022990	76/22990/271	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/256	G27	3	rand	Steingods	
022990	76/22990/273	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/275	G27	3	rand	Steingods	
022990	76/22990/277	G27	3	rand	Steingods	
022990	76/22990/267	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/279	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/280	G27	3	hank	Steingods	
022990	76/22990/276	G27	3	buk	Steingods	
022990	76/22990/272	G27	3	buk	Steingods	

023756		G26	3	rand	Steingods	
023762		G26	3	buk	Steingods	
023769		G26	3	buk	Steingods	
023786		G26	3	buk	Steingods	
023856		G26	3	buk	Steingods	
023857		G26	3	buk	Steingods	
023861		G26	3	buk	Steingods	
023876		G26	3	buk	Steingods	
023888		G26	3	buk	Steingods	
023897		G26	3	buk	Steingods	
023899		G26	3	buk	Steingods	
023902		G26	3	buk	Steingods	
023910		G26	3	buk	Steingods	
023918		G26	3	buk	Steingods	
023925		G26	3	buk	Steingods	
026430		G26	3	buk	Steingods	
026431		G26	3	buk	Steingods	
026432		G26	3	buk	Steingods	
026433		G26	3	buk	Steingods	
026434		G26	3	buk	Steingods	
026435		G26	3	buk	Steingods	
026436		G26	3	buk	Steingods	
021762		G27	4	krukke	Steingods	
023743		G26	4	buk	Steingods	
024310		G26	4	buk	Steingods	
024311		G26	4	buk	Steingods	
023831		G26	5	rand	Steingods	
023972		G26	5	buk	Steingods	
023975		G26	5	buk	Steingods	
024750		G26	5	rand	Steingods	
024755		G26	5	buk	Steingods	
024765		G26	5	buk	Steingods	
025052		G26	5	rand	Steingods	
025053		G26	5	rand	Steingods	
025065		G26	5	bunn	Steingods	
025078		G26	5	buk	Steingods	
025087		G26	5	buk	Steingods	
025100		G26	5	buk	Steingods	
025106		G26	5	buk	Steingods	
025116		G26	5	buk	Steingods	
025119		G26	5	buk	Steingods	
025166		G26	5	buk	Steingods	
025185		G26	5	buk	Steingods	
025188		G26	5	buk	Steingods	
025189		G26	5	buk	Steingods	

025190		G26	5	buk	Steingods	
025191		G26	5	buk	Steingods	
025192		G26	5	buk	Steingods	
025193		G26	5	buk	Steingods	
025194		G26	5	buk	Steingods	
025196		G26	5	buk	Steingods	
025200		G26	5	buk	Steingods	
025201		G26	5	buk	Steingods	
025202		G26	5	buk	Steingods	
025203		G26	5	buk	Steingods	
025204		G26	5	buk	Steingods	
025205		G26	5	buk	Steingods	
025206		G26	5	buk	Steingods	
025207		G26	5	buk	Steingods	
025346		G26	5	buk	Steingods	
025349		G26	5	buk	Steingods	
023960		G27	6	buk	Steingods	
023961		G27	6	buk	Steingods	
023962		G27	6	hals	Steingods	
023963		G27	6	buk	Steingods	
023964		G27	6	buk	Steingods	
023986		G27	6	buk	Steingods	
024343		G27	6	buk	Steingods	
024346		G27	6	buk	Steingods	
024347		G27	6	buk	Steingods	
024356		G27	6	bunn	Steingods	
024372		G27	6	buk	Steingods	
024382		G27	6	bunn	Steingods	
024418		G27	6	rand	Steingods	
024422		G27	6	rand	Steingods	
024432		G27	6	rand	Steingods	
024433		G27	6	rand	Steingods	
024443		G27	6	buk	Steingods	
024444		G27	6	buk	Steingods	
024446		G27	6	buk	Steingods	
024502		G27	6	buk	Steingods	
024518		G27	6	buk	Steingods	
024519		G27	6	buk	Steingods	
024537		G27	6	buk	Steingods	
024579		G27	6	buk	Steingods	
024581		G27	6	buk	Steingods	
024583		G27	6	buk	Steingods	
024589		G27	6	buk	Steingods	
024590		G27	6	buk	Steingods	
024591		G27	6	buk	Steingods	

024601		G27	6	buk	Steingods	
024602		G27	6	buk	Steingods	
024603		G27	6	buk	Steingods	
024614		G27	6	buk	Steingods	
024621		G27	6	buk	Steingods	
024664		G27	6	buk	Steingods	
024678		G27	6	buk	Steingods	
024688		G27	6	buk	Steingods	
024700		G27	6	buk	Steingods	
024701		G27	6	buk	Steingods	
024702		G27	6	buk	Steingods	
024703		G27	6	buk	Steingods	
024704		G27	6	buk	Steingods	
024705		G27	6	buk	Steingods	
024706		G27	6	buk	Steingods	
024718		G27	6	buk	Steingods	
024722		G27	6	buk	Steingods	
024723		G27	6	buk	Steingods	
024724		G27	6	buk	Steingods	
024725		G27	6	buk	Steingods	
024873		G27	6	bunn	Steingods	
024927		G27	6	buk	Steingods	
024939		G27	6	buk	Steingods	
024987		G27	6	buk	Steingods	
025020		G27	6	buk	Steingods	
025028		G27	6	buk	Steingods	
025254		G26	6	buk	Steingods	
025308		G26	6	buk	Steingods	
025310		G26	6	buk	Steingods	
025311		G26	6	buk	Steingods	
025313		G26	6	buk	Steingods	
025365		G26	6	rand	Steingods	
025366		G26	6	rand	Steingods	
025392		G26	6	buk	Steingods	
025393		G26	6	buk	Steingods	
025394		G26	6	buk	Steingods	
025396		G26	6	buk	Steingods	
025399		G26	6	rand	Steingods	
025400		G26	6	buk	Steingods	
025420		G26	6	buk	Steingods	
025426		G26	6	buk	Steingods	
025465		G27	6	buk	Steingods	
025493		G27	6	buk	Steingods	
025494		G27	6	buk	Steingods	
025495		G27	6	buk	Steingods	

025500		G27	6	buk	Steingods	
025508		G26	6	buk	Steingods	
025509		G26	6	buk	Steingods	
025525		G26	6	buk	Steingods	
025686		G26	6	buk	Steingods	
025702		G26	6	buk	Steingods	
025706		G26	6	buk	Steingods	
025707		G26	6	buk	Steingods	
025708		G26	6	buk	Steingods	
025709		G26	6	buk	Steingods	
025710		G26	6	buk	Steingods	
025711		G26	6	buk	Steingods	
025712		G26	6	buk	Steingods	
025716		G26	6	buk	Steingods	
025717		G26	6	buk	Steingods	
025718		G26	6	buk	Steingods	
024707		G27	6	buk	Proto-steingods	
024710		G27	6	buk	Proto-steingods	
027281		G26	1	buk	Usikker	
025245		G27	5	buk	Usikker	
025246		G27	5	buk	Usikker	
024716		G27	6	buk	Usikker	
024785		G26	6	buk	Usikker	
024804		G26	6	buk	Usikker	
025519		G26	6	bunn	Usikker	
022711		G26	1	buk	Werra	
022774		G26	2	rand	Werra	